

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Ioannis Ioviani Pontani. De Aspiratione Libri duo. Charon
Dialogus. Antonivs Dialogus. Activs Dialogus. Aegidivs
Dialogus. Asinvs Dialogus. De Sermone Libri Sex. Belli,
Qvod Ferdinandvs Senior ...**

Pontano, Giovanni Giovano

Venetiis, 1519

[De Sermone Libri Sex.]

urn:nbn:de:hbz:466:1-12960

N equa in re non felix Iouianus Pontanus haberetur, contigit illi Suardine Suarde, ut te quoque amicum haberet. Nā (quæ tua est ex antiqua nobilitate generositas) mortui famæ ita consulisti, ut maiora inter uiuos officia uix optanda uideantur. Omitto quo uiuū semper studio colueris, utque illius Vraniam paulo ante ipsius obitum una cum Meteoris Hesperidum hortis, atque Eclogis quam emendatissime Venetijs edendam curaris. Idem postea, uix audita eius morte, neque precibus, neque adhortationibus, non etiam pecuniæ modum ullum fecisti, donec nos ad excidenda hic deinceps reliqua paratos iam, ac cinctosque uideris. Quo fit, ut tibi non parum debitori sint, quicunque absolutam hanc quamprimum editionem uidebunt. Nam post hæc quæ de Sermone Aristotelico more scripta sunt, postque Historiam belli Neapolitani, quæ duo non dum omnino auctore ab ipso eliminata, quodque miserabile magis sit, non dum suis omnibus ornata præmissis, ita ut erant suasi tuo præmissimus, insequentur statim qui reliqui sunt in philosophia de fortuna, ac de immanitate libri. Demum uero ultimo quasi partu res astrologicæ, quod unum superest, in lucem prodibunt. Vale.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD ELO-
 QVENTISSIMVM E' PRAEDICATORVM OR-
 DINE FRATREM IACOBVM MAN-
 TVANVM DE SERMONE LIBER

PRMI V S.

Nnum agimus Iacobe Mantuane tertium ac
 septuagesimum, & eum quidem nequaquam
 otiosum aut desidem, quando otio illo frui, quod
 suaapte natura concessum est senectuti, per Ita-
 liae turbationes non licet, discursante per Ae-
 miliam, Hetruriam, Latium, Campaniam, Apuliam, ac Brutiam
 Gallorum exercitu, meq; ipso de rebus non modo familiaribus, uerū
 de uita ipsa sollicito. Nam ut desidem agamus uitam, ante acta aetas
 docere satis potuit in tot, tantisq; occupationibus, docet etiam praesens,
 quae ne per ignauiam transeat, uolumina a me scripta, diuersis etiam
 de rebus, ac disciplinis ostendunt. Itaq; uagantibus per Italiam Galli-
 cis, ne dicā eam uastantibus copijs, regnumq; Neapolitanū hinc Gal-
 lis ipsis, illinc Hispanis occupantibus, a maximis doloribus nos meri-
 to labefacientibus, animum, ac mentem nostram omnino auertimus,
 q; mirū fortasse uideri possit, cōuertimus ad scribēdas eas siue uir-
 tutes, siue uicia, quae i sermone uersantur, nō autē aut Oratorio, aut Poē-
 tico, sed q; ad relaxationē animorū pertinet, atq; ad eas quae facitiae
 dicuntur, id est ad civilem quandā, urbanamq; consuetudinem, dome-
 sticosq; conuentus hominum inter ipsos, non utilitatis tantum gratia
 conueniētium, sed iucunditatis, refocillationisq; a labore ac molestijs.
 Diuisimus autem peruestigationem eam in plures libros, quodq; sola-
 ri literarū studiosum hominē, ipsorum esset literatorum proprium,
 quasi dissertatio haec inter literatos, q; in Italia florent haberetur, li-
 bros ipsos non uni inscripsimus, sed compluribus, quo plures habea-
 mus iacturae nostrae, nostrorumq; dolorum consolatores. Tu librū
 hunc accipe, et ad iucundā tantum animum, cogitationesq; tuas uerte,
 neq; enim te ad complorationem inuitamus, sed ad risum, atq; festiui-
 tatem, neq; nos ipsos a dolore auertimus, quo te ipsum, reliquosq; inui-
 tenus ad lacrimas, sed ut sciatis nos neq; consolatione etiam in sum-
 mis erumnis indigere, & ut uos ipsos intellegatis Italicis a uastationi-
 bus contemplandis a me auerti. Tu uero Mantuane quod tuum est,

quodq; literatorum omnium proprium, id est contemplare, et agere, ut arbitrare, cogitare, scias non pauca hominum consilijs, atq; actionibus et geri, et posse, rerum tamen omnium summam ad deum optimum maximum referendam esse, qui uero secus arbitrentur, uanos eos esse homines, ac maxime futiles.

Rationem, atq; orationem esse homini a natura tributam.

T rationem homini natura dedit, quo animal ipsum perficeret, et orationem, atq; altera, mente quidem duce, coelitis maxime eum esse similem uoluit, utraq; uero ceteris prestare animalibus summa etiam cum excellentia et dignitate. Itaq; ratione quidem ipsa homines, seque suaque et metiuntur, et componunt omnia, oratione autem et conciliationem a natura insitam conseruant, tuenturque, et quae ratio ipsa dicitur, ea explicat, atq; eloquuntur, siue ad usum spectent, atq; ad seriam, siue ad iocum, ac uoluptatem, quando absque illa ratio manet quaedam res esse, maximeque imbecilla. Cum hominis praesertim uita in actionibus uersetur, cuiusque in congregatione et coetu, cuius oratio ipsa, totiusque humanae societatis uinculum sit praecipuum, ac sine ea ad summi boni adeptionem perueniri nullo modo queat. Ut autem ratio ipsa dux est, ac magistra ad actiones quasque dirigendas, sic oratio illorum ministra est omnium, quae mente concepta, ratiocinandoque agitata, depronuntur in medium, cum sociabiles (ut dictum est) nati simus, sitque uiuendum in multitudine, quae quo maior est, ac frequentior, eo in illa uberior est copia eorum omnium, quibus uita indigeat, quando nascentibus hominibus inopia data est comes, quae re uita ipsa longe aptior redditur, atq; habilior, tum ad assequendas uirtutes, tum ad felicitatem comparandam. Igitur ut ratio dux est, ac magistra dirigendis actionibus, uirtutibusque comparandis, oratio uero mentis est interpret, rationisque ipsius instrumentum quasi quoddam (siquidem consultationes, consilia, ratiocinationes ipsae denique dissertationibus constant, dissertationes uero uerbis) Sic eadem ipsa oratio instrumentum quoque rationi et quasi materiam sumministrat, in qua uersetur. Nam si laudantur, recte qui loquuntur, dicuntque apposite quod sentiunt, improbentur necesse est, qui male, atq; in composita.

Virtutem, et uitium uersari etiam circa orationem.

Quod si ubique laudi locus suus est, ac uituperationi, illic et uirtuti et uitio, nimirum et in oratione uirtus, ac uitium sedem sibi constituent

aliquam. Vt quemadmodum in agendis rebus, sic in explicandis quæ animo, menteq; concepta sunt, sententijs item dicendis, atq; in habenda oratione, siue ad multos, siue apud paucos modus, mensurâq; seruanda sit, ac mediocritas illa quæ uirtutes constituit, estq; in omni uitæ genere merito laudanda. Etenim grauius alij quæ sentiunt explicât, ac compositæ. inepte alij, ac ieiune. hiq; ut inepti, leuesq; improbat, illi contra commendantur, ut graues, atq; compositi. Ergo et in oratione quoq; uirtus sibi locum comparauit, illumq; ipsum cum dignitate et laude.

Maximam esse uim, atq; auctoritatem orationis.

Nec uero populosissimis in ciuitatibus, amplissimâq; in administrationibus non maximum sibi perperisse locum, summamq; auctoritatem eos constat, qui inter cæteros essent elocutione præcipue clari, inde ea qui pollerent, Oratores dicti. Sed nos hac in parte, de ea quæ Oratoria siue uis, facultasq; siue ars dicitur, nihil omnino loquimur, uerum de oratione tantum ipsa communi, quâq; homines ad eundis amicis, communicandis negotijs, in quotidianis præcipue utuntur sermonibus, in conuentibus, confessionibus, congressionibus, familiaribusq; ac ciuilibus consuetudinibus. Quæ è re alia quadam hi ratione commendantur, quàm q; Oratores dicuntur, atq; eloquentes.

Maximam esse in hominibus orationis uarietatem, ac diuersitatem.

Nec uero natura in hoc quoq; à seipsa discessit, aut ab ea quæ sua ipsius propria est, uarietate, ac dissimilitudine. Cum aliorum sermones seueri sint, ac subriles, aliorum iucundi, et lepidi, huius blada sit elocutio, atq; ornata, illius inculta, et aspera, atq; alius in loquendo præferat urbis mores, alius uero ruris. Est, uideri qui uelit facetus, et comis, contra qui austerus, et rigidus, q; maxime uerus, oiq; à simulatione alienus, secus autem, cui dissimulatio placeat, aut ea quæ Græce est ἐπιεικής. Itaq; loquendi genus tum cuiusq; naturâ, tum et mores sequi potissimum uidetur. Quidemq; populi, gētesq; siue natura ab ipsa, siue ab institutione et usu, q; alia alibi magis probatur, suntq; in pretio maiori, alia taciturniores sūt, contra loquaciores alia. Magniloquentia delectat Hispanos, fucatus ac compositus sermo Græcos. Romanorum grauis fuit oratio, Lacedæmoniorum breuis, et horrida. Atheniensium multa et studio sa. at Carthaginensium, Afrorumq; callida, et uasra, de natura illorum sic dicta. Quo fit, ut genus colloquendi alibi aliud magis probetur, aut minus. Cui igitur de Fortitudine disseruerimus, deq; uirtutibus ijs quæ in pecunia uersantur, quæ quidem plures sunt ac diuersæ, itemq; de

Magnanimitate, Prudentia, deq; Fortuna ei contraria, tentemus hoc in ocio, quod senectus nobis concessit, uisq; etiã hostilis, de ijs item uirtutibus præcepta tradere, quæ in uerbis uersantur, quotidianoq; in sermone, quiq; plerumq; indicare mores cuiusq; consuevit, ac uel laudem afferre, uel reprehensionem. Etsi (ut Horatius inquit) Oderunt hilarem tristes, tristemq; iocosi. Neq; enim nos de laude sic nunc loquimur, atq; improbatione, ut qui ex aliorum iudicijs uirtutes metiamur, ac uicia, uerum a ratione tantum, atq; a mediocritate, penes quã iudicium est, atq; examen uirtutum omnium.

Etiã in oratione seruandam esse mediocritatem,

Censensus igitur rerum nostrarum omnium, non in agendo solum, uerũ et in loquendo, explicandisq; in sententijs, ac cõsilijs, metis deniq;, atq; animi conceptis, siue serijs, siue iocosis, mediocritatem esse iudicem, quam qui sequantur, et in dicendo, et in agendo cum delectu rationem retineant, ipsaq; cum ratione modum, ac mensuram, siue sermo ipse grauis sit, atq; austerus, siue iucundus, et comus aut in festiuitatem deflectat, aut in seueritatem. De quibus singillatim distincteq; ordine quidem dicemus, ac pro natura uirtutis cuiusq; sua. Verum quoniam uirtutum earum quæ in loquendo uersantur, oratio materia est quasi quædam, eaq; ipsa nobis a natura tradita, id uidendum est, dũ aut faceti uideri uolumus, aut graues, ne aduersus naturam ipsi propriam contentionem moliamur aliquam, ne ue uelimus uniuersa illi acie ire obuiam, quod est non modo difficile, ac laboris plenum, uerum etiam reprehendi iure solet a sapientibus uiris. Cum (ut prouerbio etiam monemur) nihil inuita sit agendum Minerva, hoc est natura repugnante. Nec nisi etiam sapientissime est a Cicerone præceptum, ut quibus ipsi apti rebus sumus, in ijs potissimum occupemur. Nam et si concessum est aliquando propria relicta natura alienæ se accomodare, tamen aduersus uniuersam ut suscipiatur certamen, nullo id pacto uidetur committendum, quando præstari id cum laude ac dignitate uix omnino queat, idq; si ad breue fortasse tempus, natura tamen ipsa ad id quod est proprium ac suum tandem recurrit. Quæ è re argui solet, atq; haud iniuria accusari uitæ inconstantia, ac morum leuitas.

A natura inesse homini cupiditatem quietis, ac recreationis.

Principio quod hominũ uita tũ corporis, tum animi laborũ plena est, ac molestarum, igitur post labores cessatio queritur, in qua recreetur

animus, atq; inter molestias iocus. Natura enim duce ad quietem trahimur, ac uoluptatem. Nam & a regibus, & bene constitutis populis, & a Romanis præcipue gentium dominis ludi fieri, diuersi etiam generis instituti, quibus spectandis tum populus uniuersus, tum magistratus ipsi relaxarentur quotidianis a laboribus, negotijsq; susceptis & priuatim & publice. Quando & fossores, & qui cædendis exercentur lapidibus, & iocæ inter se funditant, oblectandi gratia, & illa ubi desuerint, tantu laborem mulcent, leniuntq; erummas. Vnde & recte, & naturaliter ab equite Romano, eodemq; Poëta suauissimo dictum est.

Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

Urbanitatem, ac ueritatem merito laudari.

Merito igitur laudatur urbanitas, expetiturq; a plerisque urbanorum, ac facitorum hominum consuetudo, ac familiaritas. Et quæ tractandis rebus, atq; administrandis, ratio recta præsidet, cuius maxime amica est ueritas, proinde a quibus ea colitur, ij et commendantur ab omnibus, et summo habentur in pretio. Ad hoc autem tū ueri, tū iucundi studiū, motusq; circa ea animorū, atq; affectus, moderatio ubi accesserit, eaq; quæ mediocritas dicitur, existent illico quæ & uiris bonis, & ciuibus ingenuis dignæ, & suo etiam utraq; nomine uocata est uirtus, altera quidem, quæ susceptorum laborū honestum sit leuamen, relaxatioq; maxime laudabilis a curis, ac molestijs, altera uero quæ hominem ipsum ita constituat, ut per eam constet humana conciliatio, uigeatq; in ciuitate fides, penes quam actionum nostrarum omnium, ac negotiationum uinculum existat, ac promissorum, dictorumq; observatio. Quod ita esse nobis innuit Christus & deus idem, & homo, cum ueritatem se se esse professus est. Verum cum ipsis è uirtutibus aliæ uersentur aut in eroganda pecunia, aut in obeundis periculis, aliæ in moderandis uoluptatibus, aut in reddendo quod suum est, cuiq; alijsq; atq; alijs aliæ, nomineq; singulæ appellentur suo, hæc quidem duæ, quæ tum ueritatem in dicendo, tum leporem sequuntur, circa orationem tantum operam suam conferunt, uerbaq; sibi perinde, ac materiam subministrant. Et alteri quidem quæ relaxationem querit ab laboribus ac molestijs maiores nostri nomen fecere Urbanitati, & qui ea præditus esset, nunc Urbanum dixere, nunc uero aut Facetum, aut Comem-

Vnde Urbani dicti sunt, ac Faceti.

Et Urbanos quidem uocauere, quod ij oratione uterentur, & aue, et eo

AA ij

781
 qui in urbe conuersaretur digna. cum uiuentium in agris & uita esset a gestior, & sermo etiam qui rus referret, rusticaneq; consuetudinibus. tum mores, tum etiam locutionem, ac gestus. Facetos uero, quod in congressionibus, collucationibusq; domesticis, familiaribus item, ac popularibus in sermonibus uerba cum iucunditate facerent, cumq; audientium uoluptate, ac recreatione. Etenim apud prisca illos uerbu Facio maxima in usurpatione fuit loquendi, quando & foedus facere, et pacem, et bellum, & insidias, & ludos, & delicias, & iocos, & uerba facere dicebant, aliaq; etiam plurima diuersi quoque generis, & qui eleganter, ac copiose Facundos, & tum Facundia, tum Facunditatem dicendi uim, quibus in uocibus temporis illius Poetae quantitati uti consulerent, tertiam literam geminarunt. Nam ne a fatu dictus sit Facundus, tertia repugnat litera, ne ue a fando, plura simul obstant. Itaque qui uerba facerent serendis in sermonibus, cum audientium oblectatione, ac dicendi lepore, Facetos eos dixere, & comes, adhuc & Festuos, & Lepidos, nec minus libenter etiam Salsos.

De Lepidis, Festiuis, & Salsis.

Quaquam autem hi ipsi quos nominauimus, eodem continentur genere, suntq; inter se cognati, & familiae penes eiusdem, differunt tamen inter se. Quocirca ostendendum uidetur, in quo ab alio alius iudicetur differre. neq; indigna sane, neq; inutilis inquisitio. Cum sit omnino nihil tam fugiendum in differendo, ratiocinatioq; quam ne Confusio, incertitudoq; exoriatur e uerbis aliqua, neq; aliud magis sequendum, quam ut distinctio adhibeatur, selectioq; & uerborum, & rerum. Tentabimus igitur quoad fieri poterit, & res ipsa tulerit, discernere eos inter se, ut quid commune inuicem habeant, quid item disiectum, aperte intelligatur. Ac materia quidem ipsa communis est, oratio scilicet, ac uerba, & item finis, ac propositum. Queritur enim pariter ex dictis oblectatio, ac uoluptas. Namq; (ut in carminibus nostris adolescentes lusimus) Lepos leuando est ab labore dictus, partim mutatis, partim contractis literis. Itaque Lepidus is uidetur, qui suauitate dicendi, teneritudineq; quasi quadam delectat & uerborum, & rerum. Ut apud Terentium, Aedepol te mea Antiphila laudo, & fortunatam iudico, dum huic formae studuisti, mores ut essent consimiles. Omnia ibi in gratiam puellae, & cum lepore dicuntur, & apud Plautum, Cum ego antehac te amari, & mihi amantem esse creui mea Gymnasium, et matrem tuam, tu id mihi hodie aperuisti, tuq; atq; haec soror si mea esses qui magis po

tueritis honorē ire habitum nescio, ut meus est animus fieri non posse arbitror, ita omnibus relictis rebus mihi frequentē operā dedistis, et eo uos amo, & eo magnā a me inistis gratiam. Tantopere autem dicendi olim lepos datus est laudi, ut inde primus ille qui post, idem genti cognomen reliquit, cognominatus sit Lepidus. Atq; ut inter sapes, suaves quidam tantum sunt, quidem & suaves simul & salsi, sic etiam & dicta, alia tantum lepida, alia lepida pariter, ac salsa, quē admodum ratio ipsa fert aut dicendi, aut respondendi. Vt cū Pōpeius Ciceronē illudens, quanquam uultu fortasse hilariore dixisset interrogans, Gener ubi est tuus? ibi Cicero qui amarū, atq; aculeatū inesse quiddam uerbis illius intelligeret, reddidit illi in respondendo par, Vbi et focer est tuus? Erat enim Cēsar belli suscepti et dux & author, quem Dolabella sequebatur. Itaq; & qui aderant suauitate eos, atq; extemporaliū responsi affectat, & suauitati salem adiunxit, ut ipse quidem arbitrer utrunq; et Ciceronem, et Pompeiū ex eo in risum cōuersos. Atq; eiusmodi quidem dicta dicuntur salsa, et qui ijs utuntur, ipsi quoq; salsi. Lepidis itaq; suauitas tantū inest dictis, Salsis etiam acumen, quando salsus sapor est ipse quidem acutior. Inesse autē eiusmodi dictis acrimoniam, docet etiā apud Terentium illud ipsum de quo gloriatur ille, Non Strato es ferox, quia imperiū in belluis habes? Illud autem eisi salsum admodum, non caret tamen oscenitate, Lepus tute es, & pulpamentum quæris, Plautinum uero hoc & salsum, & lepidum, & que etiam ingenuo dignum, speraui ego istam tibi paritiam filium, uerum non est puero grauida, sed insania. Veniamus ad Festuos, qui mihi uidentur a fando dicti, uetustate temporum immutante literas, festus enim diebus mos fuit et benigne hilariterq; affari populum, & in ludis qui in honorem deorum fiebant. oblectare eos qui diuinas ad res conuenerant, blande eos appellando, atq; accipiendo comiter. Quanto autem studio diebus ijs festis oblectamenta quærentur, indicio sunt & ludi, & tibia, & tuba, & cantus, & chorea, et lectisternia, & templorum apparatus, ac theatrorum, et porticuū, & uiarum, & ipsa etiam fercula. Vt qui illis in ludis, sacrificijs, pōpis, ferculis in popularium, ac conuenarum gratiam iucunde se haberent, eaq; et excogitarent, et loquerentur, quæ ad iucunditatem facerent ac lætitiā, merito ijs Festiui uocaretur. Adhibent præterea Festiui in iocādo æque ac ludēdo, dicendōq; uarietate pmultā, quæ sermones maxime condiat, ut quæ i cessationibus, animorūq; relaxatione præcipue exigatur. Ludi eni ac festi dies, et si in honorē deorū, cessationis in gratia potissimum fieri inuēti. Indicio sunt apud Græcos, nostrosq;

actiones siue comœdiarũ, siue tragœdiarũ. ijs enim et histriões, mimiq;, et musica, et gladiatores exhiberi soliti, uenationes item, et pugna nauales. Itaq; Festiui uarietatem admiscunt plurimam in dicendo, ludendo, delectando.

De Comibus.

Iam uero Comis uiri studium eo etiam spectat, dicendo ut delectet, patriatq; audienti iucunditatem, Eius tamen consilium est, quæ a se dicantur, non ut delectent modo, uerum etiam ut sint grata, nec solum uerba, uerum etiam res ipsæ, quæ dicuntur, quippe cuius studium sit gratificari, atq; in gratiam loqui audientiũ. Itaq; ornatum rebus adiungit, præstatq; quod Terentianus ille desiderat, Ornato munus uerbis, quantum potes, et in eo est maxime, ut uerba etiam ipsa, resq; quæ a se dicantur, gratiam præ se ferant, Itaq; a comendo hoc est ornando dictus. Puellæ namq; placere ornatu præsertim amatoribus student, illisq; ex eo gratiores fieri. Vide quæso quibus uerbis, quàm etiam am comptis, quàm gratis ite sententijs Aeneam alloquatur apud Virgilium Euandrus.

» Aude hospes, contemnere opes, et te quoq; dignum
 » Finge deo, rebusq; ueni non asper egenis.
 Non dubitauit Linius post sermonem illum a Marcello habitum aduersum Nolanum Bancium, qua in colloctione multa in commendationem, multa de beneficentia populi Romani dixerat, deq; futura beneuolentia, et opera in illum sua, non dubitauit inquam hæc dicere, Ea uerborum comitate deuinxisse sibi iuuenem. Comitatem appellauit, quod unde quaq; in gratiam illius Marcellus esset locutus. An non quod in conuiuio, coenisq; grata omnia conuiuijs esse debeant, ac præsertim sermones, translatum est uerbum etiam ipsum ad coenas? ut comiter accepti et conuiuio, et hospitio dicantur, quod et uerba admodum grata, sermonesq; et frons etiam serena epulis accesserit. Omnino uero Comis uiri oratio, quo grata sit, atq; iucunda, et lepida, uersatur magna e parte in fabellis referendis, in ijs enim et oblectationi maxime amplius conceditur locus, et uerborũ ornatu, suntq; omnino comitate præditi enarratores iucundissimi, et in conuiuijs et in circulis, colloctionibusq; siue inter paucos, siue multos. Quæ quidẽ e re Ioannes Boartius maximam sibi laudem apud doctos pariter, atq; indoctos homines comparauit, centum illis conscribendis fabulis, quæ hodie in hominum uersantur manibus. Hoc idẽ Græce conatus e Lucianus. Innuere autẽ hoc ipsum quod dicimus Plautus uidetur, cũ ait in Milite glorioso, Mihi ad enarrandum hoc argumentum est comitas, si ad auscultandum uestra erit benignitas. Quæ autem, et qua

lis sit comitatus, Ouidius in commutationibus illis formarum explicandis, plurimus in locis ostendit. præcipue uero locus is declarat, qui est de Vertumni conuersione in aniculam. Cuius hic particulam inserere placuit, idq; uoluptatis tantum gratia, uarietatisq; ostendendæ.

- » Reges sub hoc Pomona fuit, qua nulla Latinas
 » Inter Hamadryadas coluit studiosius hortos.
 » Nec fuit arborei studiosior altera foetus,
 » Vnde tenet nomen non syluas illa nec amnes,
 » Rus amat, & ramos felicia poma ferentes.
 » Nec iaculo grauis est, sed adunca dextera falce,
 » Qua modo luxuriam premit, & spatiantia passim
 » Brachia compescit, fixa modo cortice lignum
 » Inserit, & sucos alieno præstat alumno,
 » Nec sentire sitim patitur, bibulaq; recuruas
 » Radias fibras labentibus irrigat undis.
 » Quibus dictis, haud multo post transit ad Vertumni amores, atq; ait,
 » O quoties habitu duri messoris, aristas
 » Corbe tulit, ueriq; fuit messoris imago,
 » Tempora sæpe gerens freno religata recenti.
 » Hisq; alijsq; uarie, eleganterq; explicatis, uertit illum in animum, &
 » blande, & illecebrose loquentem, quippe quæ
 » Innitens baculo, positus per tempora canis,
 » Assimulauit animum, cultosq; intrauit in hortos,
 » Pomaq; mirata est, tantoq; peritior inquit
 » Omnibus es nymphis, quas continet Albula ripis.
 » Salue uirginei flos intemerate pudoris,
 » Paucaq; laudata dedit oscula, qualia nunquam
 » Vera dedisset anus, glebaq; incurua resedit,
 » Suspiciens pandos autumnus pondere ramos,
 » Ulmus erat contra speciosa nitentibus uuis,
 » Quam socia postquam pariter cum uite probauit,
 » At si staret ait cælebs sine palmiti truncus,
 » Nil præter frondes, quare peteretur haberet.
 » Hæc quoq; quæ iuncta uitis requiescit in ulma,
 » Si non iuncta foret, terræ acclinata iaceret.
 » Tu tamen exemplo non tangeris arboris huius?
 » Vides quàm & delectet, & comiter ludat, & uariet rem ac dictio-
 » nem, & uerbis innitatur ornatis, ac maxime suis. Verum de hac ipsa
 » comitate post uberius.

De Blandis.

Eorum uero qui Blandi dicuntur, eisi eadem uidetur esse materia, finis tamen ubiq; non est idem, nec sola delectatio ac iucunditas quaeritur, uerum potius utilitas quale illud est, Nunc obsecro te Milphio hanc per dexteram, perq; hanc sororem leuam, perq; oculos tuos, perq; meos amores, perq; A delphasium meam, perq; tuam libertatem, alibi irae delinitio, aut morositatis, alibi doloris, indignationisq; alibi illectio ad turpem uoluptatem, atq; proprias in appetitiones. Nō peccinē eburneum Plautus, non caseum molliculum, non moneculam praetermisit inter blandiendum. Atq; illa quidem amantium sunt, non facitorum hominum. Itaq; serui, familiaresq; iratis blandiuntur dominis, patribus filij, nutrices puerilis, captatores ijs, quibus nec liberi ulli, nec legitimi sunt heredes. Quo circa Blādos in eorum numero, qui oblectationem tantum quaerant, urbanis ex allocutionibus, habendos non esse Iuuenalis etiā docet. Proditum quoq; est a scriptoribus Heluium Pertinacem Augustum blandum potius quam benignum fuisse habitum, quod uerbis quidem alliceret homines, essetq; affabilis admodum, caeterum re ipsa non modo non liberalis, uerum etiam sordidus.

De Urbanis, & Facetis.

Reliquum est de Urbanis ut dicamus, ac Facetis. Et quoniam Urbanitas non ad iocos tantum, ac festiuitatem, dicendiq; leporem pertinet, qđ in ea quidem uirtute potissimum laudatur, uerum ad uirtutes quoq; alias, quae & uiro & ciue ingenuo dignae sunt, uidetur alia quaerenda uirtus, quae propria magis sit, solumq; id complectatur, ac respectet, quod ad iocos tantum, animorumq; relaxationem spectet. Nam et Urbanus dictus est, quod urbis seruet, sciatq; ac retineat mores. Quando aduersus illi est qui ē contrario rurus sequatur, non urbis institutiones, indeq; a gressis uocatus, ac uitiū id à rure rusticitas, ut ab urbe urbanitas dicta. Nam & qui seniori assurgit praetereunti, & qui magistratum ab domo deducit in curiam, & qui praetereiens salutat, urbanitate utitur. Facetus uero ex eo nullo modo est dicendus. Video populariter, atq; a uiris minime indoctis Affabiles quosdam uocari, qui & ipsi urbanitate quidem utantur. Nam et in accipiēdis hospitibus, & in aduentu peregrinorum, in primis etiam congressibus, ac salutationibus, et blāde affantur, ac comiter, et hospitaliter alloquuntur. Idem amice quoq; et salutant, et compellant, & summa cum

iucunditate congregiuntur. Sed nos eum quaerimus, qui parte ex omni munus ipsum impleat, qui è iocis, suauibusq; è dictis oblationem tantum quaerat, ac recreationem post labores, qui & salem habeant in dicendo, et quæ ipse dicit tanquam illo condiat. qui leporem admisceat, qui uerba apta, idonea, concinnata, iocisq; accommodata usurpet, uultumq; illis adiungat, ubi opus est, ac gestum, qui fabellis narrandis, recitandisq; iocosis, ac ludicris rebus, et curas sedet, & delinuat molestias, qui non discedat urbanitatis è finibus, aut è ciue in rusticum, atq; a grestem transeat, ex ingenuo in seruum, aut seruo persimilem, ni forte res ipsa ita tulerit, qui minime uolens offendat dictis, nisi laceffit, idq; tamen urbane, qui & temporis, & loci, & audientium, & sui ipsius, & quam gerit personæ, & ætatis, & negotiorum, & publicæ, priuatæq; letitiæ habeat, ac tristitiæ mœrorisq; rationem, idq; cum primis curet in singulis ut retineat modum, ne & uerba profundat, & iocos, qui deniq; summo id studio uideat, ne cum alios in risum prouocet, ipse ab astantibus risui habeatur, triuiosq; dignior iudicetur, quàm honestorum, atq; ingenuorum hominum audientia, ac confessu. Demum etiam qui intellegat, perinde ut cessatio omnis, quiesq; conceditur, relaxandi gratia, utq; reditus ad labores ac negotia nõ sit grauis, sic iocos, dicta, sales, lepores, facetiasq; concedi, ne uitam, cogitationesq; nostras omnis, studiæq; in ipsis collocasse, aut in otio, desidiaq; aut in marcescētia potius nos appareat. Huc, ni fallor (quando qui & qualis Comis sit, qui etiam Urbanus, ac Festiuus, explicatum est) maiores nostri Facetum uocauerunt. Nam urbanus (ut diximus) plura, quæ urbanae consuetudinis, morumq; civilium sunt, complectitur, perinde ut etiam Comis, at Festiuus minime quidem omnia quæ uirtuti huic conueniant, quæq; inesse ei debeant, qui iocis, dictisq; iucundioribus usus sit cum mediocritate & gratia. Quæ in opinionem propendere uidetur Cicero, cum ait duo esse genera facetiarum. Habemus igitur nomē eius qui tali sit mediocritate, ac uirtute præditus. Cæterum uirtutis, atq; habitus ipsius nomen hætenus proditum est nullum, quod quidem sit proprium, ac suis limitibus terminatum. Nam etsi rerum scriptores et Comitatem usurpant, et Urbanitatem, tamē (ut dixi) parū sunt omnino propria. Quia uero cognata hæc essent, et necessitudine sua cōiuncta, iccirco illis usi uidentur. Nos uero licet nõ absq; rubore (neq; enim licētiosi haberi uolumus) tamen quod in acie cum periculo uersamur, tentabimus illud nouiter deducere, quod in plurimis & Cicero è nostris, alijsq; non pauci seruauerunt, et Aristoteles inter Græcos, etiam non quadam sine liber-

tate, et si maxima tamen cum utilitate legentium. Ac primum quidem minime ut a modesto deducimus modestiam, sic a faceto Facetiam, quando Facetiæ ipse dicta quidem sunt iucunda & lepida, nequam uero habitus, aut uirtus. Verum ut sanctitatem a sancto, & ab honesto honestatem, castitatemq; a casto, sic a Faceto Facetiam deducemus. Ut Facetitas ipsa sit uirtus, ea deniq; Faceti uiri habitus, fors san non omnino etiam displicerit Facetudo subducta syllaba, ut a sordido sorditudo, quæ Plautina deductio est. Nam neq; maiores illi nostri aut castitudinem reformidarunt, aut castitudinem. Quid si ut castities, sic etiam dicatur Faceties? Sed nos hæc ipsa ita tradimus, ut qui nullo modo uelimus regulam hac in parte præscribere. Sit enim sua cuiq; libertas usurpandi nominis, Verum ideo hoc facimus, ut aperte magis intellegatur habitus ipse, qui sit, & quo etiam quis nomine ac proprio, & tantum suo uocitandus. Constituiamus itaq; siue Facetitiæ, siue Facetudinem, Facetiæ uel habitum, & qui eo sit habitu ornatus, Facetum. Sed ad alteram quoq; partem uerborum transeundum est, ut quæ in ea uersetur mediocritas, lucide etiam intellegatur.

De Veracitate.

Quemadmodum autem uirtutis huius, de qua pauca locuti sumus, siue Comitatis, Urbanitatis uel siue Facetudinis, proprium munus est, atq; officium sedare molestias, in cessationibusq; ac in relaxatione a negotiis, iucundum aliquid querere ad reficiendos animos, siue in ipsis quoq; laboribus, ac negotiis, interq; molestias reficere eos, quo uegetiores ipsi fiat, longeq; ualentiores, siue peruincendis, aut tolerandis laboribus, difficultatibusq; siue leniendis doloribus, atq; molestiis, qui finis ei uirtuti est constitutus, Sic cum eadē ipsa oratio, ac sermo uel præcipuum sit uinculum retinendæ societatis, ad quam colendâ nati, atq; educati sumus, coetusq; ipsius una sociati et ampliandi, & conseruandi, sic in quâ alterius uirtutis, cuius etiam imitia querimus, proprium munus est, ueritatis studiū, ac cultus. Loquimur autem de ueritate hoc in loco non illa quidem, quæ a Phisicis queritur, aut Mathematicis, quæ uel uersetur circa certitudinem Syllogismorum, in ipsisq; disputationibus quæ sunt de rerū natura, deq; disciplinis atq; scientiis hominū, ac facultatibus. Verū de ueritate ea, quæ nihil in sermōibus, atq; in oratione, nihil etiā in moribus inesse fictum, fallax, fucatum indicet, nihil quod simulatum, adulatoriū, mendax, gloriosum, uanum, quodq; supra uires appareat, supraq; facultates ipsas, aut ueri fines excedat, acceptus uel nostri terminos, quam assecuti qui sint, retineantq; et in dicendo, & in

do, & in tractandis rebus, domesticisq; in consuetudinibus, ij ueri dicuntur, & uirtus ipsa ueritas, ni fortasse proprie magis ueraces illi, uirtus autem ipsa ueracitas, ut ueritas sit rei ipsius, ueracitas uero, ea utentis habitus. Ac nihilominus & uerum fuisse hominem Catonem dicimus, & quod summa etiam in eo inesset ueritas Sibyllas quoque ueras, & uates etiam, atq; haruspices ueros. Hæc uero a nobis eo consilio dicta sunt, quo distinctius intellegatur quæ nam res ipsæ sint, & quales. Tertia quoq; quædam uirtus (si Aristoteli credimus) in eadem hac uersatur materia, quæ amicitia ab illo dicitur, de qua quoniam his in libris dicendum nihil decreuimus, de duabus his uirtutibus, & Facetitate, et Veritate tantum differemus, ac primo quidem de Veritate, deq; oppositis ei uicij.

De Adulatoribus.

Admodum autem ueritati aduersatur lucri studium, atq; habendi cupiditas, itaque huiusmodi hominum una est cura, totiq; in eo ipsi sunt, quo adulando rei suæ consulant familiari, & quasi uerborum mercaturam faciant, oratione ubiq; utuntur secunda & blanda, hocq; sibi uitæ genus delegerunt ad ampliandam rem domesticam. Periculosa sanè ac maxime pestilens hominum consuetudo ac familiaritas, quorū quia primatum uirorū, principumq; ac regum præcipue, plenæ sunt aulæ, inde Adulatores dicti, qui dum placere & gratificari tantum student, ueritati apud dominos aures obstrudunt, atq; ad illorum uultum, libidinemq; seruillem in modū omnia loquuntur. nam et δούλος Græce seruus est. ijdem alio sunt nomine Assentatores ab assentiendo dicti, quod eorum cogitationes atq; consilia in id solum intendant, id ipsi tantum agant, sibi ipsis ut prosint, secuti Terentianum illud, *Ais aio, negas nego.* Quibus hominibus, quod plerumq; solis, qui res moderantur publicas, suas patefaciunt aures, hinc & uidemus, & audimus, et legimus eorū res frequentissime in præceps rapi, turbariq; ac misceri repente principatus ac regna. Quæ res nostris quoq; temporibus clariores sunt, q̄ ut exēplis indigeant. Huius autē generis hominū plures quidem sunt species, nesciã tamen sint ne omnes adulatorum in numero habendi. Quando (ut Aristoteles queri etiã uidetur) singulis siue uirtutibus, siue uitijs certa neutiq; propriaq; insunt nomina. Itaq; & lucri, et compendiorum tantum gratia adulantur non pauci, qui dam captandæ solum auræ, ac fauoris in populo, atq; inter ciues, alij quod ita a natura comparati sunt, usq; etiam confirmati, ut ipsa tan

tum blanditione capiantur, eaq; auicularum in modū sese oblectens, quam uel maximam etiam uoluptatem, uel solam potius statuunt.

De Captatoribus.

eorum igitur qui pecuniariū secunda ex oratiōe sibi quæstum constituunt, duplex cum sit genus, & illorū qui tum Captatores dicuntur, in quibus late quidē regnat ambitio & leuitas, tum qui Adulatores cōmuni tamen nomine uocitantur. Captatorū quidē ipsorū studium est, non dictis modo, sed conferendis muneribus captare animos ac uoluntates illorū præsertim quibus aut certi minime sint hæredes, aut eorum eijciendorū ex hereditate spes adest. Quod genus late diffunditur, nō maximis in hiantia modo fortunis, uerū patrimonijs etiā minimis. Dicti igitur à captando, quo in uerbo et fraus inest, & maius etiam habendi studiū. Quippe cū ipsi non uerbis modo, uerū etiam donis, conuiujsq; grassentur, aucupū morē, atq; allectationes secuti, eorū enim captiosa sunt oīo obsequia, fraudisq; atq; insidiarū plena. Aduersum quos merito et dētes acuiunt, et gladios stringunt Satyrarū scriptores. Sed nobis hac satis in parte fuerit uitij genus innuisse. Quantopere autē ueritati horū obsit hominū oratio atq; obsequiū, abunde quidem manifestum est. Sūt quoq; quos ambitio honorisq; studiū, minime uero pecuniæ cupiditas trahat ad assentandū, leuitate quadā tantum duce, dum uideri q̄ esse ipsi malunt, solaq; populari et capiuntur, & pascitur aura, qua in re seq; suasq; res omnis uidentur collocasse, plebeiorum etiam ad hominum opinionem omnia referentes. Ac superius quidē uitium Captatio, et qui ea utuntur Captatores. huius autē propriū, ac maxime suū nomen existit nullū. leuitas tamen est, ac uanitas sanē maxima, & homines ipsi perquam leues, ac uani, dū umbra capiuntur rerum, magis q̄ rebus ipsis. Atq; hoc quidē uitium potest ratione alia ad Ambitionem referri, qua de re alibi quoq; à nobis dictū est. Quod si Captationem ipsam duplicē fecerimus, et eorū quos cupiditas habēdi trahit, et quos popularis auræ atq; ambitionis studiū, ut alteri pecuniæ, alteri popularis auræ Captatores dicantur, fortasse non male distribuisse iudicabimur, quando etiā sunt qui inter loquēdum discernēdūq; etiam uerba captent, qui quidem ipsi dicantur Captiosi, & fraus ipsa Captiuicula. Verū ad Adulatores redeamus, quiq; ydē Assentatores sunt, neq; alio quidē nomine inter se discernuntur. Caterū studiū id eorū est, ex adulationibus rē facere, ac peculiū. ut dū uerbis obsequuntur, dum oratione secunda primatum, ac principum res: consiliaq; extollunt, dum eorū admirantur facta, dicta, consilia, mores,

gestus, & (ut Iuuenalis inquit) ubi

» Trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo,
 Domesticam rem adaugeant, amplificentq; patrimonium. Quorum
 hominum studijs, dominantium (ut dixi) aures plerūq; oppletæ sunt,
 dum ijs sese regendos permittunt. Quo efficitur ut ueritas uideri pos-
 sit eorum inimicitia, præsertim ubi qui rerum potiuntur, adolescentes
 ipsi fuerint uel etate annisq; uel etiam moribus, ac rerum usu. Ho-
 rum igitur omnium studium est atq; propositum, adulando atq; in-
 gratiam loquendo rebus ipsos suis consulere, hisq; artibus atq; consi-
 lijs rei familiari prospicere. Quod dum consequantur, non modo nul-
 la è parte molesti esse uolunt, uerum singula laudant, dictisq; & fa-
 ctis quibusq; assurgunt, quin quæ maxime fortasse ridenda sint, &
 admirantur illa, & in cælum ferunt, uerbis quoq; ipsis, oris gestum
 adiungentes, & corporis totius habitum. Regem aliquem capies, in-
 quit ille apud Iuuenalem, ad magni illius rhombi aspectum, aut de
 temone Britanno

» Excitet Aruiragus. peregrina est bellua. cernis

» Erectas in terra fudes? -

Itaq; quid in maioribus illi ipsi Assentatores facturi essent negotijs
 consultationibusq; conyere ex his facile quidè possumus. His accedit
 maxime uanum genus hominum, quorum studium tantum est loquē-
 di in aliorum gratiam, atq; ad illorum ipsorum uultum atq; opinio-
 nem, orationem suam, seq; ipsos componere, ijsdemq; in omnibus mo-
 rem gerere. seq; suaq; dicta, sermonesq; ad hæc ipsa tantum institue-
 re. Quorum quidem consilium Terentianum quoq; est illud, & me-
 ta quasi quædam, ad quam se ipsos instruunt, Obsequiū amicos, ueri-
 tas odiū parit. Quod dictum quanq̄ latius fortasse patet tamen maxi-
 me ad eos referēdū, q̄ uoluptatem solā suis è dictis quæritant, quā ad
 adipiscendā se se omni arte instituunt, ac dicendi studio. solumq; eo-
 rū est propositum, dominantibus ut placeant, & quibus cū obuersan-
 tur, eos delectent, ijs blandiantur, et illorū, arte ut omni aures demul-
 ceāt, uoluptatis gratia, demū omnia. Hicq; illorū è finis, ac propositū.

De Lasciuis.

Qua in re quoniam nec modum, nec mensuram tenent ullam, lasciuire
 eos necesse est, ut qui neq; in iocando, neq; in oblectando delectum ha-
 beant, aut rationem aliquam, uerum qui & uerbis, & iocis, & fa-
 bellis referendis, nimium ipsi serpent, atque inter iocandum expli-
 candumq; dilabantur alio' atq; alio'. Quo' circa Lasciui sunt uocati,
 & uitiū ipsum Lasciua, nimis enim profundunt sese ad iocā dictaq;

DE SERMONE

omnia, ad quæ dilapsi, nec lasciuunt tantum, nimisq; in illis sunt, uerum petulantes, osceni, & (quod turpissimum est) impuri. Minime autem uerebimur, hoc ipsum genus partiri eorum qui ad uoluptatem tantum, atq; in gratiam loquantur, comparandæ tantum uoluptatis causa. Sunt enim qui ipsi quidē minime lasciuant, seruentq; in iocando delectum atq; in dicendo, uerū in hoc à recto atq; honesto abeunt, quod uoluptatem sibi proposuerunt, uile sanè pretium, pro quo tamen assequendo & ueritati obstant, & ab hominis recedunt dignitate. Siquidem quo instrumento, quaq; nature dote præditi sumus cum excellentia animalium cæterorum, eo ipsi pro re maxime sordida, beluarumq; magis quàm hominū propria abutuntur. Neq; enim finis eorum est in laborum requiete, molestarumq; relaxatione, ut iucunditatem aut quærant, aut afferant, quo & tranquillēt audientium animos ac suos, & refocillent eos à præteritis defatigationibus, uiresq; renouent ad easdem rursus obcundas, uerum quod à natura atque ab habitu ita quidem instituti ad ea ipsa sunt, ut neq; ab desidia ignauiq; longius absint. Atque hæc quidem uidentur esse Assentatorum genera.

De Insulis, & Profusis.

Sunt ex hoc etiam numero, qui dum oblectare student, maxime aures audientium offendant, tum insulse loquendo, tum profundendo & res & uerba, nec delectu habito, nec modo aut mensura adhibitis. Itaq; tædij genus hoc ac molestarum ueteres dicebant hominem occidere, cum eiusmodi homines in cunctis & multi essent, & insulsi, ineptiq; ac cum primis importuni, ut non inconuenienter à ranarum similitudine sint qui eos Coaxatores uocent, quod coaxare eos quàm loqui magis existiment, ut qui non modo non mulceant aures, uerum ad impatientiam usq; obtundant.

De Contentiosis.

Adulatorum studijs maxime aduersi uidentur contentiosi quidā homines, quorum ea est natura, id etiam studium, ut non modo non loquantur in aliorum gratiam, neq; gratificentur ipsi alijs, sed contra ut aduersentur et ubiq; & in qbusq; neminemq; uereantur in dicendo offendere, quin & serant ipsi sponte studioseq; contentiones, & ab alijs satus accipiant, lætenturq; ijs & fouendis & exercendis, qui
bus etiam

quibus etiam uita ipsa uel molesta futura sit, ni in cunctis uel dentes imprimant, uel insigant aculeos, ut ad contentiones, dissidia, rixasq; atq; altercationes nati prorsus uideantur. Et quam alij a natura concessam elocutionem exercent in conseruanda hominum societate, in cōciliandis amicis, in solandis demulcendisq; molestijs, laboribus, ac mœroribus aliorum, ea ipsi in aduersum utantur, uel abutantur potius ad odia contrahenda, litesq; excitandas, ac serenda discordiarum semina. Hoscet Cōtentiosos uocauerit, et Rixatores, et alio atq; alio noie. Vitium autem est si est fortasse innominatum. quid tamen prohibeat Rixationem appellare, ac Contentiositatem, ut contentionem rerum eē dicamus, ac Rixam, uitium uero ipsum, peruersumq; illū habitum tū Rixationis appellatione, tum Contentiositatis designemus. O diosum sane genus hominum, et muscarum maximo simile, ut nati hi omnino uideantur ad turbas, uexationes, inquietudinem, uitæq; ad uniuersæ turbationē, ac tædia. Quod Plautus indicauit in serui illius persona, Decretum est mihi quasi umbra quoquo ibis tu, te persequi. Quin æde pol si in cruce uis pergere, sequi decretum est. Horum duplex mihi uidetur esse partitio, eorum una, qui id student, ut commoda, utilitatemq; inde sibi comparent, illorum altera, qui uoluptatis tantum gratia, utq; inuidiosissime suæ naturæ, ac peruersissimis cogitationibus morem gerant. Eorum autem utrum genus longe sit peruersius, iudicatu difficile uideri iure quidem potest, utrumq; tamen peruersissimū. Montium adolescens ipse noui Branchatum, qui generis ac familiæ contempta, uel repudiata potius dignitate, totum litibus se se tradiderit, ac satis scio lites quasdam ab actoribus desitutas, siue ob inopiam rei familiaris ad eas prosequendas, seu quod male essent cœptæ, pretio mercatum, quo (uti conuenerat) exoluto, profectum sumptibus suis litigia, in hocq; uitam suam egisse omnem. Ex eadem item familia alterum mirifice controuersijs assuetum, quin omnino illis addictū, ut cum aliquādo ab Antonio Panhormita, iucundissimo homine per risum interrogaretur, quo nam modo cū causis? responderit, bene sibi atq; ē sentētia in oibus successisse, easdemq; in re suam terminatas, duas in aut tris in lōgū a se se ea ratione protrahi, q̄ aliter ocio immarcesceret, illasq; eo a se studio reseruatatas, ut haberet in quo obletaretur, pasceretq; animū. Vide hoēs ingeniū, q̄ litigia, cōtrouersiasq; sibi uoluptate statuerit? Sed nobis ac in parte loquēdū neutiq; ē iudicialibus de cōtentionibus, tantū studia uolumus cōtētorū quorundam hoīum ostēdere. Itaq; hos ipsos Litigiosos, seu Litigatorios potius q̄ uocauerit, et Cōtrouersos. Nā Litigiosas res proprie magis dicimus.

Contentiosos autem illos uolumus, qui maxime aduersentur adulatoribus, & quantum hi loquuntur in omnium gratiam, tantum illi nemini parant, studeantq; prorsus offendere, quos si quis Incautes uocauerit, ne ille mea sententia, uera ab appellatione recesserit. Quando autem res ipsa intellegitur, nolimus de uerbo nimio plus esse solliciti. Laurentius V allensis in Grammaticis, Rhetoricis, Dialecticisq; ita & scripsit, & disputare est solitus, ut minime uideretur uelle praecipere, nec appareret tam contendere illum de ueritate, proprietateq; aut docere uelle, quam maledicere, obiectareq; uetustis scriptoribus, atq; obloqui. Itaq; Ciceronem uellicabat, Aristotelem carpebat, Virgilio subsannabat, Quippe qui pro palam sit assueuere ausus, siue Pindarus quispiam auctor is nomine suo fuerit, siue alio (de hoc enim ambigitur) q; Homericae libros omnis Iliados non multos ad modum in uersus contractos latine conuertit, qui pro palam sit inquam assueuere ausus, Pindarum eum Virgilio anteferendum. Est autem carminis illius principium.

Iram pande mihi Pelidae diua superbi,
 Tristia qui miseris iniecit funera Graijs.
 Tali igitur iudicio hominem, ingenioq; tam siue retrouerso, siue praepostero (quippe qui maximis quibusq; ringeret auctoribus, uni tantum Epicuro assurgeret) q; ob commune utilitate contendere, aut cognitionem dicas, atq; alterari? qui nec aliud uelit, curet, studeat, quam ut detrahat quibus minime par est, ac maledicat? Quando qui cum Laurentio familiarius uixerunt, affirmant illum eo nequaquam consilio in Grammaticis scripsisse, ac Dialecticis, quo doceret, disciplinaeq; ab ignoratione uindicaret, atq; a sorde, uerum ut malediceret, obloquendoq; detraheret de fama atq; auctoritate rerum scriptoribus, tum illis qui exemplo sunt ad scribendum alijs, propter antiquitate, maiestatemq; dicendi, ac praeciendi, tum illis ipsis, qui tunc uiuerent, qui ne dubitauerit ipse qdē dicere, profiteriq; palam, habere se quoq; in Christum spicula. Sed nobis propositum minime est detrahendi homini maxime studioso, quem senem adolescens ipse nouerim, cumq; e Roma se Neapolim contulisset ad Alphosum Regem, et inuiserim e reuerenter pro illius, meaq; etate, et plures post congressiones maxime familiares ita ab eo discesserim, uti ex eo de me nisi pleno, atq; amico ore locutus fuerit nunquam. Sunt ex his igitur quos non tam contentiosos dicas, quam insectatores cum singulorum, tum etiam humani generis, q; de Timone traditur, neq; ueritatis ipsius cultu et gratia, sed quod ita qdē sint a natura instituti, atq; ab assuetudine confirmati, et moribus.

Praeter hos in utroque genere quos peccare dicimus, delibique in excessum, siue adulando, siue contendendo, rixandoque, sunt qui verbosi dicuntur, uti unquam ipsum uerbofitas. Hi dum placere studet, et grati esse, minime quidem aut placent, aut uoluptate afferunt, quin molestiam potius, ac tedium pariunt defatigationis, ac facietatis plenum, decepti iudicio, rerumque simul, ac uerborum aceruationibus, ut nescias, ex eo quod aures uel offendunt, uel exatiat, sint ne contentiosus potius, quam insulsus annumerandi. Verum contentiosi id agunt, ut nemini parcant, parumque omnino offensitare alios aut curet, aut caueant. Verbofitas uero propositum est, ac consilium oblectandi, modum tamen dum minime retinent, dum delectum adhibet nullum, in castra transiunt aduersariorum, apparentque trans fugis similiores. Itaque verbosi et in initio, et inter dicendum subinde delectant, nec odio ipsi habentur, sed recusantur eorum sermones, magis quam fugiuntur. At contentiosi ubique offendunt, et odio eos boni omnes prosequuntur, ab illisque abhorret audiendis, quos et maledictis quoque insectantur.

De Loquacibus.

Sunt qui uitiu hoc loquacitate dici malint, et illos ipsos loquaces, in quo non est, cur eos impediamus. Tamen loquaces nos a verbosis differere hoc ipso uolumus, quod verbosi uersentur in iis quae iucunditatem praeseferant, inque illis ipsis in quibus locum habeat facetudo, et comitas. At loquaces eos esse contendimus, quorum studium minime sit quale est aut facetorum, urbanorumque, aut contentiosorum, ac molestorum hominum, quippe cum et dicendi infinitate capiatur, et dum loquantur, dumque exultent capto, equisque (ut dici solet) ac uiris, aliud nihil aut quaerant, aut curent, aut sibi propositum habeant, quibus quidem seruandis, in diuersa etiam uitia incurrant.

De Nugatoribus.

His ipsis haud multum etiam uidentur differre nugatores, quorum narrationes inopes quidem rerum sunt, nugaeque (ut Horatius inquit) canora. Caeterum uanitate illi uerborum, atque a gestione magis peccant, hi rerum. Uterque tamen et confunduntur in dicendo, et nimij sunt, nullum cum delectum adhibeant, indeque maxime etiam molesti uterque, quando uterque inepti sunt, maximeque inconsiderati. Horum haud multum distimiles sunt qui garruli dicuntur, quorum sermo et molestus est, et nimius. Obtundunt autem tum uanitate rerum, tum in uanitate uerborum, quibus in omnibus et nimij sunt, et inopportuni, ualdeque indecentes. Uitiu autem ipsum garrulitas, ab auiibus ductum, neque enim cessant, et in iis-

DE SERMONE.

dem assiduo uersantur uel potius interstrepitant. Verū attigisse hæc satis fortasse hoc in loco fuerit, cum ea siue uitia, siue uirtutes minime sint aut ad Veritatem, de qua dicturi sumus, aut ad Comitatem, Urbanitatem uel referenda. Loquaces enim uideri magis possunt Taciturnis aduersari, Taciturnitasq; ipsa Loquacitati. De quibus dicere his in libris minime propositum est nostrum.

De Taciturnis.

I llud tamen non prætermittemus. Taciturnitatem mediocritatem esse quandam, Loquacitatem excessum. Parte uero ex altera, qui taceo excedant, eos esse sine nomine, neq; enim aut ubi, aut quantum, aut quomodo, aut quid oporteat, dum tamen taceant, pensi quicquam habent, & siquid quandoq; musitant potius quàm loquuntur. Sed musitatio ex ore, innutuq; constat, ac supercilijs, non minusquàm uerbis, & plerumq; occulta est, igiturq; interdum è metu, aut reuerentia, nonnunquam pudore, aut stupore, non raro simulatione, ut eorū aduersarij uideatur, qui obgannunt, potius quàm qui loquaces sunt. Sed querere hæc ipsa distinctius hoc (ut dictum est) loco, nostri non est propositi. Quam ob rē qui mediocritatem hac ipsa in re de qua disputatio est, sequantur, quiq; ipsi sint, perquiramus. Cum enim Contentiosi, atq; Assentatores è regione penè sint constituendi, atq; ex aduerso collocari debeant, medium quidem inter hos ipsos perquirendum est. Etsi nomen mediocritatis eius minime est proditum, & Contentiositatem, & Adulationem extrema uerius dicimus, quàm opposita, quippe quæ à medio recedat. Itaq; mediocritas ipsa querenda nobis est. Aristoteles uero quanquam innominatam Græce tradat, putat tamen illam & retinere quæ utrinq; oporteat, ac seruare, & ratione eadem reijcere quæ, & ubi, & quomododo opus fuerit, atq; omnino repellere, ut etiam existimet hanc ipsam mediocritatem amicitie maxime esse similem. Quam in parte si aliquantum fortasse immorabimur, ueritatis, ac rei ipsius indagandæ gratia, sat confidimus, te (quod humanitatis est tue proprium) uitio id minime esse daturum.

De Delectu, qui, & qualis sit.

E t Poëta, & scriptores rerum tum humanarum, tum naturæ uoces rebus ipsis adiungunt, unde dicta sunt adiectiue, quibus proprietates, appellationesq; & declarant explicantq; & etiam finiunt. Nam hominem cum dicunt animalem esse, & rationalem et mortalem, hominem ipsum finiunt, & quæ substantia sit eius declarant. Quid cum

Poëta & placidam dicunt quietem, & arma horrentia, & fertilem Ausoniam, non ne & armorum, & quietis, & agrorum qualitate indicant? & cum humilem Italiam, & campos iacentes, & colles supinos, an non situm inuunt, ac posituram? & ubi ingentis artus, mariaq; patentia, quid nisi amplitudinem signare uolunt, ac magnitudinem, & membrorum, & pelagi? Eadem ratione qui de moribus scribunt, oportet ut uocibus adiectis actiones nostras, quæ mores, ac uirtutes constituunt, terminent. Terminantur autem actiones ipsæ, perficiunturq; si qui agunt, & sicuti oportet, & quando oportet, quantumq; et oportet agant, modumq; in cunctis retineant, ne ue aut nimia sit eorum opera, aut remissior, minimaq; uisq; & loci meminerint, et personarum, ac rerum etiam ipsarum. Quæ qui seruant, hi dicuntur a gēdis rebus delectum adhibere. Delectu enim illa continentur omnia, quibus actiones ipsæ, uirtutesq; perficiuntur. Etenim quemadmodum consultationem ipsam sequitur electio, confirmatumq; consiliū, ac propositum, sic postquam eligimus incipere, suscepimusq; agendum aliqd, sequitur est uestigio delectus, hoc est ut deligamus inter ea quæ ad agendum offeruntur, & tempus quod sit opportunum actioni, susceptoq; negotio, & locum idoneum, & uiam, quæ tenenda sit, cum plures offerri soleant. Adhæc multi cum indigeant, ut de liberalitate exemplum proponamus, diligendū est quibus potissimū daturi simus. Cūq; non uniuersa sit pecunia eroganda, ne fons ipse liberalitatis exareat, dandoq; alijs plurima, liberis desimus, parētibus, uxori, nepotibusq; quantum etiam ijs ipsis quibus daturi sumus, singillatim sit erogandū. Quo in delectu præcipue etiam uidendū est, rationem uti habeamus & negotij, & eius ipsius, qui cum habenda res est, & urbis, & ciuiliū tum legum, tum consuetudinū, ac propriæ præsertim personæ, quæq; alia recta ipsa ratio tenenda monstrauerit, ne in aliquo agentes peccemus. Neq; enim tantummodo a nobis peccabitur, si aut nimij erimus, aut astrictiores in erogando (ut in quo cœpimus exemplo persistamus) uerum etiam si liberales in eos fuerimus qui minime digni sunt liberalitate, aut si quibus conferenda præsens est pecunia, quod domestica, extremaq; laborent egestate, equestri eos prerogatiua exornauerimus, aut si quibus opus est opera, eos uerbis inuerimus, prosequemurq; consilijs, ac monitis. Igitur hæc ipsa mediocritas de qua nūc disserimus, uersatur potissimum in habendo delectu, ne aut ad nimiam declinemus uerborum gratificationem, quæ leuis sit, ac uana, ubi forte opus esset commonitione, oporteretq; uerbis grauioribus, maximeq; accommodatis retrahere amicum, uel acrius etiam obiurgare, aut ubi

indulgentius fortasse agendum esset, ut in nuptijs, atq; in publicis ludis, afferre in mensam, atq; ad choreas superalium, & publicam letitiam uelle aut sermone minus suauis, aut fronte obducta contristare, hilaritatemq; inspicere iurgijs, atq; contentionibus. Quid (inquit ille) in theatrum Cato seuerè uenisti? Intellegebat enim alium hilaritatis locum esse debere, alium seueritatis.

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

Diuersa omnino hæc est persona, monet enim omnia rerum innaniū, picturæq; inspectione, rei maxime seriæ quæ instaret, preuertendū eē. Quæ locum animaduertes Cicero, Turpe esse dixit, ualdeq; uitiosum in re seriæ conuiuio dignū, aut dedicatum aliquem inferre sermonē.

Ad consequendam mediocritatem opus esse delectu.

Qui igitur mediocritati huic daturus est operam, ne aut in gratiam loquens recedat à medio, profundatq; se se in assentatione, atq; obsequium, aut dū seriæ sequitur, delabatur in aduersum, acerbisq; ad contentiones, modo refragatoris personā, modo rixatoris induens, huic delectus cū primis habendus est, & rerum, & temporū, et locorum, & personarum, quo uirtutem maxime laudabilem ac publice, priuatimq; & apud ciues, peregrinosq; æque spectatam consequatur. Ex hoc itaq; Aristoteles mediocritatem eā amicitia per quam simile esse putat, quando qui eiusmodi uirtute est præditus, et ciues amplectitur, & exteros, & æquales, atq; inferiores, & quibus cum uiuendi consuetudinem frequentat, & quibus nulla profusus necessitudine est coniunctus, quin eodē quoq; erga eos afficitur studio, q in honoribus cōstituti sunt, ac magistratibus, primumq; in populis locum abtinent.

De mensura seruanda in gratificando, & commonedo.

Hoc autem tale est, ut cū opus fuerit, gratum se se illis exhibeat in sermonibus, conuersationibusq; i eisdemq; appellandis, atq; inuisendis, i salutationibus, deductionibus, reductionibusq; atq; assurrectionibus, deniq; ut omni e parte gratus esse illis studeat, & (quantum par est) in illorū gratiam ac commōdationem loqui, ac modo res eorū laudare, proq; loco, ac tempore commendare dicta, probare, consilia, sententias, actiones, studia, opera, uitæ genus efferre, eaq; cuncta cum delectu, ac ratione. Contra hæc, ubi labi aliqū uiderit, peccare decipi, parū prudēter rebus suis consulere, aut nimū sibi ipsi tribuere, discernerē ab honesto, delabētēq; ad ostentationē, ac uana consilia, captantēq; popularis auras, et (ut Seuerus Alexander usurpabat) uēdētē fumos et loco suo, et tēpore, et uerbis maxime accommodatis cōmonefā-

aiet illū, etiam auctore Christo Optimo Maximo, studebitq; ab iceptis,
 aut inutilibus, aut parū honestis retrahere, ijs uerbis, exēplis, cōsilijs,
 ut monitoris recti, uiri boni, cuius beneuolētis, reprehēforis quādoq; le-
 nis, blāditoris nonnunq; comis, cōsiliarij ubiq; prudentis, et integri, in-
 stitutoris interdū et probi, et sapiētis personā suscipiat. Forsitan et lo-
 cus, et tempus, et res ipsa aliquando tulerit, ut increpatoris etiā acerbi,
 aut inelamatoris a gressis, non ut molestiam afferat, uerum ut ubi re-
 tinere suauioribus illum uerbis neq; aut dictis, exēplisq; aut proba-
 bilibus, suātorisq; rationibus, deterreat inelamando austerius, propo-
 nendo etiā turpitudinem, infamiā, periculāq; tum rerū, honorisq;
 tū uitæ quoq; ipsius. Vide amus quibus dictis Annibalē etiā efferatis
 moribus ducem Maharbal uerberet, Nimirū o' Anniba. non omnia
 tibi dī dederē, uincere scis, uictoria uti nescis. For san aut hęc ipsa in-
 crepacio, acerbitasq; hunc ipsum de quo disputamus minime decuerit,
 nihilominus eiusmodi esse debet, ut dū prodesse possit, dum iurare dī-
 ctis suis, atq; cōmonitionibus, sibi proponat, potius recte admonendo,
 prudenterq; consulendo in molestiā esse aliquam incidendū, quā tacē-
 do, aut loquendo in gratiā, assentandoq; in turpitudinem, honorisq;
 iacturā ac famā, pati amicū, familiārē, ciuē, hospitiē, addā et peregrī-
 nū incurrere. Itaq; Terentianū illud dictum, Nihil humani a me alie-
 num puto, nequā uidetur ab hoc ipso quē adumbramus, alienū. Est
 apud Sallustiu cōmonesfaciēs Iugurtā Micipsa Rex grauiissima hac, uel
 paterna potius oratione, Paruum te Iugurta amisso patre, sine spe, sine
 opibus, in meū regnū accepi, existmans non minus me tibi, q̄ liberis,
 si genuissem, ob beneficia carum fore. Neq; ea spes falsum me habuit,
 nā ut alia magna et egregia tua facta omittā, nouimesi rediēs Nu-
 mātia, meq; regnūq; meū gloria honorauisti, tuq; a uirtute nobis Ro-
 manos ex amicis amicissimos fecisti. In Hispania nomē familiæ nostræ
 renouatū est. Postremo (q̄ difficillimū inter mortales ē) gloria inui-
 diā uicisti. Nūc quoniā mihi natura sinē uitæ facit, per hęc dexteram,
 per regni fidē moneo, obtestorq; te, ut hos q̄ tibi genere propi qui, bene-
 ficio meo fratres sunt, caros habeas, neu malis alienos adiungere, q̄ san-
 guine coniūctos retinere. Nō exeratis, neq; thesauri præsidia regni sūt,
 uerū amica, quos neq; armis cogere, neq; auro parare queas, officio et fi-
 de parātur. Quis aut amicior q̄ frater fratri? aut quē alienū fidū in-
 uenias, si tuis hostis fueris? Egdē ego uobis regnū irado firmum, si bonū
 eritis, sin mali, imbecillū. Nā cōcordia parue res crescūt, discordia ma-
 ximæ dilabūtur. Cæterū te his Iugurta q̄ ætate et sapientia prior es,
 ne aliter qd eueniat, prouidere decet. Nā in oi certamine, q̄ opulētior ē,

etiam si accipit iniuriam, quod plus potest, facere videtur. Vos autē Ad
herbal & Hiempsal colite et obseruate talem hunc uirū. Imitamini
uirtutem, et enitumini, ne ego meliores liberos sumpsisse uidear, quā
genuisse. Quales igitur admonitiones in eiusmodi rebus ac negotijs
esse debeant, locus hic Sallustij nos docet, Nec minus docet apud Liuiū
Scipio in maxime amica & sapienti illa ad Masinissam allocutione,
qua nihil grauius, nihil amittus, ac (si rem ipsam introspicias) nihil
acommodatus, ne ue aliqua in parte dignitati aut suae, aut Masinissae
deesset, post Sophronis & interitum, nunc solatur illum, nūc leuiter
castigat, post etiam aduocata concione Regem appellat, eximijsq; orna-
tum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, scipione ebur-
neo, toga item picta, palmataq; tunica donat, additq; & uerbis hono-
rem. Quamuis autem ut decoro, reiq; praesertim ipsi satisfiat, seue-
rior nonnunquam assumenda uideatur persona. Quid tamen Comē
deceat in commonefaciēdo, Plautus docet, in Philoxeni illius persona,
Eia Lyde, leniter qui seuiunt, sapiunt magis, minus mirandum est,
illic aetas si quid illorum facit, quā si non faciat. feci ego istec itidem
in adolescentia. Igitur quoniam hic ipse uir circa uoluptates uersatur,
ac molestias, quae inter conuersandum usu ueniunt, illud omnino prae-
stabit, hinc molestus ne sit, illinc ut oblectet, probetq; probanda mode-
ste & grauius pro re, ac loco, sitq; in alloquendo gratus atq; pericun-
dus, nō tamen ut aut omnem resugiat molestiae respectum, uereaturq;
ne recte monendo, ac suadendo honesta, parum forte placeat, aut un-
decunq; gratiam, ut inire uelit, assentando impudenter, quin eum se
se geret, utrunq; ut referat tum ad honestatem, tum ad utilitatem, quae
in honestate nō sit uacua. Et q; meretricula seruare audet in re ipudi-
ca, nō seruabit in re maxime honesta, et utili uir q; sibi proposuit, ubiq;
gratus esse, seq; in oi uita, hominumq; consuetudine mediocritatem uel
le sequi, tum in comendando, ac loquendo in gratia, tū in cōtinēdo ab
ijs, quae parū laudanda uideatur, aut in ijs improbandis retinēdo mo-
dum ac mensuram? Nam quanquam eius studium est, ut sit maxime
gratus, atq; etiam utilis, negliget tamen leuiorem interdum offensum-
culam, quae posset ex commonefactione proficisci, dum profit multum.
Satis nunc (inquit apud Plautum) credo soror ornatam te tibi uide-
rier, sed ubi exempla conferentur meretricum aliarum, ibi tibi erit
cordolium, si quam ornatam melius forte aspexeris. Non uerita ē illa
sororem paulisper offendere, dum ei prodesset multum, ad cultum atq;
ornatum, utq; inter alias excelleret, quae pariter quaestum facerent. Nō
uimus ipsi & temperantem, & mediocritatis huius studiosum homi-

nem, qui cum sermo aliquis allatus esset, in quo retineri a se modum posse diffideret, sensim e concilio se subtraheret sub aliquam honestam causam. Quoniam autem nullum hic aspernatur genus hominum, quod ita sit a natura, usque institutus, quippe cuius studium sit gratificandi notis, ignotisque, summis atque infimis, meminisse eum oportet, aliam cum ciue, aliam cum hospite, aut peregrino rationem a se sequendam esse, cum amico, quam cum ignoto, cum ignobili, quam cum eo qui sit honesto loco natus, educatusque maxime liberaliter. Quia in re delectum eum adhibebit, ut cuique quantum sat est tribuat, seu in gratiam loquatur ac commendationem, seu dum commonefaciendo profit, in molestam ut incurrat aliquam, quanquam studium eius illud est precipuum, gratiam ut uerbis ineat, offendat uero in conuersando nemine, atque ut in illud maximum omnino studium confert, adiungitque operam, ita ab altero precipue cauebit, quantum tamen honestas simul, utilitasque dictabit. Quia quidem ratione ab utroque et assentatore, et contentioso mutabitur sibi quantum satis est, atque ut oportet, decet, quaeque parum decuerint, neque honesta erunt, minimeque conduabilia, ea pro loco ac tempore repudiabit. Et res tamen, et locus, ac tempus ipsum, nonnunquam etiam persona illud exigent, ut peregrino, quam cui, plebeio, quam nobili plusculum sit aliquid tribuendum. Cauendum tamen ubique ne dum in gratiam alterius loqui uolumus, alterum in iram, atque odium prouocemus.

Virtutem eam non esse Amicitiam, sed aliam quam-
piam sine nomine.

Virtutem uero hanc non esse Amicitiam, quamuis sit ei non parum similis, illud docet, quod amici officium est in amicum, quodque mutuum inter amicos est amor, mutuum etiam studium, mutua utilitatum collatio, ex petitiōque gratificandi, quodque amicus est alter ego, ut omnes consentiunt. At hic ipse quem suo sine nomine esse dicimus, non mouetur in peregrinum, aduenā, summum, uel infimum ciue, notū, ignotum uel beneuolentiae atque amoris, mutuique ipsius gratia, sed naturali quadam commotione, quodque ita suapte natura institutus sit, eumque se se ipse assuescendo comparauerit, ut qui gratus esse omnibus uelit, molestus uero nulli, aut impudenter contentiosusque aduersari. quin ut assentari minime uult, recusatque alteratri, ac rixas ferere, sic media inter utrumque officia inter omnes exercere nititur, humanitatis praecipue memor, generisque hominum studiosus, eorumque societatis, et insiti a

- natura officij. Quo fit, idem bonus ut sit uir, ciuis probus, homo hominis amicus, gratus ac iucundus & simul cunctis publice & priuatum singulis, molestus uero nemini. quiq; in conuersationibus, uitaq; sociabili eum se se geret, ut lenibus pariter gratus sit, ac seueris, iucundis æque ac iristibus, mansuetis item, ac duriusculis, præstabitq; aduersum singulos id quod Horatius præcipit,
- » Sed pater ut gnatis, sic nos debemus amicis,
 - » Siquod inest uitium, non fastidire. Strabonem
 - » Appellat poetum blandus pater.

Quæ ad habitum hunc innominatum pertineant.

- Innino igitur huiusmodi habitu qui est præditus, ita loquetur in gratiam, ut in impudentiam aliquam ullo modo incidat, aut parum modestam commendationem ac laudem. Quod si quandoq; deflectendum sit a linea, illud seruabit, quod uelut grapida, ac maiora tranant flumina, in obliquum trahi se tantisper ut sinant, dum ea ratione ad alteram ferantur ripam, cum uelle aduersum ire contentius, sit non modo difficile, uerum etiam temerarium, longeq; periculosissimum. de quo idem illud iure dici poterit, quod de Empedocle ridet Horatius, Rursusq; ita aliquando aduersus contendet, eaq; modesta & lenitate aut refragabitur, aut parum aliquid probabit, ut exemplo illorum qui dirigere uirgulam, aut flagellum incuruum uolunt, et sensim, & molliter retorquendo dirigere illud studeant, nemaio rem diu afferre uim uolunt, flagellum ipsum frangant. Quid enim imprudentius? quam dum studes benefacere, id agas, ut obis. Aduersatio enim immodesta, & parum prudens, iram nunc occultam parit, atq; indignationem, nunc manifestum odium, sepe etiam repentinum excitat impetum, Id quod inciuilis, et parum experti est hominis, quod quantopere sit euitandum, Antisthenis factum docet. Illud itaq; præcipue Iuuenalis attendendum est dictum,
- » Venit & Crispi iucunda senectus,
- » Cuius erant mores, qualis facundia, mite
- » Ingenium, maria ac terras, populosq; regenti,
- » Quis comes utilior, si clade, & peste sub illa
- » Scuitiam damnare, & honestum ferre liceret
- » Consilium. Sed quid uiolentius aure tyranni?
- » Cum quo de pluuijs, aut æstibus, aut nimbo,
- » Vere locuturi fatum pendebat amici.

Ille igitur nunquam direxit brachia contra Torrentem.

Itaq; hic ipse Crispus maximus & ciuis, & senator in ipso aduersan-
di, atq; in gratiam loquendi genere sic quidem continuit, ut a rapi-
ditate fluminis illius trahi se in obliquum pro re, ac tempore permise-
rit, quod seruans se uisissimi monstri rabiem, est difficulter præterijt ta-
men. Sed desinamus iam in hac ipsa mediocritate indaganda uberio-
res uelle uideri, aut acutiores. Cum & in gratificando, & in obse-
quendo, aut commonescendendo, ac tum modeste aduersando, tum obse-
quendo pudenter, satis illud fuerit, delectus si adhibeatur, de quo abũ
de admodum dictum est. Vides iam quæ mediocritas hæc ipsa sit, et
qualis, quodq; apud Græcos est ignominis, ut minus mirum uideri
possit, si sua apud Latinos appellacione careat, quando qui de ijs La-
tine scripserit, perscrutando ea, & quæ, ac quales uirtutes ipsæ sint in-
dagando, Aristoteleo præsertim more, aut nullus in hunc usq; diem
extitit, aut eius scripta ad nostra hæc tempora parum peruenere.

De Comitatu.

Cæterum recte inquirēti, ac pscrutanti acutius, quæ uirtutis huius par-
tes sint ac muneris apparebit fortasse eam esse Comitatem, de qua non
pauca haud multo ante dicta sunt a nobis, quando Comitatus ipsa com-
munis est ad omnes, non ad paucos, ad exteros, ignotosq; non tantum
ad ciues, et cognitos, ac familiares, neq; modo ad æquales, atq; eiusdem
ordinis, uerum ad ignobiles, atq; in excelsis gradu constitutos, aduer-
saturq; in uerbis, ac collocutionibus, studeiq; oblectare, atq; in gra-
tiam loqui, minimeq; molestiam asferre, neq; ab honesto recedit, atq;
utili. Liuius quoq; (alios ut præteream scriptores) satis aperte pluri-
bus in locis nobis ostendit, Comitem uirum suauem esse in consuetudi-
nibus, ac familiaritatibus & facilem admodum ac lenem, dantemq;
operam, ut quibus cum familiaritatem exercet atq; consuetudinem,
gratiam sibi eorum sic conciliet, ut tanquam influat in ipsorum ani-
mos. Itaq; uideamus obsecro quid hic ipse Liuius de Marco Valerio
Coruino loquatur. Nō alius militi familiarior dux fuit, omnia inter
infimos, militum haud grauate munia obeundo. In ludo præterea
militari, cum uelocitatis uiriumq; æquales certamina ineūt, comiter
facilis, uincere, aut uinci uultu eodem, nec quenquam aspernari, pa-
rem qui se offerret. Agnosce facilitatem eius ad cedendum, minimeq;
esse contentiosum, multum insuper, qui iudicio esse potest, quibus etiam
uteretur uerbis. Ad hæc & communitatem tantam illā quidē, ut dux
ipse militem non aspernaretur quenquam concertatorem in iaculan-
do, equitando, in cursu se exercendo. Præterea consideremus eiusdem

etiam auctoris uerba de Lucio Papirio Cursore. Sensit peritus dux,
 quæ res uictoriæ obstaret, seueritatem miscendam comitate. At qui pro-
 prium est ei Comis, et eius, cuius appellationem querimus, reuocare à
 se austeritatem, retinere lenitudinem, & obsequi potius quam repu-
 gnare, et cedere magis quam in contentionem prorumpere aut iur-
 gia. Animaduertamus quoque quæ & de Volumnio idem dicit. Volu-
 mniū prouinciæ haud poenituit. multa secunda prelia fecit. aliquot
 urbes hostium uic cepit, prædæ erat largitor, & benignitatem per se
 gratiam comitate adiunabat. hoc illud est quod paulo ante retulimus,
 uerbis honorem addere, quo uidelicet maiorem inde gratiam sibi à
 militibus compararet. Quod quidem uirtutis est huius propriū qua-
 rere. Sed nec illud negligamus quod de Quinto Fabio tradit, inita
 illum cum Samnitibus pugna, uocasse ad se Maximum filium, &
 Marcum Valerium tribunos, nominatimque utrumque pari comitate nunc
 laudibus, nunc promissis honorasse. Quid magis consentiens ad gra-
 tiam ineundam? quod mediocritas hæc nostra queritat. Nam & de
 Marco Marcello (ut diximus) refert, accitum ad se Bancium Nolanum
 benigne appellasse. Cuius enim uirtutis, nisi huius, benignæ sunt ap-
 pellationes: militaria ei facinora retulisse, quæ à ciuibus ob inuidiam
 sibi minime indicata erant. Quid accommodatius ineundam ad bene-
 uolentiam? non posse tamen obscura esse, quæ Romanis in castris for-
 titer gererentur, adisse illum & multa, & grauiora pericula pro di-
 gnitate populi Romani, Cannensi in pugna non ante abstulisse prelio, quæ
 propè ex æquem, ruina oppressum superincidentium uirorum, equorum,
 armorum. Et honesta, & grauiora allecimenta, ad demerendam gra-
 tiam, ad contrahendam beneuolentiã ex commemoratione rerum stre-
 nue gestarum. Postque assurgentem illum Bancij fortitudini, rebusque
 ab eo egregie gestis, maxime uirtute esto, cum dixisset, hortatum refert, se
 cum inde ut esset frequentius, futurum ei apud se omnem honorem,
 atque omne pretium cum dignitate, atque emolumento. Credendum est
 his dictis & uultum, & totius corporis gestum conuenientem accessis-
 se. Nam cum primus gestus gratiam sibi conciliat, & (quod ingeniosis-
 simus Poëta inquit) Super omnia uultus accedere boni. Quocirca hæc ipsa
 omnia cum ad Comitatem Linius referat, cumque propria sint mediocri-
 tatis huius de qua tam multa diximus, quis dubitet Comitatem eam
 appellare? cum ex omni parte Comitas ea complectatur, ac sibi uendicet,
 quæ mediocritatis huius propria esse dicimus, quando et in gratiam loqu-
 tur, et commendat, et laudat, et hortatur, et mulcet, et monet, et amice
 consulit, omniaque cum delectu, neque ab honestate recedit, neque utilitati
 tis eius

tis eius obliuiscatur, qui cum orationem habet, & citius inire studet gratiam, idq; hac solum ratione, ac uia. Eadem quoq; ut est summe facilis, benigna, lepida, accommodans sese omnibus, & ciuibus, & exteris, sic omni studio cauet, ne offendat, ne molesta sit, ne in contentionem incidat, altercationes, iurgia, tantum deniq; in gratiam intenta, et in eorum tum iucunditatem, tum commoda, cum quibus ipsa uersatur, non ita tamen ut refugiat molestiam aliquando subire siue aurium, siue animi, pudenter tamen, ac permodeste dum profit, dum quod impetrare ipsa nititur, retrahat ab inhonesto, ac parum utili, aut etiam damnofo, maleq; tum dignitati, tum rei domesticæ conducenti. Itaq; & moderanter, & accommodate apud Plautum agit cum domino seruus. Nū quod tu quod te aut genere indignum sit tuo facias, aut inceptas facinus facere Phedrome? num tu pudice cupiam in sidias locas, aut quam pudicam esse oporteat. Ita tuum conferto amorem semper si sapias ne id quod amas, populus si sciat, sit probro, semper curato ne sis instestabilis. quod amas ama testibus presentibus. Nemo ire quenquam publica prohibet uia. Quid? quod & Comitatus, & mediocritatis huius materia, & quidam quasi campus, in quo uersentur, eadem ipsa est atq; una, collocationes uidelicet, appellationes, congressiones, sermones, consuetudines, conuersationes, salutationes, uisitationes, consabulationes, conuentionesq; in cenis, in muptijs, in ludis, in rebus tum iocosis, tum ad uires resocillandas, ac repellenda tædia. Sed maluerint fortasse aliqui mediocritatem hanc innominatam iacere. Nos uero nequaquã ij sumus qui cum contentionem, ac rixationem uitium esse censeamus, uelimus hac præsertim in parte contentiosi uideri, atq; altercatores, satisq; fuerit uirtutem hanc ipsam etiam innominatam quæ & qualis sit offendisse.

De Popularitate.

Illud uero prætereundum non est, Popularitatem uocari hanc ipsam mediocritatem quosdam malle, quando Popularitas Comitatem quandã erga populares facilitatemq; præ se fert, ut uideatur uirtus esse illorũ potius, qui in alto sunt gradu constituti, quiq; aduersum inferiores sese faciles admodum gerant, exhibeantq; affabiles, quam fuisse in Augusto principe traditum est. Sed ea fortasse nõ minus perspicitur in actionibus, fauore, suffragijs, quàm in oratione, ac uerbis, quãquam & Popularitas Comitatem condienda est. Ad hæc popularitas studium habet populi, ac multitudinis, multiq; ob eam Populares dicti, ac fa-

ctiosus habiti, ut uideri possit aduersari eidem contrariū erga nobilitate studiū. Quod in Appio Claudio fuit, ut de Mario taceamus, ac Sylla, contrarijsq; utriusq; studijs. Habet præterea Popularitas applicatōne illā suā erga populum, popularesq; atq; illorū res tantummodo. At Comitas delectu adhibito eadem quoq; est aduersus exteros, atq; alieni generis homines, & natura, & habitu, et ratione ita dictante.

De Humanitate.

Nec desunt qui Humanitatem eam dici malint. Verum nec Humanitas aduersatur contentionis, ac rixarum studio, nec qui humanus est, contentioso, ac rixatori est aduersus, est tamen comis uir etiam perhumanus. Esi non pauci humani quidem ipsi sunt, nequaquam tamen comes. Nemo tamen comis, quin idem ipse sit humanus. Agit comiter familiaris meus Antonius Galateus, dum (quod ingenium est eius, quiq; etiam habitus) quoscumq; habet obuiam, gratificari is studet, salutando perhumane, appellando benigne, congregiēdo hilariter, iocando urbane, arriendo familiariter, offerendo grate operam suam & facilem, & minime importunam. Quo fit, ut quemadmodum maximam in congressu affert iucunditatem, ac delinimentū, sic post digressum, maximum quoq; relinquat sui desiderium, delinimentūq; animi quandam cum requiete ac uoluptate. Quod suauis prestare sorbillationes consueuerit, uti os ac buccam (quod hodie dicunt) suauem relinquunt, satietate omni prorsus repulsa & epularum & cœnæ. Exhibet se quacunq; in actione, ac uitæ genere humanum Iohannes Pardus, quod & philosophiæ studium, quod in eo summū est, exigit, & natura eius exposcit, nihil superbe agit, nihil arroganter. In incessu, in sermone, in consuetudine, æqualem se cunctis exhibet. ægre fert ubi in quempiam agi uiderit insolentius. fert grauate & amicorum, & ciuium aduersos casus, solatur mœrentes, laborantibus qua potest succurrit, adest, opitulatur, operam suam confert. astat ubiq; comes ei mansuetudo, ac facilitas, studium tamen loquendi in gratiā uix ullum, nulla obsequendi, quemadmodum nec contendendi procliuuitas. oratio eius suauis, & placida, quæ tamen nullum præ se ferat studium ineunde gratiæ, proprijsq; compendij. abstinet autem sic a gratiloquentiā, ut maledicentiam prorsus detestetur, ac contentiones. Quo circa a Comitatu nō uno modo differt Humanitas. Etenim q̄ aliorum moueatur damnis, incommodis, captiuitate, orbitate, inopia, exilio, malisq; alijs, humanum hunc dicimus, nequaquam in hoc ta-

men comem. Itaq; aliud est conuivium officium, aliud humani. Inest ta-
 men utriq; quaedam quasi communitas uiuendi quacunq; in actione, ac
 negotio. siue eam Facilitatem uocare uolumus, siue Tractabilitatē. Nō
 desunt tamen, qui, quam Comitatem ipsi uocari non iniuria fortasse di-
 cimus. Ciuilitatem eam appellari malint, quod uirtus ea sit maxime
 honesto cue digna, ac tamen si aduersum peregrinos, exterosq; ius ex-
 tendat suum, tamen ducere potiore à re appellationem uolunt, Qua
 ratione qui eam affecti sunt, ciuiles & uic dicantur. Quorum opiniononi
 minime qdem aduersaremur, si ciuiles ipsi nō minus in actionibus, re-
 busq; uersarentur alijs, quae ciuiles & dicuntur, & habentur, quàm
 in uerbis, congressionibusq; atq; in gratiam cōserendo sermones suos.
 Igitur cum & qui, et quales Adulatores sint, atq; Assentatores, abun-
 de explicauerimus, qui item Contentiosi, ac Rixatores, medijsq; inter
 utrosq; habitus qui sit, et qualis, ostenderimus, ad ueraces trāscamus,
 & ad eam uerborum partem, quae aut ueritatis studiosa est unius,
 aut contra mendacij, de qua in sequenti libro differemus.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE
SERMONE LIBER
SECUNDVS.

De Ostentatione, & Simulatione.

Veritati autem huic quæ in sermone uersatur, ci-
uiliq; in consuetudine, atq; in hominum uita,
illinc aduersa obsistit fronte Ostentatio, nequa-
quam ex æquo seq; resq; suas metiens, cum aut
affingat sibi maiora, quàm quæ re ipsa sint, &
quàm ingenium ferat, ac facultates, aut falsa omnino de se prædicet,
aliq; quàm sint, eaq; præclara admodum, magisq; ac magis nar-
ratu, atq; honoratu digna, vitium sanè leuissimorum hominum, seq;
ipso decipientium, idq; etiam conantium, ut alij quoq; decipiantur.
Quid enim est aliud simulare, quàm sub ueritatis specie uelle decipe-
re? Hinc uero aduersatur Dissimulatio, uiq; illa supra uerum & lo-
quitur, & se se effert, sic huius est studium aut dissimulare quæ in-
sunt, aut deicere ea, in frãq; uerum eleuare, ac deprimere. Itaq; ut
ueritati mendacium, sic mendax aduersatur ueraci, ueracita-
tiq; mendacitas. Sed uerax unus ipse quidem duntaxat est, & sim-
plex, mendax uero duplex. Nam è numero mendacium alij (ut di-
ctum est) Ostentatores sunt, ac Simulatores, alij Dissimulatores, de
quibus post.

De Veracibus.

Nunc de Veracibus, quos nihil refert si ueros aliquando uocauerimus.
tame si uerax ab habitu, ac consuetudine, suoq; ab instituto ueritatem
profitetur, eamq; ubiq; sequitur, estq; moribus, ac sermone, hoc est sã-
ctis, dictisq; ita constitutus, cum tamen uerus dici quis possit ex aliquo
dicto, sententiãq;, qui tamen mentiri plerunq; sit solitus. In actione igr-
tur omni, uitaq; uniuersa cum laudetur ueritas, uituperetur mēdaci-
effiat ut ueracitas uirtus sit, Mendacitas uero uitium. siquidem im-
probatur uitium, commendatur è contrario uirtus. Nec uero ueritatis
studium inesse cuiq; potest absq; summa etiã probitate, perinde ut nec
sine improbitate mendacitas. Igitur qui ueraces, idem et uiri, & ciues
probi sunt, ex aduerso mendaces improbi. Saneq; non maximis tan-
tum aut mediocribus in actionibus, inq; minus grauib; siue sermo-
nibus,

nibus, siue cōgressionibus, ac siue serijs, siue iocosis in rebus ueracitatis elucescit studiū ac uis, uerum etiam in minimis quibusq; , ut ueritatis studiosi, & tanquam professores, de minutissimis quibusq; , ac maxime leuibus non aliter sint soliti, quam pudicissimæ matronæ de honestatis, ac pudicitie fama, nec de continentia tantum, pudorisq; commendatione, deq; moribus, ac uerbis singulis, uerum etiam de leuissima oculorum inflexione, deq; incessu, qui forte mollior iudicari posset, aut de manuum agitationibus , atq; oris habitu liberiore. Et uero alia ratione nequaquam prestare illud poterit, ut (quod Aristoteles dicit) et uita, & sermone uerax sit, quod necesse est, assuetudo præstet, habitusq; ita comparatus, ut ueritas ipsa & ubicunq; opus est, et quocunq; in sermone, minimaq; quaq; i actione, oculis semper obuersetur eius, neq; aliud aut studiosius meditetur, aut potius eē censeat, magisq; per perpetuum, aut constitutum habeat, quam nullo pacto ueritatis e uia deflectere, de q; ueri delabi curriculo. Sequitur igitur ueritatis studiū uirtus ea quæ suo nomine est Veridicentia, & qui ea utuntur Veridici, unde et q uera natiuatur, siue uates siue harioli, dicti sunt ueridici pariter, ac ueriloqui. Quamquā autem in ijs quæ supra sunt a nobis dicta, satis præfati sumus, hac nos in parte, hocq; in tractatu minime loqui ea de ueritate quæ in inquirendis uersatur rerum, ac naturæ causis, aut de iure, iniuriæq; , ac siue forensibus in negotijs, siue physicis, mathematicisq; inquisitionibus, tamen id ipsum iterū testatū uolumus. Itaq; illiusmodi quidem uero falsum opponi dicimus, huic autem mendacium potius. Qui enim sua in opinione fallitur, ac sententia nō statim ipse mendax est, aut id agit, ut decipiat, & qui mentiendi studio tantum peccat, uanus magisquam fallax est, aut deceptor. Sequitur præterea Veridicentiam Benedictiam, cum sit probi uiri benedicere, sitq; Veridicus & ipse maxime probus, ac bonus & uir, et ciuis. Nec profecto si detrahendū aliquando flagitio fuerit, Verax ipse parcat ueritati, ita tamen, ut ne maledicendi, aut detrahendi studio id agere uideatur, uerum ut honestas uigeat in ciuitate, ipsaq; simul libertas, commune ciuium omnium bonum, proculq; repellatur flagitium, atq; improbitas. Contra uero mentientium hominum comes esse consuevit Maledicentia, quando mendaces existunt plerunq; maledici pariter, ac maledicentes. Namq; ut lucrentur, ut uanitatem patefaciant suam, necesse est, perperam multa ut dicant, & fingant, atq; (ut Comici inquiunt) garulose de blatterēt. Quorum sunt e numero nebulones, muggeruli, blatterones, ueteratores, & id genus uanissimorum hominum, ac maxime seruilium. Veri igitur ipsius studiosus, & tanquam professor in

uita omni, & in actione quacunq; ac sermone, qualis est ueritas, talem ipse personam assumet, quippe qui etiam in ijs, in quibus forte nihil referret, ne uel tantulum quidem e uia deflexerit, nedum ut a linea digrediatur ueri, maioribus in rebus ac negotijs, quin tenorem ubiq; suum seruet, rectaq; ad metam proficiet, ut qui mendacium, nugas, ueterationesq; ubiq; fugiat, detesteturq;, perinde ut rem maxime turpem, summamq; indignam recto, & bono uiro. Etenim prima uera cura est recti, atq; honesti. Itaq; & a turpitudine quae honestati aduersatur, & ab insinuatione, atq; obliquitate quae a rectitudine e aliena, abhorreat necesse est. Quando autem uirtus omnis gratuita est, ac per se expetitur, ueracitasq; ipsa est cum primis etiam laudabilis, ac per commoda & retinenda, & amplificanda hominum societati, nimirum ueraces ipsi propter sola ueritatem ueri sunt ipsius studiosi, eamq; tum propter se ipsam colunt, tum quod uinculum eam humanae societatis uel maxime tenax esse intellegunt, ad quam colendam natos se esse sciunt. Quia uero de ueritate nunc illa loquimur, quae potissimum in sermone uersatur, atq; oratione, ac tum in laudando, deq; se atq; de alijs praedicando, tum in improbandis, ac reprehendendis turpibus, ueracis uiri officium est, uera & cognita de se nequaquam dissimulare sed libere, atq; aperte ubi opus fuerit loqui, nihilq; supra quam suum est, sibi aut arcesite affingere, aut subductim detrudere, modeste tamen omnia. euitabit insinuationes, flexusq; uerborum. non detorquebit iter a linea. Nihil simulanter dicet, aut dissimulanter, aperte quidem cuncta, sineq; iniuria. erit autem sermo eius nequaquam aut affectatus, aut lubricus, neq; rancescet ille qdē, neq; spurcabitur. prorsusq; alienus erit a furo, infractione, efformatione, molitia, talis deniq; qualem serenitatem esse nocturnam requirimus, in qua nihil turbidū, nihil uentosum, neq; quod uel aestum afferat, uel gelu, qualis profecto serenitas est uerna, quae, nullo modo cum offendat (quod suauissimum tamen est) rorem effundit ad omnem germinationem q̄ maxime utilem ac felicem. Qui igitur talis erit, ut de se, rebusq; suis uera tantum, & qualia sunt praedicet, nimirum idem hic non erit a se ipso alienus, ac diuersus in explicandis ac referendis aliorum rebus, quas ita referet, atq; explicabit in arcibus, in concilijs, in coenjs, conuentibusq; ut minime in gratiam loqui uideatur, atq; in seruire auribus, sed ueritatis unius studio & causa. Ac nescio etiam quomodo uidetur hic ipse ueridicus de se dū dicit, si quippiam sibi, rebusq; suis subduxerit, dum ne dissimulandi gratia, de modesta uel merito laudandis, quin (modo tamen modeste) si quid laudandis, ac referen-

dis aliorum rebus ornatus addiderit, ut uirtutis laudatori, ut recte factorum commendatori uideatur assurgendum. In quo naturam imitatur ipsam, quae ornatus quoque, ac cultus nunquam uideatur oblita. Namque ut in enarrandis suis, ubi fuerit partior, dum ne id fiat cum dissimulatione, commendatur ut modestus, sic uidendum est, ne si differendis alienus fuerit constrictior, detur id inuidentiae. Optat Cicero (ut laudum expetentissimus) exornari res suas a Luceio, uidelicet cupit illas amplificari, adiungique isdem ornatum, ac nitorem. Quis accusauerit Ciceronem, si idem cupiat, quod natura nobis ipsa exemplo est, cupere ut debeamus? Tamen uere candidius cum Luceio suo, cumque rebus a se gestis egisset, si illi ita rogasset, ut historici officio fungi uellet, naturaeque ipsius exemplum sequi, illique inherere. Sanctus fuit uir Hieronymus, et perbeatus, ut Christianus, et deo maxime carus, Rufinus tamen pati illum minime potuit, cum ut Ciceronianum male se habitum referret. Quis autem non uel magnam eloquentiae laudem Hieronymo est indulgentissime concesserit? tamen a Ciceroniano dicendi genere (si ob hoc ipsam male fuit habitus) et a simplicitate illa Attica, Ciceronis amica tantum abest, ut oratio quidem Hieronymi appareat conquistior, nimisque elaborata studio, id quod non solum uerba, uerum etiam ductus ipse orationis praese ferat. Quintus Fabius ille cunctator ex iis quae apud Liuium ei respondentur a Scipione, fuit fortasse nimis iis edifferendis, quae aduersus opinionem transferendi ex Italia in Africam belli facere uidebantur. Itaque iudicatus a quibusdam ob inuidiam, magis quam ob ueritatem ipsam ea differuisse. Quod ne iudicari de se possit, uerax omni studio uir cauebit. Alexander Augustus parca admodum, ac breuiter de rebus a se contra Parthos gestis in senatu retulit, et quamuis summam uictoriae non dissimulanter expressisset, datum tamen est illi modestiae, quod diceret minime opus esse referendis illis magniloquentia. Non pepercit ueritati Alexander hic, consuluit tamen modestiae imperatoriae. Caesar in terrore illo formidabili aduentantium Germanorum forsitan infra uerum, minime tamen praeter tempus de hostium uirtute locutus est, eam deprimendo apud milites, pluraque de legione decima sibi persuadere ostendit, quae re ipsa sibi persuadebat. Nequaquam itaque aut se ipsum decepit, aut milites, uerum imperatoriae satisfecit prudentiae. Quo fit ut ueritas ipsa (quae pudicis etiam matronis concessum est, quae etiam sacerdotibus in publica letitia, sacrisque solennibus) patiaturo aliquando sibi cultum adijci, decentem tamen, quamuis nequaquam perpetuum, sed pro tempore. Omnino igitur ueracis uiri proprium est, non simulate, aut dissimulate de se ipso loqui, non ob-

DE SERMO NE

scire, aut insimulante, minimeq; oblique, uerū aperte, palam, directe,
 liberaliter, quod etiam est magnam, nihilq; quod sibi non insit, aut re-
 bus suis adiungere, aut quod ex parte desit per simulationem affin-
 gere. Eritq; oratio eius ut ab omni iactatione uacua, sic nullo pacto
 nimia, quæ uel satietatem audienti afferat, careat superalio. sit tamen
 seuera & grauis, atq; ita tamen grauis, ut ueritati ac grauitati suo
 loco sit adiuncta comitas. sit dispositio, & ordo ipse compositus, ac com-
 modataq; explicatio. namq; ut sit ea siue arcessita, siue fucata, nihil est
 quod tam ueritatem ipsam inficiat. rerum deniq; amplificatio ita tem-
 perata, ut appareat cupere se extolli eam ab auditoribus magisquā
 ut ipse uelit eē rerū suarū prædicator, atq; (ut hodie usurpant) præco-
 præcipue uero erit in dicendo breuis, & candidus, quiq; disposita, atq;
 ordinate prosequatur quæ dicenda suscepit. At in laudandis alienis, dū
 ne id fiat in seruiendo auribus, magisquā ut ueritatē sequatur, eamq;
 ut approbet, et maior erit atq; uberior, & oratio eius ornatior, ma-
 gisq; magnificā, et plena. quo et uirtus operæ accipiat suæ pretiū, et cæ-
 teri incitentur exemplo. Summa tamen cura uidendum erit, ne dum
 habent uititur laxioribus, metam transiliat, quo uitio infecti sunt Pa-
 nagyricorum maxime scriptores, qui plerq; arcessita, partimq; non
 uera, aut ficta afferunt. ut erubescendum etiam uideatur, siue lectori-
 bus illorum, siue auditoribus. Quando autem tenerrima quædam res
 est ueritas, eius ipsius professor illum in cunctis quæ ad eam expli-
 candam spectauerint, modum retinebit, ut neq; apud quosq; neq; quo-
 cunq; aut loco, aut tempore, aut in circulo, neq; quoq; in conuentu, con-
 cilio, coetu, neq; iisdem ubiq; uerbis, aut uultu eodem putet sibi licere,
 de ea habere sermonem, aut eandem retinere rationem. Cum aut lo-
 cus, aut tempus, aut rerū status eiusmodi eē possit, ut tacere, aut magis
 cōducant, aut cōtra obstet de se, rebusq; suis aut alienis loq; liberius, oreq;
 magis pleno, sitq; nonnunquam confugiendum ad exprobratio-
 nem collatorum beneficiorum, minime tamen exprobrandi gratia,
 sed quod necessitas ita ferat, quod imperatores seruare solent, dū aut
 fugam sistere uolunt militum, aut minus eos obediētes, seu parum
 promptos habent ad imperata faciēda, atq; ad obeunda munia, aut
 dum decimare illos, aut alijs supplicijs afficere, aut ignominia uolūt.
 Quæri potest hac in parte, an uerac huic sit permissum, aut uerū
 quandoq; subicere, aut aliquid, quod nequaquam ita se habeat substa-
 mulare, atq; effingere. Magna est uis temporis, ac rerum, non minor
 personæ ipsius, q̄ quis gerit. Figunt nūc multa, nunc contra celant in
 aduersis, ac periculosis casibus sapientes, tū rerū publicarū temperato

res, tum duces exercituum, multa peritissimi medici periculosissimis
 in morbis, non pauca sacerdotes, quiq; Prædicatores dicuntur, quo re
 bus adiungant auctoritatem, nec tamen illi ex eo aut mendaces habē
 tur, aut minus ueridici. quando neq; propositum eorum est aut mentiri,
 aut fallere, uerum & prodesse ea ratione, & pericula auertere. quod
 omnino prudentium est hominum munus, atq; officium. Nesciam in
 quomodo perpetuitas illa ueritatis retinendæ maximum in mentibus,
 atq; in uoluntatibus ipsis hominum locum obtinet in omni actione,
 & causa. Tribuit hoc nobis Innocentius Octauus Pontifex Maxi-
 mus in componenda dissensione inter ipsum & Ferdinandum Regem
 Neapolitanorum. Nam commonescientibus quibusdam eum Cardi-
 nalibus cauendum esse ne a Ferdinando, quod esset parum firma fi-
 de, cōpositis post rebus frustra haberetur, At inquit, neutiq; falsos nos
 habuerit Iouianus Pontanus, qui cum de concordia agitur. neq; enim
 eū ueritas desituet, ac fides, qui ipse nunquā ueritatem deseruerit, aut
 fidem. Sed a nobis hac ipsa de re abunde admodum disputatum est
 ijs in libris, quos de Obedientia scripsimus. Quam ob rem his de Ve-
 racitate, Veracibusq; explicatis, hoc est de mediocritate ipsa, ad extre-
 ma, quæq; contraria ei sunt, dicunturq; uitia, transeamus.

De Mendacibus.

A. duersatur igitur mediocritati huic, quam Veracitatem appellare pla-
 cuit, Mendacitas, cuius & excessus existit quidam, & defectus, atq;
 excessus quidem ipse suo nomine est Ostentatio, quod iā diximus. Sicut
 tamen qui Iactantiam malint, alij qui Arrogantiam. Sed hæc ipsa Ar-
 rogantia magis uersatur circa honorum nimiam, munerumq; ciuiliū
 affectionem, quam in ueri dictione, atq; usu. quippe cum arrogantes
 per uim, præterq; quam suæ ipsorum ita partes ferant, arrogant sibi
 supra merita, ultraq; natales suos, atq; actiones, ac uitæ genus, neq;
 enim cæptus sui rationem habent. Itaq; arrogantes ipsi quidem uiolenti
 sunt, qui uero sibi plus in dicendo de se, suisq; de rebus tribuūt, atq;
 assumunt, quam quod re est uera, atq; ex merito assumendum, hi neq;
 quaquam uiolenti habendi, aut impotētes, uerū mendaces, uani, futi-
 les, leues. Quocirca Arrogantia accedit ad superbiam, atq; elationē,
 Ostentatio ad uanitatem potius, inanemq; quandam rerum suarum
 siue persuasionem, siue ascriptionem. Quando uerbum ipsum Arro-
 go, unde Arrogantia deducitur, uiolentiæ quidem est, atq; elationis,
 Ostento autem uanitatis, atq; inanis cuiusdam umbræ dictione. quasi ui-
 deri sibi inesse uelit, quod nullo modo insit, Et Arrogans quidem hoc
 agit conaturq; ut re ipsa talis sit, qualis uideri uult, Ostentator uero

tantum ut uideatur, atq; appareat.

De Iactatoribus, & Ostentatoribus.

Nam qui Iactantiam excessum hunc potius dicit, atq; esse uolunt, in eo labuntur, quod Ostentatio cū plerumq; uana sit, Iactantia ipsa ad superbiā ubiq; est, aut ad stoliditatem referenda, in leuitate uero parū omnino differunt, Et Ostentatio quidem affingit sibi aut quæ nulla prorsus è parte insunt, aut maiora ea q̄ sint, facit. At Iactator etiam in ijs quæ uera sunt, referendis, atq; extollendis est nimius, peccatq; in eo uehementer, q̄ nec modum seruat, nec mensuram, nimisq; fastidit et gestu, & uerbis, & contentione est immoderatio. Quo in toto fere genere Ajax peccat apud Ouidium, quando & quæ dicit uera illa ipsa sunt, atq; adeo quidem magna, ut magnificari, affingendo eis aliquid, nullo modo necesse esset, et singula quidem erant notissima Græcorū duabus, ac senatui. Tamen quod insolentius ea ab illo dicantur, quod nimis indignanter dictum uideatur,

Agamemnon pro Iupiter inquit

Ante rates causam, & necum confertur Ulysses,

Quodq; et ore, et manibus, et toto corpore (ut mos est indignantium) insolenter iactabatur, potest iactantiæ iure ipso argui, atq; accusari, nequaq; tamen aut ostentationis, aut fortasse arrogantiae. Quo fit, ut Iactator ipse nimius sit, atq; immoderatus, siue uera dicat, siue parū uera, atq; arcessita, Cum Ostentator nequaq; sit ipse iactatu nimius, sed parum omnino dictis uerus, atq; ex eo uanus, magis q̄ aut superbus, aut arrogator. Hæc autem dicuntur à nobis non detrahendi recentioribus quibusdam scriptoribus, uerum docendi studio, cum præsertim de ueritate ipsa sit quæstio.

Plura esse mendacium genera.

Mendaces igitur cum eorum propositum sit mentiri, alij quidē honoris mentiuntur adipiscendi gratia, alij uero comparandæ pecuniæ. Sunt quibus mendacium ipsum pretium est, ipsaq; mentiendi uoluptas perq̄ suauis est eorum fructus. quod genus maxime uanum iudicandum è. Videtur autem huiusmodi homines ab illo ipso ad quod geniti à natura sunt, q̄ longissime discessisse, cum ad grauitatem geniti simus, & ad constantiam, ac firmitatem omnes, nec (ut Cicero ait) quicq; sit turpius uanitate. Iure igitur Vani appellati sunt, Cum eorum cogitationes, ac uoluntates prorsus inanes sint, fluxaq; consilia, uirtutum uero ipsum Vanitas, quando propositū ipsum futile est, leue, inane, uacuum, quæ oīa uanitatem, & quidem summam indicant. q̄ autem ridicula hæc ipsa sit uanitas, ea fingens, quæ nusq; sint, ea mentiens quæ fieri, aut esse ne-

» queat, Vmber noster Comicus docuit, in milite illo ostentante uictorias
 » suas, Sexaginta hominum millia uno die euolaticorum manibus oc-
 » cidi meis, & (quo sermo eius uanior appareret) subdit, uiscum le-
 » gioni dedi, fundisq; eos prosternebant, ut folia farsari. Quid multa?
 » quos uisco offenderant, tum crebri ad terram decidebant, quasi pira, ut
 » quisq; ceciderat, eum necabam indita per cerebrū pinnula, sic quasi
 » turturem. Quid his euandidū magis? q̄ igitur uani per se ipsi sint men-
 » daces huiusmodi, q̄ ridiculi, & contemptibiles, quis non uidet? Atq;
 » hac quidem ratione Poëtas omnis ridiculos, ac despicibiles forte quis
 » dixerit. Non esse autem despicendos, uerum admirandos potius, illud
 » docet, quod Aristoteles, & Homeri, & aliorum Poëtarū auctoritate
 » in maximis q̄busq; rebus utitur, et Poëtarū dicta pleraq; habita sunt
 » pro oraculis, cū Mēdaces ipsi, atq; Ostentatores nugentur, ac garriāt,
 » magisq; fingāt, sitq; fabula ipsa inuenta non uanitatis gratia, uerū ut
 » arte ea hoies uel deterrerētur a uitijs, ut cū Lycōnē in lupū fingunt
 » ob crudelitātē maxie offeratā cōuersum, uel incitarentur ad uirtutes,
 » cū Castorē, Pollucē, Hercule in coelū translatos decantāt. Aesopi fabu-
 » la exēplū uitæ esse potest illis præsertim, quos cōtigit obscuriore in
 » loco aut nasci, aut educari, & uiuere. At Homeri poema uirtutem esse
 » sanctissimum uir Basiliius iudicat. Nihil eni Poëta ille neglexit, q̄ tum
 » heroicis, tū ciuiles ad uirtutes pertineat. Quid porro ad pietatē, reli-
 » gionē, tolerantiā, fortitudinē, q̄d itē ad declarandā rerū humanarū in-
 » cōstantiā, fortunæq; uarietatem, q̄ non Aeneæ Virgiliani res decla-
 » rent? ut etiā illorū qui diem obiere, quæ præmia sint cuiq; pro meritis
 » cōstitutā, aut rursus poenæ, liceat apud illū plane noscere. Et Horatius
 » ait de Homero,

» Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,

» Plenius, ac melius Chrysippo, & Crantore dicit.

» Itaq; Mēdaces hi q̄dē inanes sunt, ac uani, q̄n eorū finis, ac propositum
 » ē uanitas, et q̄dē moralis, eaq; aptissima uanitas. At Poëtae habiti sūt
 » admirabiles, diuiniq;. Delectādo eni, et p̄ blāditiā i animos hoium i
 » fluēdo conati sunt eos ad generosissima quæq; ab maxime foedis, ferisq;
 » atq; a belluarū oppido q̄ simili bus moribus retrahere, abducereq; a syl-
 » uis. Quocirca ob hoc ipsū studiū putatus ē Orpheus syluas cātu traxit
 » se post se, animaliaq; illas incolētia, et Amphio rupes ac saxa. Quid
 » igitur iter fictioēs intersit publicæ utilitatis, atq; humani generis istuē
 » di gratia susceptas, et eas quæ solā ob uanitatē, nō modo uetustissimā
 » Poëtae docet, uerū et Prædicatores huius nostri t̄pis, q̄bus familiare q̄
 » dē ē, prudētissime excogitata quædā, et ficta in exēplū adducere. Ve-

DE SERMONE

rum de hac ipsa Medacitate satis. Quatum eni ueritas ipsa laudatur, estq;
i pretio, tato e magis ridicula ostendi uanitas, fallaxq; ementiendi stu-
dium.

Quid Aristoteles hac de re sentiat.

Totum autem hoc genus, de quo suscepta nobis disputatio est, Aristoteles
tradit in sermonibus uersari, atq; in actionibus, adhac (quod Osten-
tatores simulanter affingant sibi, quae ipsis nequaquam insint, aut ma-
iora quam re ipsa illa sint) etiam in fictionibus, arcessitisq; fucatio-
nibus. Hos ipsos autem homines Ostentatores esse ait, proprioq; nomine
ἀλαζόνες, qui apud Plautum sunt gloriosi, At quos Irones uocat, eos
aut inficiari, aut dissimulare quae ipsis insint, aut ex ipsis sibi multum de-
trahere, eaq; quae uera sunt, dissimulando minuere, Horum uero me-
dium ἀλαζονείων, hoc est et uita, et sermone ueracem esse, quaeq; et
quanta sibi insint, profiteri, illisq; nihil aut fando demere, aut adijcere
rebus suis, Atq; haec quidem ipsa consuesse fieri aut nullius, aut alicuius
rei gratia. Esse autem unumquemq; perinde ac sunt eius dicta, fa-
cta q; ac uita omnis, praeterquam si rei cuiuspiam dimoueat gratia.
Mendacium uero ipsum per se et turpe esse, et opprobriosum, seius
autem uerum ipsum, et honestum, et laudabile. Itaq; Veracem homi-
nem (quod medium teneat) quasi aequipensatorem quendam merito
laudari, contra Mendacer utrosq; et qui Ostentatores sint, et qui
Ironici, uituperabiles, Ostentatores tamen amplius. Esse igitur Veracem,
qui et uita, et sermone, hoc est factis, dictisq; ueritatem tueatur, et
eolat, talisq; habitu existat, ac consuetudine, exq; eo probum illum
uirum esse, ut pote ueritatis oppido quam studiosum, etiam in minimis
quibusq; atq; hoc etiam magis in maximis, uisdemq; serijs rebus, quippe
qui abhorreat a mendacio, ducatq; illud quidem per se ipsum fugiendum,
quod et si commendatione dignum est ac laude, tamen (quae ueracis
hominis modesta est) suaapte eum natura propensioem putat ad sub-
ducendum de ueritate quippiam, cum superlacionem omnem, atq; im-
moderantiam inuidiosam existimet, atq; odio dignam. Ac de Verace
quidem haec ab illo traduntur. Et Mendacibus uero, qui nullius rei
gratia, sed ob ipsam tantum mendacii uoluptatem, maiora quam quae
sunt, sibi per simulationem, rebusq; affingat suis, prauum illum quidem
suaapte natura esse, atq; a probitate alienum, quae ueracium hominum
comes sit, ni enim ita esset mendacio nequaquam gauderet, Ceterum uanum
potius uideri, quam malum. At qui honoris gloriae uel ac famae
gratia ostentandis rebus suis, uisq; falso, ac simulanter arcessendis, ue-
ri fines egrediatur, adijciatq; supra quam res ipse se se habeant, illum
non ita quidem uituperatione dignum, At qui pecunia captus ementiatur,

hunc procul dubio turpiorem, Mendaces enim omnes ab electione existere, atq; ab habitu, & qui ostentatores ut uani mendacio latentur, & qui honore & gloria capiuntur, ueliniq; inter alios uideri excellere, quiq; item pecunijs inhient, rei q; domestica compedijs, utq; sibi profint, ac suis. Consuesse autem ea sibi affingere, quæ lateræ quidem posse, eaq; haud palam fieri arbitrentur, ut qui cum è mediana, aut diuinatione aliquid modo attigerint, & medendi tamen, & diuinandi maximam se peritiam affectos gloriantur, profitenturq; ea se tenere, quæ sint earum artium abditissima, deq; se ipsis magna cum ostentatione, ac iactantia prædicant.

De Ironias.

De Ironiis uero ac dissimulatores hæc sentit. Esse ex ijs qui minora de se, rebusq; suis dicant, aut ea prorsus inficiantur, ac dissimulent, in quibus ijsdem ipsi præsent, sintq; ea præclara admodum, ac magis magisq; nobilitata, nullo modo tamen emolumentum causa, aut pecunie, uerum ut insolentiam deuitent, ac tumorem. cuiusmodi fuisse Socratem refert. Esse item alios, qui parua ac minuta quædam, ea tamen planè cognita dissimulantes, dum minimis quibusdam e rebus siue eleuandis, siue dissimulandis laudem aucupantur, ex eo contemptibiles fieri, esseq; despiciendos. Quin etiam hanc ipsam interdum Ironiã, ostentationem prorsus esse quandam iudicat, qualem fuisse Lacedæmoniorum uestitum dicit, Etenim ut excedentem arrogationem, sic attenuationem nimiam, ad ostentationem esse referendam. Itaq; modeste qui utantur Ironia in ijs ipsis quæ manifesta sint, atq; in promptu, urbanos eos uideri, gratiamq; quandam inter ciues promereri, indeq; iucundos esse, atq; admodum gratos. Quod autem ostentatio ipsa turpior per se sit, ac uiro probo indignior, inde Ostentatores, quiq; ea simulant, quæ nullo modo insint, idq; contendunt, ut inesse credi ea uelint, atq; ultra uerũ seq; resq; uerbis magnificant, atq; extollunt suas, q; qui Ironici sunt, suaq; dissimulãter inficiãtur, aut ea deducunt. Veracibus utiq; magis aduersari. Atq; hæc quidè in hanc traduntur sententiã à Peripateticæ sectæ constitutore. Nos uero instituti nostrũ sentiti, in his ijsdè diffusus uersabimur, magisq; aliquãto explore, et aliud esse Simulare dicimus, aliud Dissimulare. Simulamur enim quæ nullo modo uera sunt, quæq; ipsi nec fecerimus, nec dixerimus, quæq; nec seruare in aïo habeamus, Cõtra dissimulamur quæ ipsa quidè dicta, aut facta sint, perinde ac nec dicta fuerint, nec facta, aut nõ quemadmodum, quoq; animo, cõsilio ue aut fecerimus, aut dixerimus. Quæ ratione Sallustius Catilinã cuiusq; rei simulator è esse dixit, ac dissimulato

rem. Cum tamen & simulare, & dissimulare nonnunquam prudenti viro sit permissum, ut qui
 • Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
 Singula enim ad finem sunt ipsum referenda. Sed hac nos in parte de simulatione, ac dissimulatione illa loquimur, quæ mendacium respicit, utq; ementiendo fallat, recedatq; à veritate profitenda. Itaq; Simulatores Ostentatorum necessarij sunt, atq; affines, Dissimulatores Ironicorum. Simulant nanq; Ostentatores. Dissimulant Ironici. Alteri affingunt, ementiuntur, arcessunt, quæ non sunt simulant, alteri subtrahunt, minuunt, inficiantur, uerum ipsum dissimulantes. Vt cunq; tamen se res habeat, diuersum est uirisq; consilium. Illi enim quæ querunt, ea id ratione assequi uolunt, ut fingant & uultum, & uerba, & consilia, & res ipsas, nonnunquam tristitiam, dolorem, lacrimas, aut contra hilaritatem, letitiam, uoluptatem, hi quæ uera sunt, ut aut omnino inficientur, aut plurimum illis demant.

De quatuor generibus Ostentatorum.

Triples est igitur Ostentatorum (ut dictum est) genus, qui in simulationibus uersantur, alij enim sunt quibus mendacium sit ipsum, mentieⁿ di auctoramentum. quo in uitio plane regnat uanitas, Alj quibus ea è re proposita sit honoris, famæ uel consecutio. ostentant enim seq; & sua, quo honores, magistratus, dignitates, sacerdotia assequatur. quod studium nõ uacat ambitione. Sunt qui ampliandæ rei familiari hac ratione dent operam. quod uitium ab auaritia ducit ortum. Sed nec uerebimur quartum quoddam is genus adijcere hominum illorum, qui cum dissensionibus gaudeant, ac discordijs, partim affingendo ueris falsa, partim subtrahendo, ac nunc demendo, nunc accumulando, aut dicta, factaq; ipsa interpretando perperam, id agunt, ut ciues inter se commutât, serantq; odia, atq; inimicitias, Qui morbus ad naturæ prauitatem, morumq; peruersitatem est omnino referendus. Quæ enî ciuili in congregatione, hominumq; societate maior accidere pestis potest, quando ad eam colendam cum instituti à natura simus, contra ad evertendam arte hac, fingendiq; hac fallèdi studijs inimitimur? Hos Cõmissores Latino, & suo uerbo uocare possimus, uitiumq; ipsum Commissionem. Quin horum quidem è numero alijs propositum est hac uia, atq; his artibus magnos sese, ac potentes, aliorum è contentionibus, ac dissidijs facere, dum & miscent, et interturbant omnia. Quod malum Romæ latius se se diffudit, Pompeij maxime ac Cæsaris, item Antonij, atq; Octauij tempestatibus. Alijs uero nullum omnino pro

positum est ampliandæ dignitatis, lociq; in ciuitate maioris assequendi, tantum id curant, student, meditantur, contentiones ut exuscitent ac dissidia, peruersitate quadam naturæ ducti, quippe q; seditionibus tantum lætentur, ciuiumq; inquiete, ac turbulencia.

De Susurronibus.

His accedant (si placet) et Susurrones, quibus etsi eadē hæc uoluptas est, nihilo tamen minus auribus quoq; & ipsi inseruiunt, quo aliquod inde emolumentū, et cœnas saltem, et uultus bonos (ut dici solet) reportent, Seruile sane genus hoc hominū, nec deprauatis modo, uerū etiā sordētissimis moribus. Vtq; prioribus illis magna præclarāq; obuersantur ante oculos, ita posterioribus his minuta quædam, ac sordida. Nec uero inficias ibimus, et uirtutes, et uitia ita quidē misceri inter se, atq; cōfundi, ut quædā nūc ad hoc, nunc ad illud uitū, quædā tum ad hanc, tum ad illam referri uirtutem possint. Nā & insimulatores, et falsi accusatores, de quibus nihil est dictum, mendaces quidem ipsi sunt, mentuntur enim. Idem tamen ipsi alia quidem ratione iniusti habendi sunt, alia uero inuidentes, atq; auari, dum & nocere alijs student, etiam quibus minime debeant, & illorum quieti, ac diuitijs inuident, indeq; conantur ipsi locupletiores fieri. Nero, ac Domitianus Augusti simulationes suas, fictosq; uultus, ac uerba composita ad crudelitatem plerumq; conuertere. Ferdinandus Alphonsi filius Neapolitanorum Rex magnus & ipse fuit artifex & uultus componendi, & orationis in quem ipse usum uellet. Nā ætatis nostræ Pontifices Maximi fingendis uultibus, ac uerbis uel histriones ipsos aueniunt. Ptolemæus ille, qui postea in Nilo periit, a Cesare ita discessit, ut etiā lacrimaretur, ostētans se desideriu absentis eius uix eē passurū, qui tñ ubi ad exercitiū atq; ad suos transiit, bellū è uestigio multo acerrimū excitauit. Itaq; nō temere nostris à maioribus Alexandrini habitū sunt aptissimi, atq; in primis solertes ad simulandū, atq; fallendū.

De Fucatis, & illecebrofis lenocinatoribus.

Et quoniam hanc (ut diximus) partem diffusius prosequimur, ex hoc etiā sunt ordine, qui fucata oratione utuntur, quos tamē uideas non tam mentiri uelle, q̄ ueritatem ipsam artificio quodam uerborum aut obtegere, aut illi ipsi loquendi artificio ornatum quasi quendam adiungere, siue ut uitū aliquod cōtegrāt, siue ut fucū illinat ueritati. Fucata nāq; orationis nō una ē ratio, et alijs aliā ob causam fucō ipso utuntur orationis. Sūt enī ex ijs q; lenocinētur ut illiciat, q̄ est lenonū, inducantq; quos captāt ad ea quæ ipsi cupiāt uerborum lenocinijs, hoc est

DE SERMONE

oratione ficta & illecebrosa admodum. Itaq; eiusmodi homines Illecebrosos dicimus, magis quàm Fucatos, quamuis Illecebrositas non careat fucò. Quando omnem uerborum compositionem, quæ ex eo adhibetur, quo aut uerum oculat, aut fictum quippiam uero adijciat, aut tanquam comat quod dicitur; ac res, & uerba lenit, fucum dicimus. Nam & fucò puellæ utuntur, quo aut formosæ magis appareant, aut ut quod inest deformitatis, aut omnino tegant, aut ex parte minuant. Itaq; ut sermo horum Illecebrosus, sic Fucatus illorum. Quæ uitia à simulatione proficiuntur omnia, atq; à dissimulatione.

De Proditoribus.

Perniciosissimum autem simulatorum genus, itemq; dissimulatorum sunt Proditores, quippe qui simul & simulant, et dissimulant, tametsi neq; simulatores habendi sunt, aut dissimulatores, magis quàm supremum in modum insidi, iniusti, impij, immanes, truculenti, societatum, amicitiarum, rerum publicarum, populorum, regnorum, omnisq; probitatis, iuris item diuini, atq; humani, euersores, profligatoresq; uirtutum omnium, per quos nequaquam stat quo minus humana consortio funditus tollatur, atq; intereat.

De fallacibus.

Hi tamen simul omnes Fallacium comprehenduntur numero, quippe cum mendaces sint omnes. Nemo autem mendax quin idem sit fallax, ac si non qui ob uanitatem mentiuntur, & hi se se ipsos præcipue fallant. Cum primis autem hoc ipso ex ordine accusandi sunt illi quidem, qui cum maxime (ut Cicero ait) fallunt, id tamen agunt, ut uiri boni esse uideantur. De quibus merito dicitur quod est apud Plautum, Lupus est homo homini, non homo. Horum non modo ficti uultus, uerbq; uerum etiam uestitus, incessus, capitis, ac ceruicis tum demissio, tum inflexio, oculorum deiectio in humum, atq; infixio, summum silentium, rarissima in publicum proditio. Idem quæritant solitudines. uersantur in locis potissimum sacris, quin etiam oris colorem arte deformant. Nullum est autem uitæ aut genus, aut ordo, in quo uel non paucos eiusmodi inuenias. E sacerdotibus tamen, illisq; quos hodie Religiosos dicimus, plurimi hoc uitio infecti sunt, quo morbo affectos etiam Philosophos infectatur Iuuenalis.

De Hypocritis

Quibus quidem omnibus Christiani Græcos secuti scriptores, fecere nomen Hypocritis. Eorum autem omnium idem est propositum, ut quod ipsi minime sint, id habeantur, atq; appareant. E quibus alij in id intendunt, ut lucrentur, uictumq; inde sibi uberio rem parent, maioremq; reuerentiam, utq; habeantur in honore, uendicentq; sibi apud populū sanctitatis opinionem, existimenturq; deorum frui colloquijs, ac presentia. De quibus tamen parcius loquar, ne dum uitiū, ac simulationem insector, uelle uidear religioni detrudere. Ita q; huic parti finem facio, si rem tamen maxime ridiculam prius retulero. Adolescentibus nobis puer haud male indolis a patre missus est literariū in ludum. Is quo patri appareret literis deditior, sensimq; patrem diuertet ab incepto, dum ueretur, ne uehementiorem ob operam in ægritudinem filius ipse inderet, è fabæ polline tenuissimum in modum contritæ, coepit mane sibi uultum afflatum inspergere, magna arte adhibita. Quod dū aliquot à filio cōtinuatur diebus animaduertit pater, os eius sublauescere, atq; illi metuens, an bene se, an satis ualide haberet sciscitatur. respondet ille & bene & ualide, ac tum uehementius multo quàm ante literis incumbit. multum noctu uigilat. matutinus è lecto surgit, totumq; se se ad libros conuertit, ac nihilominus singulis diebus plusculum è polline in faciem insufflat, atq; nō ita multo post, languere se simulat. Quo cognito pater uetuit illum ex eo ad Grammaticam proficisci, malle enim filium sibi illiteratum uiuere, quàm ob causam literarum in tenera eū ætate amittere. Quod puer igitur simulando effecit, an non efficiet & religiosus, & senex, præsertim sub speciem bonitatis, ac sanctimonie? Videas quosdam cū nulla nō parte corporis contaminati sint præ se ferre summā continentiam, alios qui cum sint langori, ac desidiæ dediti, fortitudinem & quandam quasi uiuendi rusticitatem simulent, hos mirificam integritatem, cum sint corruptissimi, illos eximium in deum cultum, cum ab omni clām abhorreant pietate, nonnullos lacrimari, cum in miserabilem aliquem inciderint, ac miserari eum, hacq; arte oculere animi seuitiam, nefariasq; cogitationes, haud paucos, quorum auaritiā, atq; occultas foenerationes abscondat simulata liberalitas, erogantq; inter medicantes, atq; in triujs stipes. Plurimorū peruersa consilia, artiq; dolosissimas obuelat templorū quotidiana frequentatio, aut obtegit nequissimas insurrectiones, uiuendi humilitas quædā, aut multū in circulis silētium, aut corām ficta quæda de singulis benedictia.

DE SERMONE

Itaq; rarissimi illi quidem sunt, ad quos non penetret simulatio, Quodq; flagitiosissimū est, ad permulta uerisimilius simulanda nūc religionis adhibent uincula, nunc affinitatis, amicitiae ue. Quæ si persequar, an erit aliud, quàm uelle iras hominum in me, ac maleuolentiam prouocare? Itaq; satis nobis esse potest, hæc attigisse, quæ et inquirenda diligentius, et accusanda liberius sacerdotibus relinquimus, qui ea ab consentibus quotidie intellegunt, ac Prædicatoribus, quorum est officium, coram, atq; in templis de ijs liberius differere, maioreq; cum licentia. Nec tamen hoc in loco fabella nobis deerit, eaq; diuulgatissima, fuisse in parte Italiæ Iannem quendam proauorum nostrorum temporibus, qui inter pastores assiduus, a grestibusq; alios diuersaretur. eum autem consuesse die, cum aut aries feroculus offerretur, aut uitulus, uitabūdū fugitare eum, contremiscereq; ad illius aspectum, atq; hac ratioe ridiculum sese inter pastores facere, noctu uero profundissimos saltus ingredi ausum, atq; ex armentis uegetum quenq; siue bouem, siue taurum apprehensum cornibus, resteq; illigatum secum trahere, iractumq; focis tradere deducendum ad fora, mercatusq; ubi eum uenalem facerent. Iure igitur Vmber meus, mihiq; pncessarius A. COLOTIVS Bassus, uir & doctus, pariter et iucundus, usurpare consuevit, nec Aquinatem Thomam, nec Ioānem Scotum plures reliquisse auditores, doctrinæq; suæ sectatore q̄ Ioānes hic, cui factum sit agnomen à uitellis, imitatores reliquit, ac discipulos.

De Mercatoribus.

Transseamus ad mercatores, quorum non pauci sunt, quos parum iuuat lucrari, nec multum ipsi possint proficere, nisi (ut Cicero ait) admodū mentiantur, quin & mendatio addunt iurandi religionem, nec uerbis solum, uerum etiam scriptis. annotationibusq; dum qui pannus Italicus est, aut Hispanus, Gallicum eum ementiuntur, aut Britannicum, quoties genus panni aliquod maiori est in pretio. Idem in lintheis seruant, ac sericis. Qui equorum, qui mularum mercaturam exercent, compungunt & equos, & mulas eius generis notis, de quo maxima est opinio. Itaq; uix aliquod genus est mercis, in quo non primum sibi locum mendaciu pependerit, potissimaq; apud mercatores laus est, scire et multū, et caute fingere. Quo effectum est, ut fides mercatorum, quæ antea maxime habebatur integra, nunc fluxa sit admodū, ac fragilis. Annibal isidijs maxime, ac fraude grassatus est. Quotusq; est hodie præsertim, dux, imperatorq; exercitus, q non fraude nitatur,

insidiosisq; consilijs. Cæsar cum in Africam uenisset, dicitur cuncta-
 tior factus ad conferendas manus propter dolos Afrorum hominum.
 Itaq; simulatio rerū, uerborumq; atq; consiliorum in omni artium
 genere, ac negotiorū, facultatumq; præcipue regnat, quasi non etiam
 in disciplinis, quod sophismata ipsa docent, ut iam ueritas non in ab-
 dito, atq; in puteo delitescat, ut Democritus dictitabat, uerū sophista-
 rum laqueis præpedita, ac fallacijs prodire in lucem, atq; in liberta-
 tem nequeat. Iā uero pontificum, regum, dominorū, ac principū homi-
 num aulæ ac domus (utq; hodie dicuntur) curiæ simulationibus ac fal-
 lacijs, mendacissimisq; susurrationibus, ysdemq; nocentissimis infe-
 ctæ sunt, ut uideatur ueritas ab illorum regijs exterminata, neq; bo-
 nus quisquā habeatur curialis atq; aulicus, nisi q et mētri admodū, et
 pro loco ac tēpore uulū fingere, ac lenocinari scierit. Quo effectū est,
 ut quæ maximorū uirorū domus est, sit eadē simulationis, ac mēdacijs.

De Dissimulatores.

Dissimulatores studiū longe ab his diuersum est, moresq; item alij. Hi
 enim quæ insunt, quæq; dicta, aut facta sunt, aut parte ex omni infi-
 ciantur, aut de yis multum detrahunt, deq; uero quantum possunt, de-
 ducunt. Itaq; quam illi dant operam, ut ueris ficta affingant ac fal-
 sa, tam hi ex aduerso in id intendunt, ut uel prorsus abnegent quæ
 uera sunt, quod dissimulatores est proprium, aut uehementius immu-
 nita ut eleuent. Nesciam tamen quomodo se penumero qui dissimula-
 tor est, sit item diuersa tamen ratione simulator. Nam & Iunius Bru-
 tus sapientiam dissimulauit, & cum minime esset stultus eum se se ges-
 sit, moresq; eos induit, ut Brutus a' auibus uocaretur. Proindeq; idem
 hic & simulator dici, & dissimulatores potest. Illud tamen interest, qđ
 hic insiciatur, ille affingit. Sunt igitur dissimulatores quidem huius-
 modi. Alexander postquam ab Hammone redijt, Iouis se se esse filiū
 uoluit. quid hac ostentatione insolentius? Sappio cum audiret Iouis
 quoq; se & haberi, & dici filiū, yis dictis aures ea cum modestia adhi-
 bere est solitus, ut insiciari id nullo modo uideri aut posset, aut uellet.
 Audio de maioribus natu sacerdotes quosdam, quiq; ab ordine Fra-
 tres dicuntur, quiq; post obitum inter sanctos relati fuere decreto Roma-
 norum Pontificum, cum uiuerent, interrogatos an uera essent quæ de
 ipsis ferrentur miracula, solitos respondere, deum esse qui & ipse mi-
 racula faceret, et bonis uiris eorūde faciēdorū uim infunderet. Quæ
 cū modestia quædā potius q̄ insiciatio dici possit, uidetur dissimulatio
 nis quædam species, ad uirtutem tamen referenda, cum modestia sit,

DE SERMONE

civilisq; cuiusdam siue urbanitatis, siue tractabilitatis plena, qua Socratem præcipue fuisse usum legimus. Quæ è re eiusmodi homines à maioribus nostris dicti sunt Ironici, effectumq; est, ut Ironia species quædam sit uirtutis, de qua post dicemus.

Dissimulatum plura esse genera.

Sunt autem dissimulatum genera quædam, eaq; perniciosissima in ciuitatibus, ac populis. Cum alios uideas, qui sub liberalitatis speciem ipsi quidè sint largitiosi, hacq; ratione studeant clientelis, quibus ciues alios opprimant, seq; efficiant quàm potentissimos, Alios qui dum publica negotia, resq; ciuitatis maxime difficiles, atq; erumnosas diligentissime pariter, ac fortissime obeunt, maximisq; pro patria sese obiectant periculis, clam regno studeant, Illos, qui suscipiendis miserorum patrocinijs, ac popularium causis, factionibus clanculum dent operã, Hos eroganda inter pauperrimos atq; egentissimos quosdam sipe, quo sub specie minutissimæ, ac uulgatissimæ erogationis, fœnus oculant, ac ciues, aduenas, peregrinos clam excaernificent. Differentem Mediolani de religione, deq; hominum moribus Bernardinum, quem merita ipsa inter diuos retulerunt, adhibat sæpius, hortabaturq; mercator quidam, ut multus esset in abominando fœnore, laborare enim urbem ipsa nimio plus eo morbo. Itaq; dū Bernardinus mores, uitamq; exquirat hominis, comperit perditissimum eum esse fœnatorum omnium, illudq; agere, quo cæteris deterritis, liberior ipsi uni fœnerandi relinqueretur prouincia. Horum igitur omnium perinde ut turpe est admodum, ac perniciosum urbibus genus, sic etiam multiplex est, ac diuersum. Videre etiam licet (ut inquit Cicero) plerosq; non tam natura liberales, quàm quadam gloria ductos, ut benefice uideantur face re multa, quæ proficisci ab ostentatione magisquam à uoluntate uideantur. Talis autem simulatio uanitati coniunctior, quàm aut liberalitati, aut honestati. Quod idem dicere de ijs liceat, qui appetitum uoluptatis occultant, honorumq; dissimulant cupiditatem, quippe qui ostentatores uideantur, magisquam temperati, ac continentes. Cognitum ipsi habemus hominem Iurisconsultum, iure iniuriãq; corradentem uindictiq; summaq; pressum auaritia, deq; deo ac religione Christiana male omnino qui sentiat, diebus tamen ferè singulis, siue pro templo, siue pro domus suæ foribus manere, mendicantibus cõpluribus de manu numulum singulatim præbere, quæ ratione, et auaritiã celet, et animum à religione prorsus alienum. Quæ cogitatione, ac factio quid perditius

perditius dicitur, ac peruersius? Sub sanctitatis autem, ac continentiae opinione quantum mali foueret, frater Hieronymus Ferrariensis ex ordine beatissim, ac maximo sancti uiri Dominici, declarauit, nuper populus ipse quem subduxerat, Florentinus, cuius decreto morte & quidem acerbissima, atrocissimisque cruciatibus excarnificatus est. Itaque uirtutum hoc dissimulationis late quidem patens est, ac per pauci quidem sunt, quemcumque siue ciuium ordinem, siue sacerdotum, aut principum inspicias, in quo non inuenire Suffenum possis, ne Valerij Catulli siue scemina, siue maledictum aspernari uideamur. Qui igitur dissimulatum sint conatus, studia, proposita, iam uidetis. Sub Ferdinando Neapolitanorum Rege agebat Caieta in Cœnobio Gerardus quidam, qui septimum in die cibo abstinere cōsueuisset, ac potu, indeque sanctus habebatur, ac deo carus. Venerabatur illum populus, utque eum adorarent, frequentes ad eum finitimis conueniebant ex oppidis, Tātā hanc hominum opinionem cœnobitæ adaugebant, propter munera quæ templo offerebantur. Misit ad eam rem perspicendam Ferdinandus Masium Aquosam & perspicacem, & abunde expertum uirum, cuius etiam fides esset quàm perspectissima. Is dies nocteisque cum illo septem eodem simul in cubiculo cum egisset, summa cum uigilantia & cura, comperit tandem, & capitis illum, et stomachi pituita laborare, nimisque de humectatione, quo è uicio appetēdi cibi uis illa cōsopita iaceret, ac penè extincta, esseque siue ieiunium illud, siue abstinentiam ad morbum, malumque corporis habitum referendam, uanosque illos esse, rerumque religionis ostentatores, qui persuadere conarentur Genios, hoc est Angelos uictum ad illum quotidianum ferre, ciboque diuino pasce re. Sub Alphonso Rege Ferdinandi huius patre eandem hanc abstinentiam cum ostentaret alius quidam, cuius nomen è memoria excidit, adhibitaque esset cura, nequid esculenti potusque ad illum inferretur, cōpertum postea est sub speciem nocturni luminis (erat enim hibernū tempus) uictitare interim illū è candelis nocturni luminis causa sumministratis, quæ è suaturo cinnamoque constarent, atque è gallinarum pettoribus minutissime contusis, seuo tamen super illito.

Diffimulationem aliquando esse ostentationem.

Quid? quod interdū dissimulatio & ipsa quidem ostentatio quædam est, cuiusmodi esse generis Aristoteles Laconicum arbitratur uestitum, sub illa namque modicitate delitescere elationem, ac superbos spiritus. Quæ de re parcius loquor propter sanctissimos Heremitas, patresque illos, et

tanquam fundatores Christianæ religionis Paulum, Antonium, Mal-
 chum, Sabam, Onofrium, aliosq; post hos innumerabiles, in ijsq; tot
 post seculis Franciscum, quorum paupertas continentia, simplicitas, san-
 ctitas, uita omnis deniq; uisa est nobilitasse hominum imbecillitatē, ma-
 ximeq; languescens eorum roborasse conatus. Tali igitur sub modi-
 citate, ac uestitus forde nō pauci olim Philosophiæ professores pessima
 quædam exempla prodiderunt. Vtq; de alijs taceam, Neronis Au-
 gusti temporibus Publius Egnatius Stoicā professus est sectam, quo ma-
 iorem sibi fidem in accusandis tum ciuibus alijs, tum etiam senatoribus
 compararet. Vtinam ne ætate etiam nostra sub hac quoque specie atq;
 habitu turpiora magisq; profana admitterentur. Videas hodie quos-
 dam minutissima, ac sordidissima quædam uel obstinate dissimulare,
 quod ea ad uirtutem ipsi (ut sunt animo imbecillo admodum, atq;
 abiecto) referant, publicamq; ad commendationem. Quocirca dissi-
 lant ea, dum è dissimulatione, ac reticentia magis, magisq; comenda-
 tum iri ea existimant, qui meo quidem iudicio non degeneres modo,
 atq; abiecti, uerum nullius esse uideantur pretij, deq; cœtu prorsus ho-
 minum eiciendi. commendabatur religiosus ex his quidam, quod ieiun-
 tia traduceret ternis tantū cariculis, ac nucibus, aqueq; cyatulo, cūq;
 antistes id ex eo sciscitaretur, sat ipsi scimus, tantum hoc illum respō-
 disse, demisso uultu, uoce quàm maxime depressa, & languida, mise-
 rum se peccatorem esse. quid dissimulantius, imo quid inanius? atq;
 apud recte sentientes contemptibilius? Risit antistes hominis inanem o-
 stentationem, & ut aliam insisteret uiam, quæ ad cœlum ferret, com-
 monuit. Iacobus Zanæ, negotiator Venetus multa amplaq; negotia
 Neapoli cum administraret, cerneretq; Gasparem Rauennianum sin-
 gulis diebus sub matutinum tempus uisitare templa, interesse rebus di-
 uinis, sacrâq; dum celebrarentur, intentissimū illum esse legendis Da-
 uidicis psalmis, captus imo deceptus (ut res ipsa docuit) uiri moribus,
 non paruam illi pecuniæ summam credidit administrandam, de qua
 post ratione habita lucrum, compendiaq; partirentur, ut mercatorum
 mos esset. Gaspar accepta pecunia, cum aduenisset reddendæ rationis
 tempus, risui Iacobum habuit, quippe qui non pecuniam modo ab-
 negauerit, uerum ignorare se illum dixerit, cumq; Iacobus merca-
 toribus ab alijs accusaretur, non me inquit Gaspar decepit, sed Ga-
 sparis libellus, lectioq; illius suspiciosa. Itaq; uix aliqua uitæ species
 est, ad quã se se dissimulatio nō insinuet, quod nō ita multis post annis
 Frater Franciscus Hispanus docuit. Is quamuis rudis, atq; indoctus,
 tractus tamen audacia, atq; ambitione pulpitem ascendere est ausus,

tantoq; siue fastu, siue temeritate, palam ut asseueraret, prædicare se
 de religione, Christianisq; de rebus, docente ac dictante Angelo, cuius
 admonitu & futura quædam prædiceret, & qui cum diuis in cælo è
 mortuis agerent, qui rursus apud inferos cruciarentur, sciret, ac pro-
 ferret. Deniq; cum Ferdinando persuadere arte nulla, aut ratione
 posset, ut uniuersam Iudæorum gentem omnino exterminaret è re-
 gni finibus, exemplo Ferdinandi patruelis Hispaniarum Regis, Ta-
 renti cum ipse ageret, commentum hoc inijt, E' plumbo tabulam diu-
 Cataldi nomine clanculum a se inscriptam haud Tarento procul in
 sacello semudiruto sub parietem oculuit. quam triennio post eruendâ
 curauit, corrupto sacerdote, qui diceret in somnis asstitisse sibi Catal-
 dum, monstrantem quo in loco tabella esset abdita, commonentemq;
 uti cum populo supplice, collegioq; sacerdotum iret ad effodiendam il-
 lam, quam effossam curaret ad regem deferendam, communicandam
 ab eo uni tantum uiro, quem è suis optimum nosceret, ac maxime fi-
 dum, deum enim iratum illi futurum, clademq; ac calamitatem im-
 missurum, ni quod in tabula scriptum esset, & cautum, a Rege præ-
 staretur. scriptum uero ipsum per ambages quasdam, ac latebricosas
 uerba eod' spectabat, uti Iudæorum exterminatio indicaretur, Rex ac
 cepta tabula deprehendit fraudem, qua deprehensa minime Franci-
 scum ad eam legendam se cum adhibuit, arbitratus eum interpreta-
 turum uerba in eam sententiam, dissimulauitq; rem ipsam summa
 cum taciturnitate ac prudentia. At Franciscus re cognita furore per-
 citus, quod tantum commentum falsum eum habuisset, non populo, nõ
 Regi, uix ipsi Cataldo publicis pepercit in prædicationibus, i tantumq;
 excanduit, ut Italia ferme omnis, ipseq; in primis Romanus Pontifex
 de tabula huius fuerit inuentione sollicitus, atq; anxius. Itaq; uirtu hu-
 ius uis adeo culta, & potens est, neq; omnino animaduersa, ut non
 modo interdum in ostentationem se se conuertat, uerum etiam in spi-
 ritus superbissimos, execrabilemq; animorum impotentiam. Quâ-
 quam autem Aristoteles recte putat ueraci ostentatorem magis aduer-
 sari, longiusq; ab illo digredi, ut pote deteriorem, non minus tamẽ
 difficile est ab his ipsis cauere, cum eorum morbus uix appareat, osten-
 tatio uero ipsa se se patefaciat, id quod nomen etiam ipsum declarat.
 Velle autem hæc ulterius profèqui, nec utile esse ducimus, nec necessa-
 riũ. uideriq; abunde satis potest, planè nos ostendisse, quot, & quæ
 genera sint, species' ue eorum omnium, atq; in quibus uersentur, differ-
 ant' ue, aut conueniant, quiq; sint tũ mendaces, tũ ueri, simulatoresq;
 ac dissimulatores. Nam de Ironiis alibi expressius disputabitur.

Quoniam autem prudentia dux est, ac magistra actionum humanarum omnium, moraliumque uirtutum, illud non uidetur prætereundum, prudentiam ipsam pro loco, tempore, negotijs, administrationibus, periculis, proque persona, quam geremus, tum exigere, tum etiam præcipere uti nunc simulemus, contra nunc dissimulemus, nunc ueritatem oculamus, nunc quæ uera nullo modo sunt & fingamus, & assueremus. Quæ res effiat, ut fingere interdum, simulare, dissimulare, inficiari, celare, ostentare, demere, acumulare, dum tamen prudentia id exigat, dandum sit uirtuti. Sunt & actiones ipsæ ad finem referendæ, nam & Solon publicæ rei gratia furorem simulauit, & Brutus, de quo diximus, stultitiam, & sapientissimi rerum publicarum administratores in maxime periculosis casibus hilaritatem fingunt, quæ autem aduersa, celant, quæ ficta & læta, efferenda in publicum curant. Nec medici sanandis ægris, quo illos habeant obtemperatores, magisque abstinentes, non & ipsi multa se se dubitare, aut euentura præter opinionem fingunt, aut contra uel optimam illis pollicentur spem, licet ipsi de illorum salute nullam prorsus spem habeant præsertim in pestilentibus, ac desperatis morbis. Denique nullo ab hominum genere, nullis ab administratoribus plura aut simulantur, aut dissimulantur, quam ab exercituum ducibus, rerumque administratoribus bellicarum. Quarum rerum tum Latine, Græcæque historia, tum barbaræ replete sunt exemplis.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI
DE SERMONE LIBER
TERTIVS.

Vnde ductæ sint facetiæ, ac facetudo.

E Facetudine igitur dicturi, quam mediocritatem esse quandam primo libro ostendimus, ne a nobis ipsis descisse uideamur, ab origine quidē ipsa, nominisq; exordiemur deductione. Verbum ipsum Facio, unde Facetiæ ductæ sunt, apud prisca illos & Latinos, et Romanos homines i maxima fuit, frequentissimaq; usurpatione. Ita q; & pacem, & bellum, et fœdus, & inducias facere dixerunt, et delicias, & ludos, & nuptias, & conuiuia, & abortum, & domum, & templa, & porticum, & nomina, & id genus penē innumerabilia, In his autem & uerba facere, & uersus, & orationem, & iocos, Inde q; qui in conuiuijs, in consultationibus, in senatu, in concionibus uerba cum grauitate facerent, cumq; dignitate, & copia, Facundos dixerunt, & uirtutem eam Facundiam, ut iam diximus, quam Plautus (quo Romanam locupletaret linguam) etiam Facunditatem appellauit a faciunda uidelicet oratione. Qui uero in circulis, congressionibus, conuiuijs, communibusq; in sermonibus, ac consuetudinibus ad iocunditatem solum, animorumq; recreationem cum moderatione & gratia, Facetos, qui etiam dicta ipsa appellauere Facetias, habitū uero reliquere innominatum, quem nobis appellare tum Facetudinem, ac Facetiæ placuit, tum etiam Facetitatem.

Facetudinem uirtutem esse.

Virtutem autem hanc esse illud præcipue docet, quod in sermonibus, congressionibusq; in eundis, in habenda item oratione siue ad multos, siue ad paucos, popularibusq; in concionibus & laudamur ubi mediocritatem seruauerimus, & uituperamur, cum secus. Quod si mediocritas ea est, ut quidem est, inter duo uti extrema constituatur oportet. Quæ igitur ea sint, quærendum est diligentius. Nec mutus igitur opponetur faceto, quippe cum mutus non solum non facetus esse, uerum minime queat fari. Quia è re nequaquam etiam opponi ei potest, qui ætate sit infans, cum hic ipse infans non sit locutione cassus, uerū adhuc inhabilis ad bene exacteq; loquendum. Itaq; neq; infantia aduersabitur facetudini. Parte ex alia multo ei minus aduersa erit loquaci-

tas, de qua supra est dictum. Quod uerbum in sermone ipso, ipsaq; in loquendi serie generalem quendam locum habet, magis quam in iocis, ac dictionibus. Labitur enim in excessum non iocandi, uerum implicandi sermonis, blaterandæq; orationis gratia. Cum igitur circa iocos sermonisq; incunditatem ac leporem, arcæq; urbanitatem ac comitatem uersari facetum dicimus, si rusticitatem ei opposuerimus, parum fortasse rei ipsius significantiam adimplebimus. Cum rusticitas ipsa re etius opponatur urbanitati, ipsaq; urbanitas sit facetudinis siue pars quaedam, siue species, sin illepiditatem, idem erit peccatum, quod illepiditas aduersa tantum est lepori, qui dictionum comes est, ac facetiarum. multo etiam minus opponenda illi est insuauitas, quippe cum suauitas ipsa in saporibus quoq; uersetur, inq; tactu, et risu, et gustatione, et a nobis libris quidem superioribus non pauca dicta sunt, e quibus indicari possit et quid quaeratur, et quale. Querimus enim (cum ad laborem hinc nati simus, illinc ad relaxationem, cumq; incunda sint nobis amica, trista uero inimica ac permolesta) et quietem inter labores, ac cessationem, et a molestis, curisq; grauioribus relaxationem, quandamq; quasi uacuitatem. Cum igitur qui sint urbani, qui comes, lepidiq; qui item aut blandi, aut festiui, sit a nobis abunde ostensum, et quid, et quantum, et qua etiam uia differant inter se, nimirum genus aliquod esse oportet, quod ab his ipsis constituatur, ut quemadmodum contingit in auaritia, plures enim auarorum sunt species (quod cum de Liberalitate ageremus, plane aperuimus) sic illorum quoq; non una est consideratio, qui iocis utuntur, delectanturq; uerborum incunditate, ac lenocinijs. Ita q; qui omnes iocandi partes cum mediocritate fuerit consecutus, hunc quidem ut ab omni parte in hoc ipso genere absolutum, facetum esse uolumus, ut qui omnem complexus sit auaritiam, auarum. Quamquam et auaros, et facetos etiam dicimus, qui partem fuerint aliquam assecuti siue facetudinis, siue auaritiae. Quippe cum et species insit generi, et genus mutuo in species distribuatur. Quod circa habitum ipsum quamuis nouo qdè, non improprio, tamen nomine, uti superius explicatum est, appellandum ducimus. His autem hunc in modum expositis, pro nostra consuetudine, institutoq; ab ipsis tanquam incunabulis facetum instituemus, nihil omittentes eorum que conducere, remq; ad ipsam explanandam magis magisque facere intellegantur.

De principijs, & causis uirtutis huius.

P rincipio res nostrae omnes posita sunt in motu. Motus autē ipse trahit nos ad agendum. Actio uero suapte natura est laboriosa. Causae uero quae ad agendum nos trahunt & utiles sunt, & uoluptatem praeseferunt, naturaliter enim & utilia appetuntur & iucunda. Itaque & utilia, & iucunda appetitionibus proposita sunt nostris. Et utilia quidem ipsa uix assequimur sine labore atque insudatione. Labor uero, actioque omnis cum non sit absque defatigatione, tum cessationem requirit, refocillationemque quasi quandam inter agendum, tum quietem postquam ad finem peruentum fuerit. Itaque & in progressionem rerum recreatio quaeritur, & in exitu quies. Recreationes autem ipsae, ac refocillationes, quietesque tum est rebus constant. ut cum euentus ipsi rerum felices sunt, atque est sententia, tum est uerbis, dictisque, cum ea iucunditate afferunt, ac delinitionem & dicendo, et audiendo, contra molestiam, tristitiam, maestitudinem, ubi & acerbata fuerint, & erummosa, animi quoque ipsum conscientia, Quod circa non est rebus solum, uerum etiam est dictis tum utilia manant, tum etiam iucunda. Manant autem est rebus utilia, ac iucunda, ut cum res ipsae fructum nobis afferunt, & cum profectu pariter iucunditatem, aut cum uoluptatem tantummodo. Manant item est dictis pariter, ut cum apud praetorem amicus nobis adest in causa apud iudicem, patrocinioque suo causam tuetur, paritque ex ea tum utile, tum iucundum. quid enim uictoria iucundius? sed nos hac in parte de ijs tantum dictis, ac uerbis rationem habemus, quae communi in consuetudine, animorum relaxationem quaerunt, atque ab labore remissionem, ipsisque a molestis. Quod circa dictiones huiusmodi nostrae, quae in contrahenda uita, hominumque uersantur societate, aut rigidae ipsae sunt, rusticatae, acerbatae, nimisque agrestes, animosque ipsos & perturbant, & grauius etiam afficiunt, nedum ut recreatio ni aduersetur, quae naturaliter, & sponte nostra quaeritur, aut cum delectare illae quidem student, id potius agunt, ut iocandi mediocritate relicta, aut turpe, obscenumque aliquid, aut parum consideratum, atque ingratum eorum qui audiunt, auribus infundant, quod ruborem afferat, aut stomachum moueat, aut nos ad eius qui dicit, ac dictorum eius irrisionem, ac contemptum inducant. Virumque sane uitiosum, quippe cum agrestis ille, ac rigidus naturae ipsi aduersetur, quae cum relaxationem a labore quaerat, ipse contra molestis eam praegrauet. hic scurrilis, atque obscenus (cum honestas a natu-

ra, rationeque ab ipsa proposita nobis sit) & illam dictis suis foedet, et se dum iucundum exhibere debet ac gratum, ridiculum potius apud audientes efficiat, ac contemptibilem, cogitque auditorem civilibus praeditum moribus, atque ingenuum ad demittendum os, atque oculos in humum, ad auresque auertendas ob dictorum obscenitatem, dicentisque ipsius aut conuiciationem, aut impudentiam, garrulitatemque. Vtrinque enim ita peccatur, ut alter mediocritatem defugiat, alter illam praegrediat, cum indecentia, atque astantium irrisione. Et hunc qui de moribus scripsere, Scurram uocant, qui Graece est βωμολόχος, habitumque Scurritatem, illum uero alterum Rusticum, nam Graece est ἄρπιος, defectumque ipsum Rusticitatem. De quibus, deque habitu medio antequam dicimus, non temere pauca quaedam praefabimur, quae cogniti digna quidem sunt, atque in ipso explicandi ingressu iure suo edisserenda.

Conciliabula inter cives fieri aut utilis, aut iucundi gratia.

Quod homines igitur natura sunt ipsa sociabiles, atque in unum conueniunt, tuendae rei tum publicae, tum privatae gratia, hinc quoque tamen si de utilitate minime agitur, congregantur tamen una nunc pauca admodum, nunc complures, tum ut naturae ipsi morem gerant, ac rerum necessitati, tum ut susceptorum delinitionem laborum inueniant, ac molestiarum. Itaque conciliabula ipsa, conuentusque aliis utilitatis, aliis relaxationis tantum sunt gratia, quibus in ipsis ridiculari, atque queritur, sedationesque animorum, ac uitae difficilius recreatio, quam ei defatigationum ipsarum siue intermissio, siue soporatio quasi quaedam. His itaque siue conuentibus, ac conciliabulis, ciuiumque siue paucorum, siue multorum communioni et coetui, siue etiam conuictui, atque confessioni, propter refocillationem, iocata praeposita sunt, uerborumque relaxamenta, & privata quaedam (ut ita dixerim) spectacula, dictoriaque theatra lia. Oem autem et colloquendi, et congregandi, et dicendi siue affabilitatem, festiuitatemque, atque urbanitatem, siue comitatem, leporem, iucunditatemque quae in ipsis exerceatur, deque ipsis idem manet profuaturque ex dicendo ad iocata prorsus dictaque iocularia, atque ad facetias identidem referenda dicimus.

Triplex esse iocandi genus.

Iocandi autem in eiusmodi tum conuiciationibus, tum coronis, triplex genus statuimus, & quod seruire, maximeque degenerans est, quales ser

uorū sunt ioci, qualis est affabilitas eo hominum genere digna, ut *Gymnasium* flagri salueto. Quid ais *custos carceris*. o' *catenarum* colone. o' *uirgarū lasciuia*. Et, Nū me illuc ducas ubi lapis lapidem terit? ubi uiuos homines mortui incurstant boues? Et, Vt miser est homo qui amat, imo uero hercle qui pendet multo miserior. Et, Noctem tuam, et uini cadum. Quorum quidem dictorum & Græcæ & Latine comædiæ sunt per plene, Et quod inter rusticos uer satur, urbanisq; à moribus alienos homines, siquidem horum iocis ac dictis ut alibi ruditas quædam inest, atq; ineptitudo, sic alibi illiberalitas ingenio uiro nullo modo digna. Vtq; ex *Casina* *Plauti* de promantur exempla, Dū gladium quero ne habeat, arripio capulum. sed cum cogito, non habuit gladium, nam esset frigidus, eloquere. at pudet. num radix fuit? non fuit. num cucumis. profecto hercle non fuit quicquam holerum, nisi quicquid erat calamitas profecto attingerat nunquam, ita quicquid erat, grande erat. singula dicta rus olent, & in ore uillici, & in ore item matrone, quæ & ipsa rusticabatur iocandi gratia. At quod sequitur non caret illiberalitate, illa haud uerbum facit, et sepiet ueste id qui estis, ubi illum saltum uideo obseptum, rogo ut alterum sinat adire. Quod dictum quamuis illiberalis, haud tamen illiberaliter expressum, sed uerbis quidem suis, ac rusticianis. Quale etiam & illud, Fundum alienum arat, familiarcm incultum deserit. Tertio autem generi liberalitas inest, ac suauitas illa honestæ iudicanditatis comes, tantumq; ab rusticitate remota, quantum rusticianis à moribus urbani absunt, tantumq; ab seruitute aliena, quantum ab ingenuitate atq; à libertate seruitus. Et huiusmodi quidē iocis materia sunt in quatum facetudo uer satur ut genus, tum ut species eiusdem, festiuitas, lepos, comitas, urbanitas, cuiq; ab affandi suauitate nomen est affabilitati.

In iocando adhibendum esse delectum.

Ipsa autem iocis nimirū alia senum sunt, alia iuuenum, alia eorū qui magistratū gerunt, pretioq; dignam personā, alia priuatorum, habentq; hæc ipsa ut fructus pomāq; sua quoq; tempora, sua etiā loca, nec caret auditorū consideratione ac consideratiū, nequaquam enim oīa omni aut tempore, aut loco, aut quacūq; in audientia, ac confessu decent. Ita q; nō digna solū esse debet dictu, uerū etiā auditu, quæq; neutiq; aut ridiculū faciāt dicentem, aut contemptibile, aut quæ molesta afficiāt auditore, cū ex iocis relaxatio queratur, minime uero tædiū, aut molestia.

Siquidem ipsis in confessionibus ac circulis, hominumque congregatione, quæ ad recreationem animorum, familiaremque ad affabilitatem fit, et loqui confessores ipsos usuvent, et audire per uices quasi quædam. Is igitur a dicente delectus iocorum dictorumque habendus est, ut et suam tueatur, et astantium personam, nec non et ætatis, et temporis, et loci, et rerum ipsarum, ipsiusque ciuilitatis, in primis uero honesti, decorique ratio habeatur, ut (quod in epulis exigatur) nec inuisa sint iocata, nec nimis falsa, quæque nec ieiuna sint, ac macrescētia, neque crassa nimis, stomachoque proorsus in grata, namque ut ea conuicijs careant, ac maledicentia, abhorreantque ab inuehendo, hoc quoque ciuilibus et legibus et institutis cautum est, uindicaturque nunc supplicij, nunc mulctæ. Quod quid est aliud, quam abuti uelle iocis? qui cum inuenti sint ad refocillationem, eos quis obsecro conuertat, nisi rixator quispiam, ad odia, similitates, contentiones, ac tumultus? Quæ quidem ipsa et tenenda et sequenda sunt faceto, perinde ut recta dicit ratio, eiusque alumna prudentia, ut et quid, et quantum decet, et quomodo, et quo tempore, quoque item loco, et apud quos, quæque item alia delectum comitantur, ad hamissim (ut dicitur solet) cuncta perpendat, dirigatque ad normam.

De Altero extremo id est

Rusticitate.

His itaque explicatis primo de his dicendum uidetur, quæ in defectu uersantur, quem habitum rerum scriptores moralium Rusticitatem libenter appellauere, neque improprie sane, neque inconsiderate, cum teneritas ipsa iocandi ciuilis admodum res sit, contra rusticorum hominum siue rigiditas, siue iocandi fuga atque horror, inhumanus ille quidem, ab omnique iucunditate auersus. Nam et homo ad risum sponte sua instinctus est atque ad iocum refocillationis gratia, perinde atque agendi gratia ad seueritatem, et laborem. Neque enim a Philosophantibus non et apte, et secundum naturam homo risibile animal est dicitur, quemadmodum et equus hinnibile, mugibile autem bos. Ad hæc quota laborum est susceptio, quæ non et quietem respectet, et antequam ad exitum qui ipse finis quidam est, peruenierit, et recreationem desideret, et intermissione quandam, per quam post ad laborem ipsum, susceptumque ad opus, resurgat robustior, nouatorque, quasi quidam ceptam iam resumat actionem.

A grestitatem potius quam Rusticitatem opponendam esse Facetudini.

Sed nesciam quomodo Rusticitas uim ipsam parum omnino implet, eaq; conuenientius Urbanitati opponitur, quæ species quædam est, quam Facetudini, quæ genus ipsum representat, ipsaq; Rusticitas in iocis uersari potius rusticis uidetur, perinde ut in urbanis Urbanitas, quam ut Facetie sit opponenda. Neminem tamen ab opinione sua, suaq; assententia deterrenuis, dū tamen æquo patiatur animo Facetudini nos *A* grestitudinem opponere, ac Faceto *A* grestem, id quod Aristotelicum fortasse uerbum magis innuit, & Horatius è nostris, cum ait, Rusticitas *agrestis* et inconcinna, grauisq;. Ad rusticitatem enim addidit & *agrestem*, & inconcinnam, & grauem, ut *agrestem* dicens rigiditatis uim rusticitati adiungeret, & incultam, ac grauem *agrestitudinem* uocans declararet, qualis ipsa esset. Itaq; ut à forti fortitudo est deducta, sic ab *agresti* *agrestitudinem* deducentes hanc ipsam facetudini opponemus, Quæ ratione id efficitur, ut *agrestitudo* ipsa & rustica sit admodum & inconcinna, perq; quam grauis ac molesta. Perinde ut è regione facetudo est urbana admodum, & undiq; concinnata, eademq; perquam suavis & gratiosa. Quis enim inficias eat, rura qui inhabitent & colant, rusticos appellandos, perinde ut qui urbem incolant, urbanos? At *agri* cum à cultu humano plerumq; propter sinu uastitatem squalescant, magisq; à feris frequententur, quam ab hominibus, inde *agrestitas* ipsa feris si melior quam hominibus, & *feras res* Græci, ἀγρία uocant. Quò circa *Agrestitudinem*, uel si fortasse magis te *Agrestitas* delectauerit, extremum alterum Facetudinis esse uolumus.

De *Agresti*, & *Agrestitudine*.

Agrestis autem proprium est uiri tum abhorreere à dicendis facetiis, atq; à iocando, tum etiam ab audiendis quæ cum incunditate dicantur. Quamobrem huiusmodi hominum consuetudines difficiles sunt, & parum gratae, uitq; eorum tristior, nec omnino sociabilis, ut uideantur cum natura ipsa parum consentire, quæ ut somnum dedit animalibus ad recreationem sensuum omnium, sic tribuit homini & locutionem, non ad utilitatem modo conciliationis, atque ad eam conseruandam, uerum etiam ad recreationem laborum ac

molestarum, quæ plurimæ contingunt in uita agenda, atq; in geren-
dis rebus. Est autem Agrestitatis ipsius comes ruditas quædam inca-
uilis ac male accepta, nec minus & morositas. Eiusmodi enim homi-
nes non modo circa iocos & dicta, uerum etiam circa consuetudines,
ac facta difficiles sunt, parûq; omnino accommodantes alijs, aut indul-
gentes, duri ipsi quidem, acerbî, inconditi, atq; ab omni genere urbani-
tatis alieni, ut ex omni ferè uitæ parte agrestes sint iudicandi, Qui si
quando in dictum prorumpant aliquod (homines enim sunt, quibus
natura nec risum negauit, nec iocum) tamen si hæc in parte manca pror-
sus sunt, ac deficientes, eorum tamen dicta aut rusticana quidem erûnt,
incondita, rudia, aut maledica, conuictiosa, & tanquam a morositate
profecta, quæq; aut laessant, aut mordicent, aut ita sordescant ut ri-
sui habeantur, atq; contemptui.

De Fatuis, Insulsis, & Inconditis.

Horum quoq; sunt è numero qui tum Fatui dicuntur, tum Insulsi, quo-
rum quidem dicta non modo salem non habeant, uerum in eo defi-
ciant, ut risum nullo modo pariant, quæ ubi forte pepererint, id cau-
det non è dicendi suauitate, uerum ab insulsitate potius ipsa, quæ ri-
diculos illos reddat ac despicabiles. Insulsi autem, ac Fatui pene ydè
sunt, differunt tamen quod Insulforum sale quidem ioci careant,
cum falsi tamen ipsi esse cupiant, Fatuis uero natura ab ipsa pa-
rum concessum sit, id ipsum assequi posse, perinde ut holeribus qui
busdam, quibus negatum est condimentum accipere, quod quamuis
nonnunquam accipiant, nihilominus incondita tunc quoq; appa-
reant, unde & ydem inconditi dicuntur, quando incondita, atque
insulsa absq; sapore sunt.

De Ineptis.

His adiungit licet etiam Ineptos quosdam, quorum tamen dicta forsân
ipsa per se delectarent, sunt tamen parum apte inconcinniterq; aut
sine delectu pronuntiata. Sed inepti nomen ad multa ac diuersa per-
tinet, nam & risus, & gestus, & uestitus ineptus dicitur, ne dum ut
ineptus aut sermo dicatur, aut iocus. Hi autem ipsi quod neq; in dicen-
do, neque in iocando, aut tempus, aut locum, aut dignitatem ser-
uant suam, Inepti inde uocati, ex eo etiam inepti pictores, Poëtæ
item inepti qui dignitatem minime suam retineant in pingendo,
ac describendo. Itaque ineptitudo neutiq; dictorum est ac iocorum
tantum,

tantum, uerum ad plura refertur ac diuersa. Quo fit, ut in utendis quoq; iocis ridicularibusq; qui à dignitate discedunt, ac persona, ipsiq; ab decoro, ac tum à rerum, ac temporum, tum uero à locorum, atq; audientium delectu, observationeq; et ipsi inepi dicantur, quid enim uetat rem eandem alias ob causas aliam atq; aliam habere rationem?

De Triuialitate.

Nam neq; ruditas solum in hoc uersatur uitio, neq; tantum rigiditas, fastiditas, insulsitasq; sed Triuialitas quoq; quaedam, eaq; non in ridicularibus modo, uerum etiam in serijs ac grauibus rebus. Existit autem Triuialitas circa popularia, & peruulgata quaedam, eaq; etiam sordida. Itaq; & apud doctos homines, et uersatos inter urbis atq; aulæ mores, ridiculo q; eiusmodi sunt, habentur, ac despicantur. Sunt enim eorum dicta non modo frigida, sententiæq; penè aniles, uerum etiam ræcentes, et penè dixerim, marcidæ. sunt ex his quoq; qui dum iocari student, ruptare eos uerba potius dicat, foetereq; illorum dicta, ac confabulationes, quod tamen uitium nunc ad rusticitatem quidem referre possis, nunc uero ad scurrilitatem. Sed scurræ id ipsum & que ritant, & affectant, ut uidemus histriones in comædijs. Labuntur enim uolentes ad excessum, cum rustici quandoq; studeant ipsi quidē uelle iocari, uerum ita in hoc deficiunt, ut ruptare eos dicat magis quàm iocari. habent tamen & hi aliquando auditores sui studiosos. Quo circa Horatius propter tempora (ut arbitror) & aulam illam Augusti, ridet quaedam apud Plautum, quæ frigida tunc haberentur forsân et ruptatilia. Sed nos dum uitia, defectusq; hac in parte diligentius exquirimus, nimij fortasse sumus. Quo circa qualis hic ipse habitus sit, quales qui eo sint præditi, hætenus explicatum sit. Hinc ad diuersum, & huic contrarium uitium, quod de excessu profluit, transeamus.

De altero extremo, hoc est

Scurrilitate.

Scurrilitatem eam maiores nostri (ut dictum est) uocauerunt, & qui ita sit affectus, scurræ. Atq; hic quidem nequaquam accusandus uideatur, quia delectare dictis suis ac iocis confessores studeat, et tanquam recreare à curis ac sollicitudinibus, uerum ex eo quod nec modum in ijs retinet, nec mensuram, dumq; iocari queat, ac risum mouere, hinc

honestatis modestiæq; digreditur è uia, illinc uellicat astantes, ac mo-
 lesta afficit, et perturbat potius quàm delectet, aut recreet, ut finis eius
 nequaquam sit rescollare facti, ac iucundis dictis, sed quouis modo
 risum mouere, dumq; delectet, parum omnino curat alios lacessere
 ac suggillare. Itaq; facetudinis è curriculo digressus, ac decori ipsius
 delectusq; de quo paulo est ante dictum oblitus delabitur ad osceni-
 tatem, dicacitatem, spurcitiã. Siquidẽ scurrarum ipsorum non una
 est species, de quibus sigillatim ordineq; dicemus suo. Cum enim ipsi
 à iocandi, ac dicendi excessu rapiantur, huic uni tantum student, &
 alij quidem relicta prorsus mediocritate, decoriq; ipsius, ac temporis,
 lociq; & item personæ immemores id tantum querunt, ut & uide-
 antur, & iudicentur faceti, in quo (ut dixi) nihil omnino pensi ha-
 bentes, uanitate quadam ducti nomen uix ipsi suum, ac certum ha-
 bent, Alij q; uideri uelint tum oblectare, tum etiam uellicare, ac mor-
 dicus petere, siue ultioni studentes, siue ut maledicant, molesti amq; in-
 generent, cum natura sint ab ipsa incomedantes, siue ut inde timean-
 tur, lucrumq; ex eo referant, & hi quidem Dicaces, uitiumq; ipsum
 Dicacitas, Alij uero q; nequaquam molesti uideri, aut mordaces uelint,
 nec quo oblectent per se, uerum dum placent, fructum ut inde ali-
 quem referant, hiq; Arrisores appellari fortasse possunt, cum uultu
 quàm uerbis ut placeant magis dent operam, uitium autem ipsum
 Arrisio. Alij contra, his ut displiceant, illis ut placeant, alijs ut gra-
 tificentur, alios ut derideant, summo contendunt studio, hiq; Deriso-
 res, & habitus ipse Derisio iure suo uocabitur. Sunt quibus curæ sit
 Oscenitas, hoc est dicta parum modesta. eaque nec uerecunda,
 nec proba, quæque impudentiam præ se ferant, & à modestis
 auditoribus non sine rubore audiantur, oculorumq; demissione, cū
 uerba ipsa sint oscena, ac res ipsæ sæpenumero osceniores. Quod ui-
 tium ab Oscis idest antiquissimis Capaniæ populis manasse uolunt,
 unde hodie quoq; uindemiæ temporibus hoc ipsum uitium, ipsaq;
 oscenitas regnare apud Campanos uidetur. Quosdam non tantum
 oscena, uerū etiam spurca capiunt, estq; eorū studiū spurcari, hoc est
 impuris & iocis & dictis diffuere, ut non iucunditas eos moueat,
 sed turpitudine potius ipsa tum rerum, tum uerborum intemperata ac
 deformis explicatio. ipsi Spurca uocati, uitiumq; ipsum Spurcitiã. His
 accedunt maligni quidam, naturaq; etiam ab ipsa ad maledicendum
 proclines, ad detrahendūq; habitu atq; exercitatione confirmati, quo-
 rum dicta non pungant modo, uerum & urant, & pustulas indu-
 cunt, atq; carcinomata, nec citreant aut ueneno, aut aperta petulant.

tiā, morsibusq; uiperinis. Videbuntur autem hi ipsi duplici for-
tasse appellatione usurpandi, alteriq; Petulantes, alteri uero Am-
pullofi, ut Petulantes magis declinent ad oscenitatem, atq; intempe-
rantiam, Ampullofi ad maledicentiam, ac detractionem, quorū dicta
ueteri Ampullas nominarunt. Erit autem alterius habitus Petu-
lantia, alterius nomen Ampullositas, utrunq; à natura ipsa rei du-
ctum. Hæc autem ferè scurrarum uidentur esse genera, quorum de-
formatissimi quidem sunt qui apud principum mensas, inq; domi-
nantium aulis uersantur, non modo rei familiaris ampliandæ gra-
tia, quod tolerabilis quidem uideatur, uerum ut uentri satisficiant
atq; ebrietati, hiq; facile quidem in omnem turpitudinem dilabantur
gulæ ac uentris studio, Græco nomine nunc Parasiti uocati, nunc Sy-
cophantæ, uerumq; ipsum Parasitatio, ac Sycophantia.

Longius distare à medio A grestem,
quàm Scurram.

Abest autem A grestis à mediocritate, multo quidem quàm Scurra lon-
gius, quod huic modus tantum deest, ac mensura, illa quidem quæ
mediocritatem gignit, quam ubi sectari uoluerint, atque ad illam re-
gredi, facile ipse quidem facetus erit. At a grestis ex omni profecto
parte adeo deficiens est, ut nullo pacto accedere ad mediocritatem que-
at, aut illam assequi, quippe cui omnia simul desint. Inter hæc igitur
uita uirtus ipsa, de qua loquimur, sic constituta est, ut alterum illum
qui a grestis dicitur, ab se repellat tanquam fugientem à medio, quiq;
reuoctari ad illud aut nullo modo possit, aut sit omnino difficillimum,
alterum uero ut scurram, oscenum, spurcum ad se se reuoctet, per-
inde ut logus à signis digressum, ipsaq; ab mediocritate, quam circa
uirtutem quidem omnem uersari moralem, uel mediocritatem ipsam
potius uirtutem esse satis inter omnes constat, qui recte quidem phi-
sophati sunt.

De Facetis.

Est igitur Faceti hominis proprium in dictis, factisq; in serijs ac iocis, in
dicendo atq; audiendo quæ ad recreationem spectent, animorumq; re-
laxatione, in conuictibus, confessionibusq; atq; in congressibus, ipsiq;
in circulis, atq; hominū coronis, colloctionibusq; mediocritatem sequi,
è qua id assequitur, ut facetus ipse iure suo et sit et habeatur, eoq; se se

uestiat habitu, quam Facetudinem uocari diximus, quo de habitu ipse sibi nomen desumat, ut qui sub Cæsare siue eques, siue pedes militarit, miles dictus est Cæsarianus, qui sub Pompeio Pompeianus, aut sub Mario, Syllaue, siue Marianus, siue Syllanus. Habitus enim ipse ipsaq; insignia militem quidem ostendunt, cuius uidelicet sit factionis, in agendo uero actiones ipsæ ciuilem atq; urbanum hominem, Nam & ioculatio, & dictorum familiaris iucundaq; inuicem usurpationes quidem sunt, moresq; et ipsæ nostros determinant, ut a facietis dictis, iocisq; suauioribus dicamur faceti, a scurrilibus scurræ, ab agrestibus agrestes, perinde ut a nimio pecuniæ studio, atq; habendi cupiditate auari, ab usu mediocri, & recto liberales, ab diffuentia uero, ac dissipatione diffuentes, atq; effusi. Facetorum igitur hominum ea est mediocritas, ut delectû, de quo diximus, cum primus seruent. Seruabunt autem illum, si personæ propriæ, auditorumq; loci item, ac temporis dignitatem retinuerint, ut neque in dicendo, iocandoq; proceres fuerint, petulantes, immodica, intempestui, osceni, spurci, ampullosi, neq; in audiendo aut detestabuntur iucunde ac concinne dicta, aut aures auertent a lepide atq; urbane pronuntiatis, Vtq; dum mediocritatem assequi ipsam nequeunt, ne rustificentur, ne ue efficiatur insulsi, rancidi, hircosi, quorum etiam dicta culinam oleant.

De dictorum, iocorumq;
diuersitate.

Ipsa autem dicta ac iocata quæ ad relaxationem pertinent (ut generaliter de ijs loquamur) nequaquam uniusmodi quidem sunt, licet ad resollationem curarum spectent ac quietem. Si quidem alia sponte sua, atq; ex tempore profluunt, alia tanquam prouocata, atq; excita extrinsecus in responsionibus sunt posita. ut cum Gn. Pompeius false, aculeateq; (sicuti ante diximus) interrogauit, Vbi gener est tuus Cicero? non minus argute, ac morsiculate ab illo responsum est, Vbi & socer est Pompei tuus. Eiusdem est generis responsum ab homine red ditum uiatore nec agreste, nec illepidum, falsum tamen, Cum enim offenso pede ad lapidem crus fregisset, imploraretq; opem a prætereuntibus, respondissetq; ex illis maior natu quispiam, deus tibi ipse & opem et suppetias ferat, Tû ille subdidit. Nec dei, nec coelitem cuiuspiam è numero auxilium peto, hominis tantum hac prætereuntis peto. Vtriusq; autem generis diuersæ admodum sunt species, quippe cum dicta ipsa alia sub increpationis speciem risum moueant, quale

ueant, quale Plautinum illud, Iste quidem gradus subcretus est cribro pollinario. Itemq; victis cochleam tarditudine, Alia quæ e difficultate peragendæ rei, ac frustratione deliniant auditorem, quale illud, Himbrem in cribrum geras. Aut quæ ex annominatione. ut, Ecquid is homo scitus est? plebscitu non æque est scitum. et, Hic equus non in arcem, uerum in arcem faciet impetum. Paulus Marchesius Neapolitanus, clari nominis Iuriscultus cum audiret notum sibi hominem, quiq; breui patrimonio omne dissipasset, ad diuortiu ab uxore cõpelli, quod is (ut erat rei ueneræ inhabilis) post aliquot annos matrimonium non consumasset, mirum inquit, cur matrimonium non consumarit, qui patrimonium tam cito consumpserit. Sunt quæ ab probrositate pariant iucunditatem, quale hoc, Noctu in uigiliam quando ibas miles, tum tu ibas simul, conueniebat ne in uagina tuam machera militis? Aut a cauillatione. ut, Cistella hic mihi adulescens. euolauit. In cauea latam oportuit. Aut ab illusionem, ut cum ille dixisset, Vox ad auris aduolauit, tum alter, Næ ego infelix fui, qui non alas interuelli. Volucrum uocem gesto. Interdum ex perplexitate uerborum. ut, Non ex uxore natam uxoris filiam. Alibi ex retorsione maledicti. ut, Ve tibi. hoc testamento seruitus legat tibi. & retorsit maledictum, & testatorum usus est similitudine ac uerbis. et, Eos asinos prædicas uetulos, claudos, quibus subritæ ad foemina iam erant unguæ. ipsos qui tibi subuectabant rure uirgas ulmeas. Nonnunquam ex uerborum nouitate. ut, Quid istæ quæ uesti quotannis nomina inueniunt noua. tunicam rallam, tunicam spissam, linteolum casticum, indusitam, patagratam, calthulam, aut croculam supparum, aut subminiam ricam, basilicum, aut exoticum cunatile, aut plumatile, cerinum, aut gerrinum, gerræ maximæ. anni quoq; ademptum est nomen. uocant Laconicum. Iucundissima sanè tum effectio nominum, tum in nouatio muliebrum uestimentorum, ex ore præsertim serui subdoli, ac ueteratoris. Aliquando ex cautione. ut, Caue sis cum filia mea copulari hanc, diuertunt mores uirginis longe a lupa, Aut ex contèptu, atq; aspersione. ut, Hæc negat tuam esse matrem. ne suat, si nõ uult, equidem hac inuita tamen ero matris filia.

De locis unde ducuntur dicta, ac facetiæ.

Habent igitur ridicularia, quæq; dicta uocantur, ac Facetiæ locos suos, unde deducantur, quemadmodum & argumenta apud Dialecticos, in quibus ostendendis si aliquantum uersabimur (nam ut omnia colli-

gams esset profecto laboris magis affectati, quam necessarij) uide-
 bitur fortasse non omnino alienum, praesertim cum a maioribus na-
 stris pars haec non fuerit omnino neglecta. Puer Florentinus et ar-
 gutus & perurbanus adductus ante sacerdotem Cardinalem iocan-
 di gratia, multa cum facete admodum, nec minus etiam scite dixisse,
 sacerdosq; ipse ad amicum qui a stabat conuersus susurrasset, hu-
 iusmodi pueros consuisse ubi ad aetatem peruenissent robustiorem, in-
 genio subcrassescere. Naë inquit o' bone Cardinalis puerulum te oportet
 scitum fuisse admodum. Dictum itaq; in se puer in sacerdotem
 rotorisit, magna cum auditorum hilaritate & risu. Est apud Plau-
 tum dictum & salsum, & bene argutum. Prodigum te fuisse oportet
 in adolescentia, quia senecta aetate mendicis malum. Locus hic
 ipse quidem in ipsa rerum natura constitutus est. Siquidem initio qui
 sunt prodigi, necesse est eos effusa prodigenter pecunia, tandem egere.
 Antonius Panhormita suavis admodum uir interrogatus ad rem uxo-
 riam iucunde concorditerq; agendam, quibus nam maxime opus esse
 duceret? sumpto argumento a frequentia molestiarum, ac magnitudi-
 dine, quae in uita contingerent coniugali, duobus tantum opus esse
 respondit, uir ut aurium surditate teneretur, uxor uero ut oculis
 esset caepa. ne altera uidelicet inspiceret quae a marito intemperan-
 ter fierent plurima, alter ne audiret obgannientem assiduo domi
 uxorem. Nicolaus Porcinarius praetor admodum seuerus iriscum tor-
 sisset eadem de causa reos, adductusq; esset quartus ad funem, interro-
 gavit, quo is esset nomine, respondit illico reus, sibi nomen esse Sexto-
 decimo. Demiratus Nicolaus raritatem cum esset nominis, subdidit
 ille, A' re ipsa, rei q; ipsius euentu nomen mihi hoc obtingit praetor,
 nam cum tres illi quaternatim, hoc est duodecies funiculo ante me con-
 torti sint, nimiru sextadecima mihi tortura sortito obuicuit. Quo qdē
 dicto delectatus ille, a supplicio temperauit. Et facete & extempora-
 liter sumptus est iocandi locus ab enumeratione torturarum, quae posset
 & animum mouere, & iram temperare. Puella & modesta, &
 catula cum ab muliere quadam iracunda atq; annosa non solum ama-
 ris, uerum etiam impudentibus inuaderetur dictis, Quando in-
 quit (ut uideo) abundas annis mulier, pudorisq; eagna es admodum,
 te hortor ut huiusce sumas aliquid alicunde mutuum. Locus sumptus a
 consuetudine eorum, qui cum pecuniae egeant, illam sumunt mutua.
 Homuntio & dicatulus ipse quidem, & coronis assuetus, in gressus do-
 mum conspicitur uxorem amatori implexam, cuius ex humeris nuda-
 ta cruscula, pedes autem calceolati dependerent. Tum ille O' mea in-

quit uxorcula, ut benefacis, ut rei familiari utiliter consulis, hac enim
 ratione toto anno ne par quidem calceolorū ipsa conteres, nulliq; rei
 futura est tibi necessaria sutoris opera. Et huius quidem ioci sedes in
 utilitate collocata est. Consentinus cuius callidus admodum, ac uersu-
 tus questus est apud equitum praefectum, surreptam sibi noctu fuisse
 equam, quam clam quidem praefectus ipse surripi iussisset. Respōsum
 est illi a praefecto, atq; imperatum, ut in ea conquirenda nihil omitte-
 retur diligentiae & operae. ceterum quo illa clam extra oppidum in-
 cognita alio traduceretur, & freno instrui, & phaleris ornari splen-
 didioribus eam iussit. quae cum paulum modo extra portam processis-
 set, caenosumq; incidisset in locum, corruit, resupinato corpore, cog-
 nitāq; est a domino, qui illic forte obseruabat. Is itaq; comparatis statim
 subligaculis, quas (ni fallor) hodie bracas uocant, statim ad praefectū
 rediens, Ego inquit heri & precatoris personam apud te, & supplicis
 gessi, hodie uero & adiutor aduenio, & consiliarius. Eam tibi subliga-
 cula, quibus uti posthac tuto poteris ad equas a furtis uindicandas, se-
 xumq; obtegendum. Dicit huius sedem constitutam esse in instrumento
 & ornatu parum idoneo quis non uidet, praetoriq; in turpitudine?
 Ludouicus Galliae Rex Caroli eius pater, qui paucis ante annis regnū
 Neapolitanum armis occupauit, filiam collocauerat Aureliensi Ludo-
 uico. Ea cum deformis esset, ac parum uenusta, atq; patre coram for-
 ma eius a uiro praeter modum commendaretur, sensit socer inesse ge-
 neri uerbis spicula, quae quo retunderet, ab obliquo gladij aciem obie-
 cit. Et hoc inquit laudibus istis adijce, uxorem tuam pudicissimae esse
 matris filiam. Erat enim constans opinio, Aureliensis matrem parū
 pudice se se habuisse, quippe quae priore uiro mortuo, familiari eius
 nupsisset, qui cum uiuo illo se se immiscuerat. Meis ē tribulibus qui-
 spiam abunde comis, cum hospes uociferantem diutius uxorem eius,
 rixantemq; cum ancillis parum aequae ferret, conuersus ipse ad hospī-
 tem, Ecqua inquit amice impatientia est tua? duos & triginta annos
 huius clamores diesq; ac noctes aequissime ipse perfero, tu uero ne de-
 ieculae quidē sextantem ferre eam poteris? quo dicto et hospitem leniit,
 & uxorem ab ira ad risum conuertit. Quae iocandi occasio ab incu-
 satione sumpta ē, atq; ab exēplo. Diuerterat aliqui familiaris quidā meus
 peregre iter faciēs ad meritoria. apposita est ei coena oī ē parte holi-
 toria, uinū item dilutissimum, omnia demum administrata parissime.
 postquam autem coenauit, iussit uocari ad se medicum ad mercedem
 capiendam. igitur caupo cum respondisset, Ecquid (malum) in uiculo
 maxime a gressu medicum requiris? Ibi ille, Num ne o' bone, te te

ipsum ignoras? quo sit igitur merces operæ suæ par, medici pretium accipe, non cauponis, quando ut ægrotum me pauidisti in coenula. Ab irrisione & contemptu deductum est dictum. Eiusdem est generis quod subijcio. Homo Hispanus uasto admodum, nedum procero corpore, prætereuntem nanulum irridebat, conuersus itaq; ad eum nanulus percontatur, quo ipse esset nomine. Cum respondisset, Rodoricillo sibi nomen parentes fecisse, Tum ore quàm maxime propto nanulus, Atqui inquit parentes istos tuos maxime omnium mendicos fuisse oportet, qui in tanta nominum copia, in te appellitando tanta inopia laborauerint. Subdiderim & aliud non iniucundum, ex eodem fonte. Diu uerterat ad meritoriam Pyrrhniculus Vasco, atq; apposita mensa anaticulum uersabat in lancibus, perbelle unctum, atq; halliatum. Ingre ditur repente ad illum uiator Hispanus, iniectisq; in anaticulum oculis, potes inquit o' amice aduenientem comiter amicum accipere. Ibi tum Pyrrhniculus quo nomine ipse esset, exquirir. Audenter ille, ac iactabundus, Alopantius inquit Ausmarchides Hiberoneus Alorchides. Pape tum Pyrrhniculus, quatuor ne auicula hæc heroibus, et quidem Hispanis? absit iniuria. ea Pyrrhniculo satis est uni. minutos enim decent minuta. Idem hic, de quo dixi, familiaris aliquando per egre proficiscens i cubile incidit, ab amicibus simul, plurimiq; a pulice in seffum. Itaq; ubi paulum modo quieuisset, excitatus ab illorum aculeatissimis demorsu oculis, euocato caupone petijt falcem sibi ab eo afferri. Cum ille quam ad rem opus ea esset, percontaretur. qua inquit excidam senticetum, quod mihi nocte hac excidendum locasti. Sentes, & spinas ad amices transtulit ac publices, cubile autem ad senticetum. Alphosus Hispaniæ citerioris, itemq; Neapolitanorum Rex uenationi cum esset admodum deditus, percontareturq; Antonium Panhornitam sciscitabundus, qui Neapoli essent nobiles uiri uenandi studiosi, si qui item scriptores de natura canum aliquid prodidissent. Næ tu inquit Rex ad latus habes rerum harum omnium prudentissimum uirum, ne alium de querites, quippe qui annos supra quadraginta cum hoc genere animalium sit ita conuersatus, ut noctis quoq; ipsas cum canicula cubitauerit. hic tibi & canum naturas describet, & illorum instituendorum artes. Erat autem is eques Neapolitanus, quæ honoris gratia ne nominauerim. Cumq; his dictis surrisisset, Antonius indicauit sub canicula nomine uxorem illius significari, mulierum omnium clamosissimam, pariter ac rabiosissimam. Quod dictum & Alphosum, & qui circum stabant omnes maximum in risum, extemporaliitate ipsa promouit, ut illic per iocum ac festiuitatem, enar-

rata fuerit historia, coniugalis siue uitae, siue captiuitatis. Obuersa-
batur ante oculos Ludouico Pontano, sui temporis Iuriscōsultorū prae-
stantissimo litigator mirifice importunus, cui & nasus esset simor,
& barba admodum promissa, & hispida. Cum hic igitur Ludoui-
cum salutasset, ac de more percontatus esset, ut ualeret ipse, ac fami-
liae ut salui essent, quos amaret domestici? canes illi duos uenaticos,
egregie etiam phaleratos, ac copulatum iunctos dono dedit. Ad ea
Ludouicus, & recte ualere suos omnes respondit, & gratias egit de
canibus, ac statim ore quā maxime reudenti, Tu uero inquit mi-
hirquicule, ut pacate, ut salubriter tuo cum grege? qui lupis illum,
abductis canibus, incustoditum reliqueris. Vides quā belle, quā
urbane in barbam ac nares iocatus sit, atq; in gregem destitutum. Fe-
dericus Rex Neapolitanorum usus est magistro epistolarum, uiq; ho-
die dicunt, Secretario Viho Pisanello. Is erat capillo crispo, qua-
lis Aethiopibus esse solet. Forte inter Federicum & Prosperum Co-
lumnā exercitus eius ducem sermo inciderat de hominum applica-
tionibus, naturaeq; ipsius signis quibusdam, eorumq; obseruatione.
Cumq; in referendis illis Federicus dixisset, fieri uix posse, cui cri-
spus erat capillus, quin idem aut musicus esset, aut deprauata ac pa-
rum constanti mente, Tum Prosper, per Christum inquit o' Rex, Vi-
thulus hic quidem tuus haudquaquam musicus est. Argute admodū,
atq; aculeate nanq; ex aduersatione sequebatur, laborare illum men-
tis infirmitate, ac peruersitate animi. Valentinum scortillum effi-
ctim cum amaretur ab adolescente parum pecunioso, peteretq; ille
ab ea noctem, praesensq; deesset pecunia, ac noctis pretium, de
quo fidei suae tamen ut staret rogabat in triduum persoluendo. Tum
ea nudato femore, an tibi inquit mercimonium hoc uideatur fidei
tantum accredendum? Ibi adolescens, nudato è uagina sua capulo,
confestim subdidit, Num nam mercatori huic fides adhibenda non è
sua? Ioci huius sedes in translatione collocata est a mercatoribus sum-
pta, innititurq; consimilitudini. Rodoricus Carrasius (ut sunt ple-
riq; Valentini ciues tum senes, tum iuuenes amoribus dediti ac deli-
tys) licet octogenarius iam, exercebat se se ad tibiā. praeteriens
ante eius fores Rebolleta, homo cum primis suauis ac facetus, Quis
inquit o' pueri hic ad choreas instituitur? Cum respondissent, Rodo-
ricum dare operam choralistio. Nae inquit Rodoricus nuntium ab or-
co accepit, ludos apud manes apparari, ac festos dies. Dicendi ac
ridendi argumentum omne ab annositate ductum. Quibus igitur è
locis dicta ipsa deducantur, quibusq; in sedibus collocata sint, ex ijs

io m

ij m

quæ dicta sunt, facile est intelligere. Perinde autem ut natura ipsa
 terræ agrorumq; diuersitatem ingenerat sicut ac saporum, sic loco-
 rum quoq; positura nunc disteriorum acumen gignit, nunc salnitatem
 aut leporem, alias autem aliis atq; aliis tum incunditatis condimen-
 tum, tum iocandi uoluptatem ac delicias, neq; unius quidem aut
 generis, aut modi. Iam dudum (inquit ille apud Plautum) sputo
 sanguinem. Refertur ei statim a collocatore. Resmam ex melle Ae-
 gyptiam uorato. Item alibi, Dic mihi, solent ne tibi oculi unquam
 duri fieri? Quid? tu locustam esse censes homo ignauissime? Quid
 his ridiculosius? Quid illo autem lepidius? Is odos demissis pedibus
 in coelum uolat. Eum in odorem coenat Iupiter quotidie. Odor de-
 missis pedibus? peccavi insciens, quia demissis naribus uolui dicere.
 Quid hoc quam est populare, ac simplex. Hæ oues uolunt uos.
 prodigum hoc quidem est, humana cum nos uoce appellant oues.
 Contra quid illo argutius? Quin fles? Pumiceos oculos habes. Et ali-
 bi, Genus nostrum semper siccoculum fuit. Nonne & illud suauis-
 simum? Hodie me in ludum recepi literarium. ternas scio iam.
 Quid ternas? Amo. Et illa quoq; cum primis ad risum alliciunt.
 Quisquis homo huc uenerit, pugnos edat. Apage non placet
 me hoc noctis esse, coenauit modo. Et, Gestunt pugni mihi. Si in
 me exerciturus, quaeso in parietem ut primum domes. Item Amphi-
 tryo redire ad naues melius est nos. qua gratia? quia domi nemo
 daturus est prandium aduenientibus. Qui tibi nunc istud in mentem
 uenit? Quia enim sero aduenimus. Qui? quod Alcmenam ante oculos
 stare saturam intelligo. Ita q; pro natura locorum unde ducuntur, di-
 steria ipsa qualitatem sortiuntur, ac saporem. Ipse autem sedes con-
 stitutæ sunt tum in rebus, tum in uerbis. In uerbis, quale hoc, ut ualē-
 tula est, penē me exposuit cubito. Cubitum ergo ire uult. Et, Num me-
 dicus quaeso es? Imo aedepol una litera plusquam medicus. Et, A due-
 nisti audaciæ columen consutis dolis. Imo consutis tunicis aduenio, non
 dolis. In rebus, ut, Si neq; hic, neq; Acheronti sum, ubi sum nusquam
 gentium? Item, Ait se obligasse crus fractum Aesculapio, Apollini
 autem brachium. Nunc cogito utrum me dicam ducere medicum, an fa-
 brum? Et, Non placet mihi coena quæ bilem mouet. Quid quod loci
 quidam constant ipsi quidem è rebus ac uerbis una immixtis. Quale
 est hoc, Credo alium in aliam belluam hominem uortier. Ille in colū-
 bani credo leno uortitur, nam in columbari collū haud multo post erit.
 Pro locis igitur, proq; rebus, ac uerbis dicta ipsa succulenta sunt. hinc
 alia (ut dictum est) salem habent, alia leporem, alia aut mordicant.

aut uellicant, quaedam uero titillant. alia prima fronte risum mouent, alia diutius uersata relinquunt in animo sedationem quasi quandam. Sunt quae ruborem afferant, quae contra animum erigant, aut moneant, aut dehortentur. De quibus singulis uelle minutatim differere, licet superuacaneum uideatur, cum eorum admonuisse satis quidem uideri possit, Tamen si aliquantum etiam in ijs uersabimur, nec tibi quidem, nec si qui forte alij rerum harum lectores futuri sunt, ingratum fore arbitramur. Illud tamen satis liquet, in uerborum concannitate ac uis plurimum quidem repositum esse siue ad delectandum, molestiasq; lepore tantum ipso sedandas, siue ad uulnerandū, saleq; illinedas plagas, siue ad retorquenda iacula, relinquendamue suspicionem absconditi risus ac ioci, notae uel pudendae in cicatrices inurendas, tum mentis ipsius clam quidem crucianda acerrimos morsus, torturasq; grauissimas.

De Valerij Martialis Poetae dictis.

Valerius Martialis artificiosissimus epigrammatum scriptor ita in ijs quidem iocatus est, ut frequentius carpat, quam delectet, tamen si de morsione ipsa delectatio quoq; paritur. Adhaec dictis eius partim occultissima quaedam insunt spicula, partim uerba quae non solum a faceto sint aliena, uerum aut obscena ipsa admodum, scurriliq; aut maxime ampullosa & acida, quod quidem Hispanicum est, Nam et si Hispani cum primis sunt facetiarum studiosi, tamen si populares respexeris ac plebeios gentis eius homines, inuenies eorum iocos non tam propendere in lusum, ac delicias, quam in submorsiones, magisq; spectare in inuectiuas, & subsannationes, quam in risum, uoluptatemq; e iucunditate conceptam, quae in facietis uiris tenerrima quidem est. Sunt tamen dicta eius in uniuersum arguta, subtiliterq; conquisita. abstruse sententiae, eademq; rarae, salsae, aculeatae. inuentio uero maxime acuta. uerba autem praecipue accommodata, quaeq; non prima tantum facie, atq; in ipso explicatu lectorem alliciant, atq; auditorem, uerum quae in eius animo relinquunt tacitam quandam quasi subtitillationem. Nihilominus in ijs non pauca quidem animaduertitas, quae digna prorsus sint facietis, ac temperatis quibus, retineantq; decorum illud, quod uirtutis huius, de qua praecipimus, maxime est proprium, Quale illud quod & iucundum simul, & salsum est, risumq; uenuste pariter atq; honeste mouet, ac uel in ore etiam matronae non dedecet.

- Unguentum fateor bonum dedisti
 conuiuis here, sed nihil scidisti.
 Res falsa est bene olere, & esurire.
 Qui non cœnat, & ungitur Fabulle,
 Hic uere mihi mortuus uidetur.
- E**st & illud quoq; eiusdem generis in *Cæcilianum*.
 Quicquid ponitur, hinc & inde uerris,
 Mammæ suminis, imbricæq; porci,
 Communemq; duobus attagenam,
 Mullum dimidium, lupumq; totum,
 Murenæq; latus, femurq; pulli,
 Stillantemq; alicæ sua palumbum.
 Hæc cum condita sunt madente mappa,
 Traduntur puero domum ferenda.
 Nos acumbimus otiosa turba.
 Vllus si pudor est, repone cœnam.
 Cras te Cæciliæ non uocauit.
- I**temq; & aliud undiq; quidem & suauis, & bellum.
 Quod fronte selium nubila uides Rufe,
 Quod ambulator porticum terit serus,
 Lugubre quiddam quod tacet piger uultus,
 Quod penè terram tangit indecens nasus,
 Et dextra pectus pulsat, & comam uellit,
 Non ille amici fata luget, aut fratris,
 Vterq; natus uiuit, & precor uiuat,
 Salua est & uxor, sarcinæq; seruiq;
 Nihil colonus, uillicusq; decoxit,
 Mæroris igitur causa quæ est? domi cœnat.
- E**t hoc quoq; quod subdam licet admodum mordax, plenum tamen est
 uenustatis ac leporis, quippe quod siue lectum, siue auditum mirifice
 delectat, exilaratq; tum legentem, tum etiam qui audit.
 Garris in aurem semper omnibus Cinnæ,
 Garris & illud teste quod licet turba,
 Rides in aurem, quereris, arguis, ploras.
 Cantas in aurem, iudicatis, taces, clamas.
 Adeo ne penitus sedit hic tibi morbus,
 Ut sæpe in aurem Cinnæ Cæsarem laudes?
- S**umme autem urbanum hoc, & lepidum.
 Spectabat modo solus inter omnes,

- Nigris munus Horatius lacernis,
 Cum plebs, & minor ordo, maximusq;
 Sancto cum duce candidus sederet.
 Toto nix cecidit repente coelo.
 Albis spectat Horatius lacernis.
- P**rofluunt autem hæc dictorum genera fonte ex eo, qui nõ una quidem,
 & tenui manat scatebra, uerum uberiore quæ decurrat, ac præter-
 labatur riuo, nec paucas dictum ipsum constat uerbis, uerum complu-
 ribus. At illud & breue, & mordax, et perquam falsum, obscenum
 tamen, nec conuentu honestorum uirorum dignum.
- O**s & Labra tibi linguit Manuela cattellus,
 Non miror, merdas si libet esse cani.
 Quod dictum non tam res ipsæ, quàm uerba scurrile efficiunt atque de
 generosum.
 Est & illud eiusdem generis, minus tamen obscenum.
- Q**uod fellas, & aquam potas, nil Lesbia peccas.
 Quæ tibi parte opus est Lesbia sumis aquam.
- A**t illud neq; obscenum, neq; honesta hominum confessione indignum.
Formosam faciem nigro medicamine uelas,
 sed non formoso corpore lædis aquas.
- I**psam crede deam uerbis tibi dicere nostris,
 Aut aperi faciem, uel tunicata laua.
- S**unt apud eundem Poëtam dicta et quidem non pauca, quibus sub uelo
 abscondita insunt spicula, eaq; peracuta. Quale hoc,
De nullo quereris, nulli maledicis Apici,
 Rumor ait lingue te tamen esse male. Itemq;,
Versiculos in me narratur scribere Cinna,
 Non scribit cuius carmina nemo legit.
- I**n hoc uero manifesta apparet, se seq; ostentat mordacitas.
 Credi uirgine castior pudica,
 Et frontis teneræ cupis uideri,
 Cum sis improbior Massiliane,
 Quam qui compositos metro Tibulli
 In Stellæ recitat domo libellos, Et in hoc item,
- N**ulli Thai negas, sed si te non pudet istud,
 Hoc saltem pudeat Thai negare nihil.
- I**lla uero uideri possunt, fortasse etiam iure suo frigida.
Omnis quas habuit Fabiane Liquoris amicas
 Extulit. uxori fiat amica mee. Item,

M illia misisti mihi sex, bisseua petenti,
 Vt bisseua feram, bis duodena petam.
A t hoc cum primis ridiculum, tamen si minime uacuum est obscenitate.
I nfantem secum semper tua Bassa Fabulle
 Collocat, & lusus, deliciasq; uocat,
E t quod mireris magis, infantaria non est.
 Ergo quid in causa est? pædere Bassa solet.
I llud uero prima fronte quanquam est pers familiare ac facetum, latet in
 eo tamen etiam maledicentia, acusatioq; impotentia.
H o spes eras nostri semper Matho Tiburtini.
 Hoc emis. imposui. rus tibi uendo tuum.
E iusmodi sunt igitur Martialis dicta, ut pleraque multum habeant sa-
 lus, nec minus fellis, atque ampullosi, proq; loco & iocentur, &
 delectent, interdum ruborem inducant, magis quam risum, alia
 uero que non pruritus tantum exciant, aut titillatum, uerum eti-
 am petulantiam præ se ferant, lususq; parum omnino modestos.
 Per sepe autem uere cundari ita nescit, ut uel aperte scurreretur, nec solū
 inuidere sicophantis uideatur ac parasitis, uerum etiam mimis. A deo
 autem cuncta hæc complexus est genera, estq; in ijs ita frequēs, et mul-
 tus, ut alijs in eiusmodi iocis ludēdi præripuisse uideri uelit materia.
 A nobis autem cum mediocritas parte in hac quaeratur, defugian-
 turq; extrema, alia dictorum tum genera quaerenda sunt, tum species,
 quæ facietorum sint omnino propria. Vtq; Valerij huius dicta, par-
 te quidem non exigua institutioni huic nostræ parum consentiunt, Sic
 & Marci Ciceronis quædã et explodenda, qui ppe quæ Oratori ma-
 gis conueniant ad uictoriam causæ comparandam, quàm ad eam ani-
 morum relaxationem, quæ a nobis cum honestate ac dignitate que-
 ritur, cuiusq; insita est hominibus à natura appetitio. Itaq; quid &
 quomodo Cicero de ijs sentiat a nobis prætereundum non est.

Duo esse secundum Ciceronem facietiarum genera.

L egitur autem apud eum duo esse genera facietiarum, alterum æqua-
 biliter in omni sermone susum, alterum per acutum, et breue, illamq;
 Cauillationem à ueteribus appellatam, alteram uero hanc Dicat-
 tatem, utranque tamen leuem rem esse, quando leue prorsus sit ri-
 sum mouere. Nihilominus in causis multum per sepe lepore ac
 facietijs Antonio auctore proficiat. In neutra uero artem ipsam quip-
 piam habere loca, quando in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non

desideratur, naturam enim ipsam fingere homines, & creare imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis. In altero uero nihil prorsus artem habere quod praestet, cum ante illud facete dictum emissum haerere deberet, quam cogitari potuisse uideatur, sitq; in celeritate positum, ac dicto.

Circa dicta, facetiasq; inueniendas artem plurimum ualere.

His igitur in hunc tenore inter differendum explicatis, res ipsa nos hortatur, & ostendere artem in dictis quoq; ac faciis multum habere loci, & exercitationem studiumq; plurimum in his ualere. Primum enim quod in omni actioe ac uirtute exigitur, id quoq; inter iocandum, utendisque faciis seruandum esse, uti delectus habeatur rerum, locorum, personarum, auditorum, temporum, fortunae item, atq; euentuum, haec enim ad retinendam atque assequendam mediocritatem cum primis exiguntur. Ipsa uero mediocritas non uirtutes solum constituit, quae morales dicuntur, uerum etiam eloquentiam, quae Graece est Rhetorica, habuitq; tam multos ac maximos auctores, et Latine & Graece. Igitur si elocutio quae constat e uerbis, atque oratione, in praecipua reducta est, habeturq; de ea ratio, & facietudinis quoq; ratio habenda est, traditq; de ea praecipua possunt, qua enim in re uersatur ratio, in ea quoq; & institutio locum habet. Cum & Oratores ipsi dicant, & lusus iocisque facetorum uocentur etiam a dicendo dicta. Cumq; eloquenter etiam dicendi siue peritia, siue ars, siue doctrina usu comparetur, observationeq; multa; et in litibus controuersisq;, & in senatu, popularibusq; concionibus exercitatione, eaq; maxime frequenter ac meditata. Quo fit, ut facete quoq; dicendi regula sit aliqua, quae admodum & bene & maledicendi, hoc est laudandi, & uituperandi. Nonne autem si dicta ipsa pleraq; sunt in celeritate posita, & ante quidem emittuntur, quam cogitari potuisse uideantur, nonne inquam contingit & hoc quoq; in orandi exercitatione ac peritia? Principia enim haec ipsa & loquendi Oratorie, & dicendi facete, ac tum ridendi, & hilarescendi, tum dolendi ac lacrimandi in natura posita sunt, ab eaq; proficiuntur, quibus postea ratio ipsa modum quendam, ac certum eum quidem adhibet, ut quod de amore Ouidius inquit,

Et que nunc ratio est, impetus ante fuit.

Etiam ad haec ipsa transferri recte possit. Nam & leges modum str-

tuere funeribus, et ludis simul, ac conuiujs, & conclamandis quidem funeribus præficæ præponi consueuere, illis uero tum ludorum rationem qui haberent, tum qui essent conuiuendi periti. Quin conuicia, obiurgia, contentionesq; immoderate, quædam multæ, quædam supplicijs coercentur, famosis quoq; de libellis leges sunt editæ, ac plebei scita. Igitur et in facetudine utenda, dictisq; temperandis modus quoq; si re p̄tus est, an id profecto mirū? an & de dictarijs, ridicularijsq; ac iocis præcepta tradi nullo modo poterunt? neq; ulla erit eorum tradendorū siue ars, siue doctrina, quæ mediocritatem et doceat, & ostendat, quæ ea sit uia & assequenda, & retinenda? ut si principia sunt naturæ, modus tamen ac mensura ratione temperetur, atq; institutione. Nā & pedum incessus civili quidē homine dignus regulam suam habet, est & sua quoq; gestus temperatio, ac lex. Erit igitur & iocandi sius atq; ingenuo homine dignus modus, ac temperamentum. Nam si facetudo uirtus est quædam, eaq; mediocritas, ut probatum iam est, ea ut institutione constet ac præceptis necesse est. Cū præsertim nos nequaquam Oratoriam quæramus urbanitatem, uerum morālē, quæq; ad animorū refocillationem conducatur, eamq; honestam ac laudabilē. Natura quoq; nos docet uti argumentationibus, quarum tamen permultæ extant præcepta. Estq; illarū siue ars, siue doctrina, atq; eruditio et magistra et iudex illa, quæ λόγικὴ dicitur, nostro autē nomine tū differendi ratio, tū disertina. Ipsorū autē argumentorum ut sunt sedes, quæ dicuntur loca, eaq; cognitio appellatur tum Localis, ac de locis, tū Topica, Græcâ appellatione, Sic etiā dictorū, ac facetiarū propriæ sedes sunt, eaq; admodū certæ, quas si (præterea quæ dicta sunt) diligentius peruestigauerimus, inq; formam etsi nō absolutam, aliquam tamen redegerimus, non pigebit huius siue laboris, siue studij. Nam & futuros uaticinamur, qui de ijs sint subtilius, atq; enucleatius disserturi.

Aliter Oratoribus, ac Comicis, aliter ingenuis ciuibus
facetiarum locos quærendos esse.

I taq; nec ut Martiali, aut Plauto, nec ut Ciceroni quærendæ nobis sunt facetiæ, siue earum loci, & quasi regiones. Mediocritatem enim quærimus, quæ habitum faceti constituit, non quo aut spectatoribus risum moueamus, aut aucupemur plausum, carminisq; commendatione, aut quo iudices capiamus, ac lepore, facetijsq; in nostram trahamus sententiam, uerum quo urbane ac festiue relaxemus animos. Inuenta enim & constituta sunt conalia, conuentus, circuli, ac coronæ

ac coronæ tum ad utilitatem & communem & priuatam, tum etiã ad iucunditatem, relaxandosq; ab labore, ac curis animos. Tameſi lo-
cũ ipſi ſunt communes, & quod Cicero dicit, quibus è locis ridicula di-
cuntur, ex iſdem graues poſſunt duci ſententiæ, idem nos quoq; ſen-
timus, poſſe deduci quoq; et quæ dicta in ſpuratiam delabantur, atq;
ſcurrilitatem, & quæ in leporem, atq; urbanitatem, Alteri enim loci
& rebus, et uerbis modum ſtatuunt, alteri in riſum propendent atq;
ſcurrilitatem. Modus igitur his accedere poteſt ac ratio, quo ſcurrilitas
omnis abſit iocantibus. Quod officium delectus eſt proprium tum in
rebus, tum in uerbis. Verum obſcenitas plerũq; eſt in uerbis, ſcurrili-
tas in uerbisq; potius, ſiquidem ſcurrile habetur, quem minime debeas
eum dictis laceſſere. Quando (ut eſt apud Ciceronem) quæ cadere poſ-
ſunt in quos nolis, quamuis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurri-
lia. Nimis igitur ſalſe dicta, aculeataq; atq; in quos minime conue-
niat, ſcurrilia & ipſa ſunt. Poſſunt tamen & faceti homines in con-
feſſionibus, coronisq; ut qui referant quidem dicta, emiſſaq; ab alijs,
non ut qui ex ſe ſe dicant, ingerantq; in quempiam, quandoq; &
mordacia afferre in coetum, quaſi ea in memoriã reducant, idq; ex-
pli gratia, non tamen mordaciter, ſcurriliaq; minime ſcurriliter, ſci-
licet ut uerbis parcat, & geſtibus. Quod in referendis fabellis præ-
cipue uſuuenit, ut quæ in illis inſint turpia, explicentur non turpiter, in-
terdum uero innuantur, potius quàm dicantur.

Diuiſio in Iocos, Dicta, Ridicula, Fabellas.

Quæ quo expreſſius à nobis oſtendantur, ea partiemur in Iocos, in Di-
cta, in Ridicula, ac Fabellas. Totum autem ipſum genus eſt iocari. Io-
ca uero & dictis conſtant, & ridiculis, & fabellis, ac dicta quidem
alia lepida, alia ſalſa ſunt, alia & ſalſa ſimul et lepida, alia obſcena,
diſcacia, eaq; non unius generis, alia breuia, atq; ex uno tantum uer-
bo, alia è pluribus conſtituta. Sunt contra inepta quædam, inſulſa,
fatua, illepada, frigida. itaq; multimoda ipſa quidem ſunt, Ridicula
quoq; non unius ſunt naturæ, alia enim faceta ſunt, alia uero minime.
Itaq; ſpecies hæc indagatiõni huic noſtræ minus congruit, quippe qui
relaxationem quaeramus, quæ facitudinis eſt alumna. Fabellæ iucun-
diſſimæ ipſæ ſunt, atq; ad omne facietiarum genus accommodatæ, lo-
cisq; omnibus congruunt, ſi non fortatte temporibus, quanquam & tem-
poribus, & item perſonis, ſi delectus acceſſerit, Quarum duplex eſt
genus, unum quod ſumptum eſt à mutis animalibus in exẽplũ, qua-

les Aesopicae ferè sunt fabulae, & earum similes, aut à rebus minime sentientibus, ut ab herbis, arboribus, lapidibus. ut quæ in senatum Romanum introducta fuit contentio ueniris aduersus exactores pecuniæ uiritim conferendæ ad sacros quosdam ludos Athenis publice institutos. Alterum, quod siue fictum, siue uerum, uel ut uetus tamen uersatur in ore hominum, uel ut nouum refertur. His (ni forte displicuerit) addam quas aniles dicunt fabulas. quales sunt quæ narrantur ad cinas, atq; infantulorum uigilias, nam & hæ quoq; ubi res ipsa tulerit, afferre iucunditatem possunt. Ponenda quoq; uidentur in hoc ipso genere fabellarum, carmina, & quæ amatoria sunt, & quæ siue ludunt ad citharam, aut tibiam, siue ad uirtutem hortantur, afferunt enim quoquo modo delectationem auditoribus. Nam quid dicendum est de explicationibus historiarum? Quæ enim è re maior uoluptas afferrè honeste potest, quàm è relatione rerum gestarum? Itaq; per sepe etiam seria relaxationem in consessibus inducunt & laborum, & curarum. Sed hoc fortasse ad facetudinem minime spectauerit, etiam si spectet ad recreationem. De quibus ipsis deinceps quidem dicemus, etiam exemplis propositis.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI

DE SERMONE LIBER

QUARTVS.

Oci igitur suapte natura iucunditatem pariunt, ab eadem enim ducuntur uoce, sunt enim ad uocando detractis literis. Hi ubi hilariusculi fuerint, remissiores tamen, et curas sedant, et animos tranquilliant, itaque astantes afficiunt suauitate, lepiditate, et ea quae proprie tum iucunditas dicitur, tum hilaritate uocata est. Vbi uero uehementiores fuerint, excitant etiam risum, qui alias ad hilaritatem quidem tantum spectat, meramque animi resollationem, alias ad irrisionem, atque contemptum. Irrisio uero, ac despicientia oriuntur tum a turpitudine aliqua, deformitateque morum corporis, disciplinae, habitus, consuetudinis, aut facti dictiue cuiuspiam, ac tum patriae, tum maiorum, cognatorum, affinium, amicorum, sodalium. nam quod et indignatione quandoque, ac perturbationes etiam intemperatiores afferre soleant, facetudini ac relaxationi uidetur omnino contrarium, alias ab ineptitudine, insulsitate, frigiditate despectum ingenerant. Quod autem haec ipsa iocata dictis constant, uersantur enim in uerbis, ac rebus, hinc dicta ipsa alias breuia sunt, atque unius interdum uerbi, alias fusa, uerborum plurimorum, magisque continuu in tractum ducta, quaeque nec risum ubique moueant, tum quia sepe numero e contrario pariunt admirationem, tum quia nec res, nec uerba eiusmodi sunt uirium, nec qui dicit idoneus est ad risum excitandum. Quod autem collocationes, congressusque ipsi nostri constant allocutionibus ac responsoribus, ipseque allocutiones plerumque sunt ab initio ignotae, itaque partes respondentis, quod extemporales sunt, dum arguta sint responsa, appareantque repentina, et improuisa, pariunt etiam cum iucunditate admirationem ac laudem, dictisque ipsis addunt plurimum gratiae, ac leporis. Inductiones uero fabellarum atque relationes, quod iis natura delectetur, mirifice etiam sedant animum, et tanquam defatigatum, sordentemque sudore in balneis lauant, deterguntque lauatum. Est enim magna in illis uis ad quamcumque persuasionem, actionemque, nedum ad relaxationem, sedandasque ad molestias, ac curas. Quod igitur in natura soli, ac terrarum usuenit, alia ut alibi et nascatur, et coalescat, idem in dictis quoque contingit, ac ridiculis, ut diuersis e locis diuersa deducantur siue dicta, siue ridicula. Quo fit, ut quoties

DE SERMONE

naturæ regionum sint cognita, sedesq; è quibus deducuntur facetiæ, materia ipsa præbita sit, ac sumministrata etiam affatum iocari uolentibus. Itaq; nec natura decrit arti, nec ingenium ab arte destituetur, atq; obseruatione, Obseruatio enim pedetentim in præcepta redigitur, ars autem præceptis constat, Quæsi quibusdam in rebus ad summum, atq; absolutum non peruenit, nec penitus consummata est, quod aut ipsarum rerum infinitas quædam est, aut quod tum negligentia est i causa, tum rerum difficultas, tum etiam quia peruenisse ad aliquam cognitionem satis quidem uideatur, Et mouendi quidem risus peritiam leuior uideatur, perq; satis sit Oratori, qua orator, & urbano homini, qua ciuis est, ex hac ipsa obseruatione tantum esse confectio, ut & mouere ex se pro loco ac tempore risum queat, & animorum refocillationem parere hac ipsa uia, quam facetiæ munierint, ac lepores, solersq; iocandi cognitio, nõ quæ Oratoris sit propria, sed faceti, qua de re libro hoc ipsi differimus.

Artem naturæ coniunctam plurimum

ualere ad facetudinem.

His itaq; hunc in modum explicatis, sensim quidem, atq; exemplis propofitis ostendamus artem naturæ coniunctam id præstare, ut quod turpe est suapte natura atq; obscenum, id dicatur nec turpiter, nec obscene. quod artis esse quis neget? Perinde enim ut sterilibus in arboribus infertionis arte utuntur a gricolæ, quo fecundas illas, atq; hortenses efficiant è siluaticis, sic faceti homines arte adhibita, ac translationibus usum rem naturaliter turpem dictis honestant, & quod ipsum per se obscenum est, in lepidum uertunt, ac facetum. Id autem est huiusmodi. Reguli cuiusdam aula inquinabatur nefandis puerorum amoribus, atq; huiusce generis libidine. Forte igitur ex aulicis quispiam æstiuo tempore in cubiculo quiescebat sub meridiè spirantibus Zephyris, quorum afflatu quibus ille intectus erat linteolis detegebatur pudendas ad partes corporis. Forte igitur ea præteriens Rodoricus Hispalensis, uir & suauis, & qui aulicorum mores notos haberet, cum animaduertet cucurbitulam quasi quandam pendere ad illius ramices, mirum ne inquit uideatur, grandiusculam eam esse, quæ in sterquilinio coaluerit? Videtis ne, ars ingenio comitata quid præstiterit? Adhibita enim translatione uirilil membri in cucurbitulam, primo uerbum honestauit, deinde rem turpem honestis uocibus & expressit, & acusa uit, eadem translatione usus. Cucurbita enim fimo saturata mirifice grandescit.

grandescit. Quo etiam uerborum honestamento turpem illius usum in re uenera expressit, et ridiculum fecit. Hæc igitur artis sunt, quæ in hac ipsa parte locum quoque suum obtinent, si qui facilijs dant operam, artis ipsius obliuisci noluerint, Nam si facetudo mediocritas quædam est, sine arte id est absque prudentia et artificio perueniri ad illam nequit. Idem hic Rodoricus cum uidisset ingredientem Florentinum hominem in regis atrium, in quo pueri regij se se exercebant ad pilam, Maeste inquit fide, ac mercatura uir, arcem hanc ingressus, ad eius portam credo pugnumculum de more reliqueris, et atrium ingressurus, ne legem quoque atrij ignores, ante eius hostium et tentigam tibi relinquenda est. An potuit honestius et turpitudinem indicare, et ludere cum mercatore prudentius? Hæc igitur ipsa (ut dixi) artis sunt, quæ plurimum apud ingeniosum hominem ad consequendam retinendamque mediocritatem est prætistura. Artis quoque ipsius est et inuenire, et considerare, locis est quibus dicta ipsa, ridiculaque deducatur. In priori igitur dicto locus præbitus est a translatione, in secundo a rei similitudine, quemadmodum et hoc quod subijcio. Pepererat infantulum Paschasij Decij mirus arcis Neapolitanæ præfecti, utque de more est, et congratulatum una, et uisitatam accesserat idem de quo dictum est Rodoricus. Itaque ingressus ipse cubiculum, in quo conqueſcebat puerpera, comperit hinc Paschasium confectum senio, innisum baculo, ac languescentem, illinc est familiaribus quempiam, perinde ac bouem nimia de obesitate iacentem in scrinio, itemque alterum eo ingenio præditum, parum qui ab asello iudicaretur differre. Progressus igitur ad cubile, ubi infantulus uagebat pedes exosculatus est eius, conuersusque ad astantes an inquit præsepe ingressus, in quo et asinus et bos recumberet, seniorque una Iosephus, non et ipse ad Christi pedes exosculandos progredere? Potuit ne ars ingenioso suffragata homini commodiore uti, atque appositore similitudine? ut quæ ridicula non esset res, illam ex arte maxime ridiculam efficeret. Est apud Plautum ex ore et pudicæ et permolestæ mulieris dictum eadem est translatione atque officina haustum, quod etiam supra posui in re quidem uxoria, quæ suapte natura perpuenda quidem dictum est, Fundum alienum arat, familiarem incultum deserit, Quod et si risum non mouerit, ostendit tamen ars ipsa quid ualeat. Habenus igitur locos duos maxime nobiles et translationis, et similitudinis, qui satis quidem aperte uel confirmare possunt, uel testificari prætorio etiam in iudicio, artem quoque uel maximum in his locum sibi uendicare posse, nisi hominum defuerit industria, laborque ille pertinax, rerum omnium

DE SERMONE

expugnator. Quocirca locos etiam alios percenseamus, qui admonere nos & artis possunt, & observationis, quæ artem ipsam constituere est solita.

De inueniendis dictorum ac
ridiculorum locis.

Quoniam autem quos locos appellamus, ij sedes dictorum sunt ac ridiculorum, è quibus ioci ac sibi dem lateant, extrudendi sunt, ad alias iam regiones proficiscimur, quo palam fiat artem quoque in illis non parum ualere. Seditibus nobis pro foribus nostris, differentibusque his ipsis de rebus, facti sunt obuiam inter se agrestes duo, alter albenti pilleo, eoque grandiore intectus caput, alter nudatis pedibus ac plantis. Atque hic quidem è uestigio uerbis in illum illatus, Quanti, inquit, singulus iste? pilleum uidelicet irridens. Ille sublato statim supercilio, conuersis mox ad pedes eius oculis, respondit, Quanti calceoli tui, ac denariolo pluris? Statim omnes in risum conuersi sumus. Igitur alter à pilleo admonitus est, excitusque à natura, eaque duce tantum, alter etiam ab arte adiutus quæ illum admonuit pedum ex calciatorum. Itaque locus laceffentis uidetur à uestitu oblatus, respódentis ab arte representatus atque ab opposito. Alter enim erat intecto capite atque à superiore corporis parte, alter nudatis pedibus, quæ pars inferior est corporis. Non rideas modo, uerum etiam dirumpare, cum apud Plautum, dicentem illum audias in Trinumo, Pol hic quidè fungino est genere, capite se totum tegit. Eodem tempore cum staret forte nobis è regione sutor senex, & quidem sordidus admodum senex, cui ad nasum pendeat pituita grandiuscula quidem ac pellucida, præteriens homullus diaculus & ipse, pannis tamen, atque annis obfusus, ut ille inquit apud Terentium, iocandi que opportunitatem nactus, Perpulchrum inquit adamantæ & pretiosum. Tum alter, Et anulo tuo dignum. Tali igitur, tamque inexpectato responso ars ne an natura, an simul iunctæ iocari urbanius potuerint, nesciam. Ille enim iocatus est sumpta occasione senili ab ætate, quæ pituitosa est, hic uero ab eo quod adamantes includi anulis sint soliti. Sumpsit urbanissime Plautus etiam alibi iocandi opportunitatem à tempore, nam cum dixisset seruus apud lenam de amatore, quam tibi sospitalis fuit, tum lena, Mortuus est inquit, qui fuit. qui est, uiuus est. Iocabantur aliquando uel rixabantur potius ex ijs duo, quos maiores nostri appellabant nebulones, & alteri quidem Asello factum est nomen, quod ob lin-

quæ intemperantiam, & pugnis sæpe contusus, et uerberibus ac fustibus honoratus, perinde ac asinus esset, alteri uero uentritio, quod patrimonium pene omne pitissando comptandoq; in uentrem congeisset. Prior igitur uentritus inter conuiciandum, Quantum o' amice Aselle (paulo enim ante & pugnis cæsus, & quernis etiam fustibus percussus fuerat) quantum inquam æris inest tibi in crumena, uectura ex hodierna? Ad quæ confestim Asellus, Quantum tibi in uentriculum influxit uilli hesternæ uindemia? Itaq; eiusmodi siue dicta siue ridicula & multum habent fellis, & maxime apposita sunt ad mouendum risum, plurimumq; in ijs pollet natura, tamen si nominum interpretatio, tū formatio uidetur ad artem proorsus referenda. Ad diuerso quoq; sensu eorum quæ dicuntur, ioci & quidem maxime ridiculares depromuntur, ut cum ille inquit in Menecmis, Magna cum cura illum curari uolo, Tum medicus, Quin suspirabo prius sexcentum dies, ita ego illum cum cura magna curabo. ille diligentiam curationis exigit, hic medici personam sustinens, quod ægre admonitionem ferret, quodq; cura molestiam quoq; animiq; afflictionem significat, suspiraturum se se obtulit. suspiria enim exagitati, ac parum quiescentis animi sunt signa. Forte uiator Florentinus, ut uentricosus admodum, sic etiam perquam salsus cum per urbem Senas iter faciens porta exiret, quæ Romam ducit, ac sublato palliolo popam ostentaret & prægrandem, & tumidam, atq; ibi tum quispiam è portæ custodibus per iocum ac risum dixisset, Sapit homullus hic, qui neutiq; ponè, sed præ se manticam sibi apposuit, Tum ille ore quàm maxime reudenti, An tu inquit aliter per latronum fines ac sicariorum securus rebus cum tuis incesseris? Quid autem magis lepidum aut salsum magis? Iocandi autem locus in dicto priori sumministratus est a' corporis siue habitu, siue deformitate. In posteriori a' morum turpitudine, ac rapiendi impotentia & studio. Admuniculata uero est in posteriori plurimum quidem ars, quæ illi suggestit ea quæ cernantur oculis diligentius custodiari ac cautius. Nam quod tueamur nos nostraq; naturali quidem inest a' studio, quo nã autem modo, quãq; fiat uia, id artis potius est. Nobis adolescentulis, cum Italiae res maxime florerent, uigereiq; rei bellicæ honos Italicos apud duces, multiq; ob strenuitatem ac rei militaris disciplinam haberentur in pretio, in ijsq; Antonellus esset Foroliuensis, qui tamen mercennariam exercebat militiam, singulisq; penè annis conductorem mutaret, atq; ante finitum prius stipendium ad alium transiret conductorem, commendareturq; in senatu Florentino,

quod sagax admodum esset, impiger, manu promptus, perq; laboriosus, tum Cosinus, & quod maximum in eo est, subdidit, etiam antelucanus. Hoc dictum ab arte totum profectum est, atq; a trans- fugiorum illius obseruatione. peperit autem risum, quia tanquam obliquo e loco atq; ex insidijs repente proruperit. Reserre erat mihi solitus inter confabulandum Erricus Pudericus, senex maximi usus, summæq; iucunditatis, Neapolitanum cuem, cuius ipse nomen ob familiae respectum, ac liberorum obticebat, nam propudiosus erat, morboq; laborabat infami, cōuenisse Genuensi cum mercatore, ac praefinis se rei frumentariae summam quandam, certam ad diem Neapolitanū in litus comportandam. Itaq; in praetoris conspectu cum ab actorum magistro pacta ipsa conuentionesq; de ritu adnotarentur praetori, ex ijs qui tum aderant testibus inclamasse quempiam quasi e loco quodam abdito, Nec licere, nec fas esse uxores absq; uirorum consensu quippiam omnino transigere, quod ea sui iuris non essent. Dictum sane, non mordax modo, summæq; aculeatum, uerum illi ipsi in quem inferretur, mirifice erubescendum, quippe qui palam propudij notaretur, morbiq; perpudescendi. Iocandi locum hunc ars ipsa magis quam natura sibi adinuenit, ex lege sumptum, constitutisq; e ciuilibus. In eundem quoq; hunc ab matrona perurbana dictum extat generis eiusdem, quæ ab illo uocata in iudicium, cum praetore coram ipsa sisteret, Quid mirum inquit bone praetor, aut praeter consuetum homo hic facit, si foemellam me eicere paterno ex agello studet, qui mulieres penè omnes munere iam eiecerit suo, bellumq; ijs indixerit? Omnino igitur nota hæc a morum turpitudine iniusta est, atq; ab infamia usquequaq; abominanda, ad artemq; prorsus referenda, cum abominandum scelus mulier honestis quoad potui uerbis innuerit, quibusdamq; quasi signis, qua significatione rem tueri suam nitebatur, cum oppressam se ac circumuentam intellegeret. Marinus Brachatus eques Neapolitanus, quiq; propter dicacitatem & multus esset, et inuector acerrimus aduersum literatos homines, prandente aliquando Ferdinando Rege, cuius mensam assiduus inodorabatur, craterculus ei cum eēt oblati uernacij quàm suauissimi, illumq; & ipse labellatim hausisset, interrogatus ab Rege, qua nam Bacchus is locutus esset lingua? respondit, oppido quàm literata, uinum ex eo commendans. Tum com-potor ibidem qui aderat, Quid tu inquit Marine tantum literis impartire, aduersum literatos ipsos qui tam impotenter, atq; assiduus inueharis? Cumq; e uestigio illi responsum esset ab non insulso homine, inter pares, eiusdemq; rei studiosos plerumq; odium uerti atq;

inimicitias, ibi tum adolefcens apprime ingenuus, quiq; uiolentiam eius noffet, Nec ad rem inquit ifta faciunt, nec funt neceffaria, cum hos inter literatos nullus profecto fit Marino aut fimilis, aut par. Primum dictum a genere oblatum eft, ab ipsis uidelicet literis. Secundum dictum illatum eft, fiue ab eodem genere ductum, fiue a specie. Tertium autem uniuersa complexum eft, cum primas ei concederet inter literatos hoc eft uiuofos. Quid his dicitur artificiofus? De eodem quoq; fic refertur. Occupata Campania ab Carolo octauo Gallorum Rege, cum Alphofus minor, Neapolitanorum Rex cum Ferdinando filio, ac Federico fratre in Siciliam ob metum tam uiolenti exercitus traieciſſet, nec Marinus eos comitatus iam eſſet, demiratus hoc quiſpiam, ac ſciſcitabundus quæritabat quænam huius eſſet rei cauſa? Tum adolefcens eadem ex aula, argutus ille quidem atq; admodum lepidus, An non inquit, iſtæ eſt Marini uſus, ea in potando, atq; in conuiuendo exercitatio, ea etiam uis ac peritia comeſſandi, ut Gallicis reformidare debeat lagenas? aut gentis eius lancibus terga uertere? Perbelle dictum, nedum falſe. Sedes autem ipſa iocandi, et quaſi argumentatiuncula poſita eſt in uſu atq; peritia, quando in artificio quocunq;, authore etiam Ariſtotele, peritiſſimo eius cuiq; adhibenda fides eſt, atq; auctoritas tribuenda. Sunt multa quoq; uerba, duos ſenſus, ut Quintilianus quoq; inquit, ſignificantia, quæ & amplum & patentem præbere poſſunt iocantibus campum, in quo & ars non exiguum ius exercet, maxime in reſpondendo. Siquidem prolato uerbo, ingenioq; lateſſito & pro-uocato, ſtatim ars conuertit ſe ſe ad implorandum auxiliū ab altero quidem uerbi ipſius ſenſu, ut cum Mercurius dixiſſet, apud Plautum, Malam a me ſibi rem arceſſit iumento ſuo, conſeſſim Soſia ſubdidit, Non enim ullum habeo iumentum. Itaq; duplicitas ſenſus, arte inuente, iocandi locum ei præbuit, Cunq; alibi dixiſſet, Geminum dum quæris, gemes, ipſa literarum ac ſyllabarum ſimilitudo, et quaſi colluſio iocandi locum exhibuit. Atq; in huiſmodi præcipue uocibus prima quidem ocauſio tota eſt natura, ſecunda uero ad artem potius referenda, Eius enim eſt & deducere uoces, & quæſſere earum ſtructuram, & comparare eas, atq; inſlectere. quam Alliterationem alibi uocauimus, cum de Pœtarum numeris præcepta traderemus. Ea quoq; quæ inſunt a natura, ac dicuntur propria, ut paſtum quæſſere, ut prolem appetere, ut hinnire, ac mugre, atq; eiſmodi alia, iocantes mirifice adiuant, ut cum ludens apud Plautum ſeruus dixiſſet, Boves bini hic ſunt incrumena, alterius ſerui eſt ueſtigio menti ocaurrit, colludere et ipſum poſſe ab paſcendi cupiditate, quæ a natura bubus in eſt. Itaq; iocantibus

bundus subdidit, Emitte fides (ne fames eneei) inire pastum. Quis
 autem neget artis hoc esse, tamen si natura repugnante ars ipsa pa-
 rum per se omnino in multis potest. Ambigua quoque, quaeque aliam
 interpretationem recipiunt, maxime exposita sunt iocantibus, ut cum
 seruus apud Plautum et grauius et gratulanter domino dixisset,
 Gaudeo tibi mea opera liberorum esse amplius. filium enim herilem
 in infantia amissum recuperauerat, illico nactus herus iocandi oppor-
 tunitatem, respondit iocabundus, Etenim non placet, nihil moror,
 aliena mihi opera fieri plures liberos. Quod enim ille dixerat gratu-
 latus, sua quod opera atque industria filium inuenisset, in alium ac
 libidinosum sensum interpretatus herus, ioco materiam praebuit. Con-
 traria quoque inter se et ipsa occasione iocis praebent, ut in Amphi-
 tryone cum dixisset Mercurius, Dexter a uox aures (ut uidetur) uer-
 berat, ex aduerso contulit Sostia, Metuo uocis ne uice hodie hic ua-
 pulem. Et uerbero enim et uapulo inuicem contraria sunt, perinde
 ut ago et patior. Datur etiam iocis locus ab interpretatione scripti, cum
 illud est ambiguum, etiam Cicerone exemplum afferente, in alteratio-
 ne Scauri ac Rutilij de ambitu, cum in eius tabulis ostenderentur haec
 quatuor litterae A.F.P.R. et Scaurus interpretaretur, actum fide publica
 Rutilij, Rutilius autem, ante factum, post relatum, ibi C. Canium
 equitem Romanum qui Rutilio aderat exclamasse, uerum illarum
 litterarum sensum esse, hunc scilicet, Aemilius fecit. plebiscitum Ru-
 tilius. quod dictum acutum esse uult Cicero, et concinnum. Non ca-
 ruit igitur nec magistro, nec arte huiusmodi interpretatio. consueue-
 re duci etiam ab admonitionibus, ac consilijs dicta admodum etiam
 facta, quale Grauius illud apud Ciceronem, Cum malo patrono
 qui uocem in dicendo obtudisset, nullum frigidum bibendum con-
 suleret, illeque si id fecero, perdam uocem, respondisset, tum Canius,
 melius inquit quam reos. Datur etiam iocandi locus a consentaneis
 moribus, cuius exemplum extat etiam apud Ciceronem, Cum enim
 Scaurus non nulla laboraret inuidia, quod sine testamento Pompeij
 cuiusdam locupletis hominis bona possideret, finisque quoddam ducere-
 tur, tum C. Memius dixisse fertur et acute, et perbelle, Quin ui-
 des o' Scature, mortuus enim rapitur, si potes esse possessor? Ducuntur
 etiam iocis et falsi, et belli admodum ab responsore in eo ipso gene-
 re, quo usus est quis prior, utque Ciceroniano utamur exemplo, Ado-
 lescentulus Q. Aquilius male de se audiuit. is grandior iam, et
 consularis, factus obuiam festiui homini Aegilio, qui uidebatur mol-
 lior, quamuis nec esset, muliebriusque est nomine, quo illum uelli-

varet, Quando inquit Aegilia ad me ueneris cum tua colu et lana?
 reddidit statim Aegilius, uel retorsit potius, Non pol inquit audeo, nã
 me ad famosas uenit mater accedere. Quid magis artificiosum, q̃
 telum idem retorquere? & ex eodem genere dictum eiusdem fellis
 reiaculari, ac repercutere? Est & hoc generis eiusdem. Neapoli-
 tanus quidam ciuis & ipse male de se quoq; audiebat, sub uesperum
 itaq; ad fores eius accessit inuenis & ipse propudiosus, nec satis bene
 de se audiens, cumq; clausas illas inueniret, & esse illum intus in-
 tellegeret, accommodata uocula maxime mollem in modum, atq; ad
 rimulas, O mea dixit Iacoba, cur non te te mihi cupientissimo ad
 fores exhibes? tum ille eodem uocis usus lenocinio, Quia suas te te
 ad fores paratissimus expectat Ambrosius. Manant & a re non ex-
 pectata, & ab eo quod est ex non sperato, non illepide, neq;
 non admodum belle dicta, ac diuersis quidem modis, præci-
 pue autem a nominis aut uerbi uel derivatione, uel definitione
 ne, ut cum in senatu ageretur de agris publicis, deq; lege Thoria,
 & premeretur Lucilius ab ijs qui a pecore eius depasci agros pu-
 blicos, & de lege diceret, Non est inquit Appius Lucij pecus il-
 lud. erratis. liberum enim esse puto, quod qua lubet pascitur, Est
 eiusdem generis nec minore quidem gratia, Charitri dictum
 non incelebre. Cum enim Neapoli iactaretur numus belli tempore
 adulterata materia, querereturq; è notis eius quispiam, quod nesci-
 ret iam quid haberet, Tum ille uultu quam maxime ad iocum ac-
 commodato, Est inquit dijs immortalibus, quod gratias agam, gra-
 tulerq; amicitie nostræ, tandem enim hominem inueni, et amicum
 quidem hominem, & uere diuitem, quando diuitis est hominis
 nescire quid habeat. Habet quoq; concessio & locum & leporem
 suum. Id autem est, quod Cicero inquit, ut facete concedas ad-
 uersario id ipsum, quod tibi ille detraxit, quale illud Cœlij, Cum
 enim ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis ma-
 ioribus, At hercule, respondit, tu tuus dignus. Simile est familia-
 ris nostri, COLOTII BASSI, uiri admodum iucundi.
 Cum enim per iocum obijceretur ab amico, quod nimia uentris eius
 esset parsimonia, Gratulor liberalitati tuæ respondit, quod plura
 multo des ipse, quam accipias. Laborabat enim ille sæpissime uē-
 tris profusio. Ingeniosa sunt hæc omnia, non minus tamen ar-
 tificiosa, singulaq; locos habent suos è quibus desluunt. Et peracuta
 sunt, & perq; concinna, quæ ex collatione personarū deducuntur.
 Deperibat adolescētulus honesto loco natus puellā nobilitate summa,

excellentiq; & forma & pudicitia, Cumq; inter preces ac blandi-
 tias respondisset illa, Scito te Lucretiam inuenisse, hic ille, Experiere te
 & Tarquinium comperisse. Prouerbia quoq; dictorum in usum ad-
 ducuntur, habentq; uim ridiculi. Familiaris noster Marinus To-
 macellus functus est complureis annos summa cum laude munere
 oratorio sub Ferdinando Rege Neapolitanorum. Cumq; satis longo
 post tempore, quam promissum ei fuisset ab Antonello epistolarum
 magistro satis esset factum, gratulabundus mihi per epistolam respon-
 dit, Bene habet. elephantum partum uidiuius. Cumq; aliquando com-
 pertum habuisset Paschasium Decum quaestorem regium secum egis-
 se liberaliter in salario persoluendo, erat enim Paschasius maxime
 attenuatus, ad me rescripsit, Optime actum est. foenicem iam uidi-
 mus. Ab commemoratione etiam uersus cuiuspiam celebri, Poetaeq;
 maxime noti manant facietae & argutae, & grate. Concederant me
 cum meis pro foribus idem hic Marinus & Petrus Compater, homo
 iucundissimus, magna senectute tres, cano capite omnes, nullis denti-
 bus, multis tamen, ac propè tercentenis annis. Præteriens igitur ado-
 lescentulus demiratus cum esset tres annos uetulos, albensibus capil-
 lis, maxime hilari uultu, & iocari cum prætereuntibus, & arridere
 salutantibus, hic Marinus in ipsa illa adolescentis admiratione tanto
 cum lepore Virgilianum effudit illud,

Tercentum niuei tondent dumeta iuueni,

ut risum non temerint, senem qui audierunt, eo in confesso, tam op-
 portune, adeo præter expectationem, ac perquam concinne modulante-
 tem. Isq; confesum risus ingeminatus est, nam derisui cum haberetur
 a nobis, qui præteribat iuuenis, obeso corpore, obestori ingenio, maxi-
 me obesis moribus, tum a festiuissimo, & perquam concanno iuvene Pe-
 tro Summontio & festiue admodum & peruenuste iniectum est Vir-
 gilianum aliud, quanquam dimidiatum è Georgicis,

Longamq; trahens in glorius aluum,

ut protractus risus fuerit in Charitei aduentum, qui animaduertens
 senem trium tam æqualem canitiem, Quid inquit, hic ad fores? an
 inalgescere cupitis? cum alpes uideamus niuibus oppletas undequaq;
 concatnescere. In primis igitur ferax est locorum campus, materiaq;
 maxime opulenta subministrandis iocis, ut recte Quintilianus dixerit,
 si species omnis persequi uelinus, nec modum reperiemus, et frustra
 laborabimus. Neq; enim minus numerosi sunt loci, ex qbus dicta, q il-
 li, ex qbus eae quas sententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Itaq; et sen-
 tentiae ipse quae suapte natura graues sunt & sapientes, si ridiculū

in modū iactata fuerint, risum ē ipsa pariturae sunt, ut cū Frāscus Pucius, uir in studijs his nostris eminēs deridere uellet hominem se- ditiosum, ingenioq; minime q̄eto, q̄ in corona quadam constiterat, Ecce inquit, Concordia paruae res crescunt. Cum etiā idem hic deridiculiū facere uellet, bona qui patria obligariisset, iniecit sententiam hāc, Par- simonia rei familiaris, eae demum diuitiae magnae sunt, Cumq; suis ex auditoribus somniculosum aliquem notare uellet, rorem antelucanum uocabat. Itaq; hominum industria & ars, de qua hic noster est sermo, etiam quae grauias fuerint ad ridicula saepe transfert, ut ne- gare qui uoluerit, arti suam esse locum comparandis ridiculis, di- ctisq; funditandis, nulla ratione id possit, quando grauias etiam, ac sen- tentiosa dicta, ubi arte usus quis fuerit, ac tum temporum, tum per- sonarum delectu adhibito, ad iocum traduci soleant ac risum, & per se quae ipsa per se ridicula non sunt, belle tamen agitata ride- antur. Itaq; et quod dictorū, ridiculorūq; ac facetiarum regiones sine amplissima, quodq; in ijs ars quoq; uel multum etiam ualeat, abun- de a nobis ostensum uidetur, & exemplis etiam comprobatum.

Neq; aduersum miseros, neq; potentes uiros
utendum esse ridiculis.

Hinc ad alias quoq; obseruationes transeamus quae plurimum conueni- re uideantur ad facetudinem, hoc est ad eam quam in iocis quærimus mediocritatem, quodq; in delectu fere mediocritas ipsa collocata sit, cuiusmodi uero id & quale sit, ostendendum relinquitur. Cum præ- fertim Cicero de Oratore agens, Oratorisq; muneribus dicat, nec in- signem improbitatem, nec rursus miseriam rideri, statuatiq; in iocan- do moderationem retinendam esse, & Vmber quoq; noster dicat, sa- ciale esse miserum irridere. Quocirca & miseri parcendum est, in- quibus locus esse misericordiae debeat, ni fortasse superbia maledicen- tia, incontinentia præcipites eant, & a potentibus etiam uiris, & quibus publica res in manu est, continendum. Est enim periculosum perq; temerarium, lacessere eum, qui gladium strictum habeat, pos- sitq; proscribere. Ad hæc et scurrile habeatur ac sit, lacessere eū qui ab omnibus ametur, & maximis atq; infimis aequè carus sit, atque acceptus. Quae enim mediocritas esse potest, ubi prudentia munus mi- nime retineat suum? Quid rursus imprudentius, quàm eorum in se iram prouocare, in quorum nutu posita sit hominis uita? quan- do ut a derisu, quod ait Quintilianus, haud procul abest risus, sic

ab ira potentis haud longe abest sanguinolentia, ac uis. Qua è re effiatur, ut quemadmodum Oratoria urbanitas parum frequens esse debet, munimeq; in causis, earuq; actionibus frequentata, sic et facietiarum usus rarus, ac maxime temperatus, nec quotiescunq; locus patuerit ad iocandum, poteritq; ut Cicero inquit, dictum aliquod dici, dicere id necesse ducamus. Vt enim in re omni modus retinendus est, si probari actiones nostras uolumus, sic etiam in iocando. Vtq; etiam serijs, quæ ad usum spectant, quædam tamen regula, norma q; à ratione constituta est, sic iocosa quæ ad iucunditatem, freno etiam quoddam sunt tanquam præsepibus alliganda. Si enim iocosa probantur relaxationis gratia, non eo probari debent, quo alteri ob sint, ac molestiam afferant, quod nec uiri boni, nec ciuis probi officium est, Cum facetum hominem, & bonum eundem uirum, & ciuem item probum esse dicamus. Nec enim ad maledicentiam descendendum ullo modo est aut sponte, aut ex prouocatione, nisi cum honestas ratioq; id permiserit. Quo circa dicatitas neutiq; tam amica est facetudini, tamq; coniuncta, quàm est comitas, cum dicta pleraq; salsa sint, ac suo nomine sic appellentur, ridiculaq; ipsa haudquaquam semper grata, comitas uero à temperamento uix recedat. Itaq; facetum hominem aspersum comitate plurima esse oportet, quod facetudinis ipsius condimentum est.

Quæ seruanda sint faceto.

Ipsarum autem facietiarum duo cum sint genera, re q; alterum tractetur, ac nonnunquam tanquam fabella narratur aliqua, alterum dicto, in utroq; modus retinendus est faceto, idq; diligenter uidendum, ne dū alterū auet, in insulsiatē incidat, pariatq; ipse audiētibus derisum. Non ab re autem putat Cicero mendaculis aspergi oportere præsertim fabellas, quod Oratori conducant, cuius finis est iudicem ad beneuolentiam suam trahere. Facetum quoq; nequaquam dedecuerit eiusmodi aspersio, tametsi mendacia fugienda sunt, quippe cum ornatus hic quasi quidam adhibeatur, non fraudis gratia, sed delectationis & honestæ, & naturalis.

Dictorum salforum duplex esse genus.

Sed mihi uidetur quod salsum est, dupliciter partiendum, & in quod mo-

lestum sit, odiosumq; atq; in rixam spectet ac contentionem, et quod delectet, ac familiariter iocetur. ut hoc sit omnino iocosum & liberale, mordax illud ac dentatum. Nam seruile quomodo conueniat homini ingenuo? Generis utriusq; hæc erunt exempla, Scipio ille maior in mensa cum acubisset, ac de conuiuarum more corona capiti eius esset imposita, eaq; & bis & ter rumperetur, ægrèq; fortasse id ferret, tum P. Licinius Varus, Noli mirari inquit, parum si conuenit, caput enim magnum est. Et laudabile & honestum, ut Cicero ipse putat, Cum enim falsum uideri possit, dentem tamen non imprimat. simile et illud. Inuitatus cū esset Franciscus Pudericus ad prandium, appositaq; esset ei altis haud bene assa, conuersus ad eum qui pullum deartuabat, Importune inquit acubuimus, neque enim ad prandium uocati, sed ad coenam fuimus. Liberale prorsus ac concinnum. Crassus in Parthos proficiscens ad Deiotarum in Bithyniam diuertit, nouam tunc urbem ædificantem, itaq; in eum iocatus, quod esset senectute iam confectus, duodecima inquit diei hora nouam urbem aggredieris. Ad quæ Deiotarus, nam & Crassus erat sexagenario maior, nec tu (respondit) o' Crasse satis matutinus in Parthos proficisceris, Vterq; perquam familiariter ac iucunde, neq; ut lacefferent, uerū ut iocarètur. At hæc quæ subdam, uel unicum præferunt, quando & scindunt, & rapiunt. Barnabas Barolitanus iudicatus est de fide Christiana parum pie sentire. Itaq; aliquando cum hiaret, deq; more tamen Christiani hominis cruce pollice ad os designaret, tum Masius Aquosa qui & iocosus homo esset, & peracutus, ut Sicculus, atq; illi notus, Quid hoc inquit Barnaba, qui cruce os quasi carcere obsignaueris, ne demon ille malus tuo se è pectore proripiat? Quid hoc falso falsius? his enim uerbis ut male de Deo sentiens coarguitur. Acubuerat ad mensam Petrus Summontius, cumq; pransus iam esset, sacerdos satis importune ad mensam sese ingressus, uixq; acubuerat, cum ad ministrum conuersus, statim, Sitio inquit. misce puer. Tum Petrus, Atqui inquit non putassem præterita nocte tua te cum commatercula delicias fecisse. Pupugit enim illum acerrime ex hoc, quod mane sitiant multum qui se in uenerem noctu resoluerint. Haud dissimile multum est in Ciceronem illud, Mirum anguste & fædeas, dnabus qui sellis sedere sis solitus.

Alter a diuisione salforum dictorum.

Est & alia salforum diuisione, ut alterum dicax sit, ueruntamen non urbanum, sed rusticum, aut seruile potius, Alterum autem quod urbanam educationem referat. Namq; apud Ciceronem Antonius Crassum dicit uerustissimum esse atq; urbanissimum, pari quoq; modo grauiissimum atque seuerissimum. Posterioris generis exempla sunt hæc, Ostentabat Pomponius & quidem iactanter uulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse tamen passum se pro Cæsare pugnantem gloriabatur. Ibi Cæsar et false admodum, et urbanissimum in modum, Nūquā fugies respexeris inquit. Itaq; et momordit illum Cæsar, et ab urbanitate nō recessit. Alūnus qdam meus nō inurbane educatus, cum obiceretur ei, quod pater araret, At mater, respondit, tua ubera locat. Itaq; in re quamuis conuiciosa, non minus tamen urbane respondit, quam false. Prioris uero generis hæc erunt, Contendebant hominuli duo, cumq; alter per pupugisset hoc dicto alterū, Verba tua uentiq; mihi bene olent, tum alter, quod uidelicet loqui a tergo consuesti. Spurce nimis, & seruiliter. quale Plautinum illud, Obturat ne in ferriorem gutturem? Hoc uero perquam rustice nam dicenti cuiquam inter laceffendum, Caprinum bibe, quo pulmones refrigeres, tum alter, Tuum si se quar exemplū hircinum potius demulserim. Sed hæc quæ rusticana dicimus ac seruilia, pleraq; obscena sunt et scurrilia. exemplum est, Regij stabuli magister famulos increpabat, equile immun dum quod esset, Tum unus ex ijs, Videlicet enite scere stabulum uis, quo stabulariorum ipse nuptias celebres. Eiusmodi hæc & spurcatur, & ciuiliū conuentu hominum omnino indigna sunt, et ab ore auribusq; facietorum, atq; ingenuorum hominum procul repellenda.

Vultum esse dictis ipsis accommodandum,

& gestum, & uocem.

Summo autem studio id uidendum, quo dictis ipsis uultus accedat, & (qua opus est) gestus quoq; sit accommodatus, ac perquam concinnus. Secus enim dicteria non modo gratiam suam non retinent, sed is qui dicit apparet etiam absurdior, ut si nō fiat ex eo ridiculus, efficiatur tamen parum gratus, habeaturque haudquaquam siue politus ciuis, siue satis sodalitij studiosus. Quod que de uultu præcipimus, de que gestu, in uoce etiam seruandum ducimus, nam & ipsa in flexiones ac modulos suos habet. Per multa enim tum inepta apparebunt, tum

parebunt, tum frigida, hæc illis si defuerint, quæ suapte quidem natura lepida sunt & bella. Id tamen considerandum, aliam rationem esse debere facitorum atq; ingenuorum hominum, aliam mimorum, ac theatralium ludionum, in quibus interdum obscenitas ipsa, spurcatioq; cum scurrilitate, ac petulantia non commendetur modo, uerum etiã si absuerit, desideretur. Quo'circa in his ipsis immoderatiores qui fuerint, nimiq; imitatores, mimorum potius è numero habendi sunt, quàm facitoru, theatroq; ac spectaculis magis digni.

Mimici & theatralia parum facietis conuenire.

Nec uero imitatio tantum ipsa dum nimia quidem sit, fugtanda est, uerum etiã dicta quedam, quæ mimici sint potius, aut parasitici, q̄ ingenua, confessionibusq; ac sermonibus, de quibus dicimus, male conuenientia. qualia hæc ex Plauto, quæq; alia eorum similia, Qui edisti, multo fecisti sapientius. qui non edisti saturi fite fabulis. Item, Dū ludi sunt in popinam pedisse qui irruptionem facite. Delectant hæc populum, suntq; mirum in modū auribus populariū apta, et ad inuitandum risum, et ad detinendum spectatores in subsellijs, seu ne satietate afficiantur, seu dum pati nequaquam possunt spectandi morã. Quid illud quàm festiuum, quàm ridicularium? Vn noctuã afferri, quæ tu tu usq; dicat? Et, Assum apud te eam. At ego elixus sis uolo. Delectant hæc mirifice, quid enim histrionia popularius? Ac fieri quidẽ potest, ut quandoq; quanquam rarenter in ore tamen ingenui, ac faceti uiri commendentur hæc eadem, quæ suapte natura omnino tamen dedeant. At hoc & populare admodum, & theatricum, Digtos in manibus non habent. Quid iam? Quia incedunt cum anulatis auribus. Et illud, Perpetuon ualuisi. uarie. Caprigenū hominum non placet mihi, neq; pãtherinum genus. Hæc inquam, quæq; huiusmodi sunt, uel suauissimum esse condimentum uideri, ac iure quidem possunt relaxationum earum, quas ipsi quærimus, quæq; ut quæramus, natura ipsa & hortatur & commonet.

E' silentio interdum risum gigni.

Dicere uix quidem ausim, dicam tamen, nec parum quidem libenter, etsi facetus uir in dictis, responsisq; decenter uer satur, ad iocum quidem, honestamq; ad relaxationẽ ac quietem accomodatis, tamen ipse quandoq; uidi mirificam excitari risum, suauissimamq; gigni recreationẽ

è silentio respondentis, quod siue motus quispian oculorum concinnus sequatur ac decens, siue manuum, digitorum uel, siue dentium subsannatio, gesticulatio uel aliqua, siue innutus quispian extemporaneus, siue è loco ab itio præter expectationem, qui contemptus ac irrisionis significacionem habeat. Etenim aliquando loquaculus quidam Hieronymum obtundebat Carbonem, suauissimi ingenij uirum, atq; ubi multa ingentem uerborum in cumulum congeffisset, petebat sibi ab eo ad singula responderi, illum uero ad omnia quidem siluisse, conuersumq; ad astantes dixisse, Magnum ranarum prouentum hic annus attulit. Carriebat alius quispian nostra in porticu, quæ ferre Albericus Pudericus Francisci nostri filius cum non posset, nullo dato responso, manu sublata, monuit, nasum ut emungeret, quo è signo mirificus inter astantes exortus est risus. Et illud quoq; Tristani Caracioli perquam incundum & bellum. Cum enim homo parum in loquendo temperatus, nulliusq; in re publicam operæ aut officij frequenti in conuentu nobilium uirorum dixisset ei, Malos rei publicæ ministros habemus, tum ipse auerso ab illo statim ore ac discessuro similis. Nutiū inquit habemus o' ciues aduentantiū peregre graculorum. ego rus eo, ne segetibus iam pullulantibus damno sint. Hortabatur homo minime malus Petrum Compatrem ad uxorem ducendam. Has inter adhortationes qui ponere eum stabat inuenis argutus cum sternuisset, nihil ipse respondit. tum ille, Quid malum & amico, & honesta suadenti non respondens? ad ea tum Compater, Nec mihi inquit, nec uxori male auspiciaturus sum. Cū enim è duobus coniugium (ut scis) constet, Hispani quidem augures, ubi unum sternutamentum tantum fuerit, & malū illud, & portentosum profitentur. meis igitur nuptijs infelix absit auspiciam. Facetus itaq; uir potest è silentio quoque gratiam sibi comparare ab auditoribus.

Quæ seruanda sint in risu prouocando.

Prouocandi autem risus, hilaritatisq; excitandæ uel præcipua causa est, cum is qui dicit siue lacesitus, siue lacesens, prior uel aut posterior iocatus ipse quidem minime riserit, ut querendum fortasse a doctis sit uiris, cur tantopere ad commouendum conferat risum dicentis confirmatus uultus, uerbaq; eius cum seueritate & pondere. In repercutiendo autem, docere exemplum hoc potest, quanti sit id ipsum quod nunc dicimus. Vexabat bello Florentinum populum Alphonsus Neapoli-

tanorum Rex, atq; in primo quidem adortu expugnarat Rencinum
fatis tenuē oppidum. Ibi primum ad nuntium cuius quidam illatus
in Cosnum, qui tum princeps erat administrandæ rei publicæ, Quid
hoc inquit Cosine? perimus, amisso Rencino. tum Cosnus uultu maxi
me sedato & forti, uerba illius despiciat, Per Christum inquit roga
tus edoceas, quæ nam in parte agri nostri Rencinum situm est? nam
quod te excruciat amissum oppidum, mihi haudquaquam satis cogni
tum est, sit ne illud Florentinæ ditionis? Risit prudens & cautus se
nex uultu maxime imperterritito & despiciaci, garrulantis illius meti
culosum dictum, perq; degenerantem orationem. Extat exemplum
quoq; A. COLOTII in laessentem, deq; dictione met sua
prorumpentem in carchinnos, nam cum hiscentem illum COLO
TIVS cerneret, Hic inquit, hic mea monedula, en adest ma
ter cum lumbriculo quæ tibi pappam dabit. Nec uero dicta et ipsa
dicentis ipsius risu uultuq; non etiam aliquando exhilaranda uide
antur. Veruntamen quæ belle dicuntur, ac cum seueritate, & penè
dixerim, erudite dicuntur, tamen si risum non mouent, plerunq; lau
dari nihilominus solent, contra irrideri sæpius & sperni quæ cum
risu emittuntur dicentis. siue is prior dixerit, siue posterior. Itaq; uul
tus ille seuerus, rei q; accommodatus in hoc dicendi statu rideri uix po
test, risus autem derideri plerunq; & potest, & solet. nam suapte na
tura risus expositus est derisui. Nec uero mirum hoc uideri cuiquam
debet, quando sedes ipsa ridendi collocata est (ut apud doctos constat)
in deformitate aliqua corporis, aut uitio, aut in turpitudine morum,
actionumq; earum, quæ aut animi solius sunt, aut utriusq; corpo
ris scilicet atq; animi, aut eorum etiam quæ fortuita uocantur, suntq;
in euentu posita. Itaq; eorum quæ mouendo risui apta sunt, alia in
natura sunt posita, alia in euentu, quorum omnium animus cum sit
obseruator, uisq; illa rationalis homini naturaliter insita, et ab ha
bitu confirmata, atq; ab obseruatione, id præstandum est, ut ad insitam
uim aptitudinemq; artem quoq; adiungamus, quæ naturæ ipsius imi
tatrix est. Quid autem perfectum, quod non idem & naturæ con
ueniat, & eruditioni? Quo circa facetum hominem uolumus & na
turæ ipsi inniti & arti, atq; obseruationi, id est præceptis, consi
lijsq; atq; admonitionibus à ratione profectis. Nec uero hac in par
te artem ut quæstuosam aliquam intellegimus, aut manu compa
ratam, uerum institutionem ingenuo homine dignam, quam qui se
quatur, hunc ipsum necesse est, quacunq; in actione, siue seuera &
gravi, siue iucunda, et lepida conuenientem retinere mensuram, seq;

secundum eam metiri, perinde ut recta dictetatio. Nec uero uisum, qui hac in dissertatione, aut Oratoriam respiciamus, aut theatrali, uerum mediocritatem sequimur libero homine dignam, quam quaerendam a fortissimis etiam uiris natura ipsa duce decernimus, illisq; praefertim, qui res publicas moderantur. Quibus enim animorum relaxatio quaerenda magis est, aut ab quo nam hominum genere honestus etiam desideratur, quam ab iis, qui in assiduis, maximis, periculosissimisq; uersantur laboribus, rerumq; multiplicibus difficultatibus, ac curis? Quo fit, ut pleriq; negotiosissimorum hominum, publicisq; in administrationibus obrutorum et sint hodie, et fuerint maxime facietiarum appetentes, ac studiosi. Cicero dat primas Caesari partes in hoc ipso genere uirtutis. Quis autem Caesare bellicis in rebus maior? Quis Cicerone in toqui? ut non iniuria fortasse dictum sit ab eo, Cedant arma togae. Sed nec praetereantur imperatores alij, maximorumq; bellorum exanclatores. Igitur et maximus dux Annibal facietis plurimum delectatus est, siue in dicendo, siue in respondendo, cuius illud extat dictum in Gisonem maxime quidem falsum, Is enim cum Romani exercitus ad Cannas miraretur multitudinem, aegre id ferens Annibal in illum sic iocatus est, ut despicabilem etiam militibus suis faceret, Quanto ingens mirabilius est o Gisco in tanto hominum numero, qui tuo isto uocetur nomine esse neminem. Nec minus etiam iocis huiusmodi libenter Iugurta usus legitur, tamen si cum illo rebus gestis minime comparandus. Neq; genere in hoc ab iis superatus est Ponti Rex Mithridates. Nam Augusti Caesaris dicta plura fortasse referuntur, q̄ aut Caesaris, aut Regis alicuius. Alphonfus ite Rex tempestate sua que non uicit aut dicendo, aut cum dicerentur, applaudendo urbanis atq; facietis iocis? aut prosequendis facietis uiris et muneribus, et beneficijs? An non laus haec ipsa olim Atheniensium praecipua fuit? eaq; in Demosthene summo et Oratore, et aue desiderata? nostro tempore trium est praecipue in Italia populorum, Perusinorum, Senensium, Florentinorum. Hispaniae Regum aula haec a uirtute et institutione cum primis commendatur. Gentes uero extremas, no tam barbaras ac feras ipsa feritas uocari facit, quam sermo ipse rudis a grestisq; et oratio ab omni iucunditate ac lepore prorsus aliena. Itaq; ut falsum quod non est, insulsum id dicimus, quod uero infacetum, minime ingenuo uiro dignu, sic facetos in uerbis quidem iucundis uersari ac lepidis, quae iocari dicuntur, uolumus, fontes uero ipsos, e quibus facietiae manent, e factis fluere, quae qui insectentur, dicentes. Placet autem Marco Fabio Dicitatem sermonem esse cum resu aliquos

su aliquos incessentem, siue in rebus, siue in uerbis. Itaq; Ridicularia esse dicimus quæ risum mouere habeant, Dicta quæ salem, qui si cum asperitate fuerit atq; offensione, ad dicacem dicta ipsa referenda sunt, & risum exciunt. Sin cum lepore, sineq; offensione, aut si offensiuncula ipsa leuior fuerit, quadamq; cum gratia & familiaritate, ad facetum, quem ingenuum quidem esse uolumus. Quôcirca eiusmodi dicta commendationem potius atq; approbationem quandã, quàm risum ingenerant.

F abellas uero, facetorum quodammodo proprias esse uolumus, nam & faceti maxime comes sunt, eorumq; familiarissimas eas esse superiore libro ostensum est, Enarrantur enim ex plerunq; sine offensione, & (quod laudabilissimum est) cum gratia etiam summa, delectant enim, & tum risum suauem quidem illum & gratum inducunt, tum approbationem dictorum, ut licet fictæ et sint, & intellegantur, tamen ad seria uideantur inuenta. Nugæ uero omnino leues, futiles, inanes, uanæ. quôcirca ab hoc toto genere repellendæ, ut ne nugæ quidem falsi esse possint, ridiculariaq; ipsa derisum potius quàm risum afferant, ubi nugæ infecta fuerint. Itaq; tum dicta quæ falsa uidelicet atq; aculeata, tum ridicularia forum, theatra, plebeios homines, ipsaq; spectacula, rixas, conuiciaq; generaliter pertingunt, nam præterquã quod habent spicula, ac felle scattent, pleraq; obscena sunt scurrilia, perq; amara, aut rusticana, rudia, incondita, parû urbe digna, non raro etiam seruilia. Quæ uitia ingenuitatem non modo dedecent, uerum turpissime illam notant ac labefaciunt. Quôcirca aliter in dicacæ considerantur, ridiculo, mimico, histrione, sicophanta, rusticano, seruo, aliter in homine ingenuo, quiq; risum iocumq; ex mediocritate querat, quæ & iucunditatem ratione hac afferat, & curarum refrigerationem. Ingenuum autem hominem eundemq; facetum non modo leuem esse nolumus, uerum etiam (qualis Crassus Orator refertur) & seuerum & grauem exigimus, uel si natura ab ipsa iucundus fuerit, ne tamen iucunditas ipsa aut insulsa sit, aut prorsus ridenda. Rarior, ut est apud Iuuenalem, usus uoluptatem commendat, frequentia enim plerunq; satietatem gignit. Quam ob rem nimia dictorum frequentatio, ususq; maior ridiculorum, isq; immoderatus, & (penè dixerim) coaceruatus, fugiendus est, non solû enim affert satietatem, uerum nimiam ob frequentiam dicta ipsa sordescunt, fiuntq; uilia, & uel ad despicentiam peruulgata. Quôcirca modus & in ijs quoq; adhibendus est, ne sordescat ioculatio, quæ ni tēperata fuerit, transitura sit in garrulitatem, nugationem, sicophantias, ut qui

eiusmodi sint magis despiciantur, sintq; alijs contemptui, quàm ut ipsi delectent. Erit igitur dictorum quoq; ac ridiculorum tum comes, tum magistra prudentia, qua remota, quid est quod suo in genere assequi commendationem queat?

Et dicta, & ridicula, & facetiæ è uerbis constant, & uultu, et gestu, & uoce, pro loco uidelicet ac tempore, dignitateq; accommodatis. Cæterum loca ipsa unde ducuntur, posita sunt in factis, quæ dicentes nõ uerbis modo, uerum etiam gestibus insectantur. Hoc autem ideo contingit, quod facta ipsa sint turpia. Turpitudine autem & rideri solet, & accusari, quando suapte natura irridenda est, ut cum quis ab obesitate tardiore incessu graditur, ibi quispiam dixerit, nimirum nauis ipsa honore grauata est suo. Et ridiculum dictum est, & iocandi locus existit a rei ac facti deformitate. Ut cum quispiam uinosus incessitur, quod nimis atrox sit miles aduersus excenterandas cupas. Hoc igitur dictum a facto est, deq; morum turpitudine, deprauataq; è materia dolatum. Nec uero iocata ipsa non quandoq; è dictis quoq; ac uerbis deducuntur, quare sedes eorum ibidem quoq; sunt collocatæ, Cuius rei exemplum est apud Ciceronem. Cum enim Orator quidam protulisset supputatiliæ, aduersarius quasi attonitus uerbi nouitate, ignorantiaq; supputa inquit o' iudices quid sit scio, Tiliæ uero nescio, ex eo autem insidiæ uerendæ. Patet igitur ioculorum sedes in factis dictisq; constitutas esse, qualia permulta a nobis demonstrata sunt, nec enim dictis quàm factis minus apparantur. Partes autem respondentis uidentur præstabiliores esse, quando & difficiliore, potuit enim qui læcessit præmeditatus, dicta quasi è domo secum asferre, ac tanquam ex improviso aggredi, cum illi extemporalitas sola subsidio sit. Quo igitur responsa minus expectata, ex eo uehementius mouet, præstabilioraq; ob id iudicantur.

Responsa uero ipsa duplici modo partienda sunt, in ea quæ aut diluant tantum, aut quæ uel acriter mordeant. Sunt et mista, compositaq; ut duo illa simplicia sint, tertium uero hoc conglutinatum. Primi exemplum est, Pallas Stroctius Florentia pulsus a factione Medice fertur dixisse in fuga, Incubare nos oportet o' uiri, & ingenio & uiribus, quo patriam ab dominatu unius liberemus, quæ cum relata essent Cosmo, respondit pauca hæc Pallanti referenda, non posse alitem incubare, quæ & nidum amisisset, & plumis spoliata sit. Quo dicto & minas irrisit, et uerbum uerbo diluit, ac belle iocatus est. Exemplum se-

cundi, Inter congregandum homo non inurbanus irriserat alium eiusdem ordinis hominem, cum qui suo nomine Foeniculus esset, eum Ferriculum salutasset. tum ille vultu quam maxime uerbis appposito, Et tu uale inquit Furacule. Videts quo aduersarium ictu percussit, quamq; etiam grauissime? Est & tertium genus exemplo suo confirmandum, quod est huiusmodi, nam & diluit, et mordicus etiam abripit. Erat ad diuæ Mariæ templum extra Capuam dies nundinalis. Conuenerant de more ibidem multi mortales. Erant in diuerso riujs pisces maiusculi & assi, & elixi in lanabus expositi. forte mercatores duo, alter (ut montanus) rerum maris inscius percontabatur, qui nam tam nouæ magnitudinis piscis esset? qui ad uncu pendebat. Ibi alter qui esset litoralis, irridenti perquam similis respondit, Caco meridilus. Ibi tum ille qui se se irrideri sensisset, Hui inquit quanta e nominum uarietas, hic idem piscis meos apud Marfos suo nomine est Sterquicomedis. Vterq; quide obscenus, at responsor cum primis mordax. Sunt etiam responsa quedam minime falsa, ualde tamen ridicula, qualia Plautina hæc, Cum enim alter dixisset e collocutoribus, Terrestris coena est, multus holeribus, confestim alter, Curato a grotos domi. Et hoc item. Cum enim dari sibi dragmam seruus cuperet, & alter respondisset, Quid nam dragma facere uis, illic alter, Restem uolo mihi emere, quo me faciam pensilem. Illud uero non tam ridiculum, quam probatione dignum & sapiens iudicandum. Nam cum senex dixisset grande se onus ferre, alterq; respondisset interrogans, quid nam id esset oneris, tum senex retulit, Annos octoginta quatuor eodem accedit seruitus, sudor, sitis. Responsa igitur multo maiorem præ se ferunt ingenij uim, insitamq; a natura acrimoniam, cum ea sint extemporalia, ferantq; secum etiam admirationem, cum appareant repentina, minimeq; premeditata.

Quæ igitur, & qualia loca sint, Ridicula, Dicteria, Fabellæ, quæ sint Oratoris, quæ faceti hominis, quæ uero mimæ, theatralia, parasitica, quæ & quot responsorum genera, & quibus quæq; a locis ducuntur, satis id explicatum est, nec minus aperte etiam declaratum, quæ a nobis quaeruntur, ea ad uirtutem tantum spectare, quæ mediocritas quædam est, ad animorumq; pertinet relaxationem, ac tum ad laborum recreationem, relaxationemq; tum præcipue quidem molestiarum. Quocirca ad alia quoq; transeamus.

FINIS.

GG ij

IOANNIS IOVIANI PONTANI
DE SERMONE LIBER
QVINTVS.

Rimum igitur faceti uidetur officium fugitare of-
fensiones, petulantias, subfannationes, sycophantias,
obscenitates, atq; id genus plurima quæ honesta
ti quidem aduersantur, animorumq; ipsorum,
& post labores, & inter ipsas quoq; insudatio-
nes refocillationi. Quod autem plurima inter iocandum accidit, quæ
aut turpia sint, aut parum omnino decora, siue factu, dictu'ue, siue
gestu, aut uoce, id etiam diligentissime præstandum est ab eo, illa ut &
dicantur, & referantur, quin etiam fiant nullo modo turpiter, mini-
meq; indecenter, uerū his in cunctis rectam sequetur ratione, quæq;
ab illa dictantur, & honesta, & decora. Hoc autem ideo præcipimus,
quod ea ferè solum ridentur, quæ, ut Cicero inquit, uel sola uel ma-
xime notant, designantq; deformitatem, aut turpitudinem aliquam,
quæ ut dicantur referanturq; haudquaquam turpiter, aut parum de-
center, id uero summo studio præstandum est ingenuo uiro. Quod quæ
difficile est præstare, ideo uirtus hæc in ijs uersari à nobis dicitur.
seruare enim honestum in magna morum corruptione, ac dicendi li-
centia, id uero quam difficillimū, ideo maxime etiam dedecorosum
& turpe aliter se gessisse.

Definitio uirtutis huius.

Domitij Marci extat apud Quintilianum opinio, urbanitatem uirtutē
esse quædam in breue dictū coactam, aptamq; ad delectandos mouen-
dosq; hoies in omnem affectum, maxime idoneam ad resistendū, uel
laccessendū, prout quæq; res et persona desyderat. Quæ definitio no-
bis parum idonea uisa est. Cur autem ita uisum sit, aperiemus. Prin-
cipio si urbanitatem pro ipsa iocandi uirtute Domitius accipit, à ueri
cognitione longe aberrat, cum urbanitas, ut superiore libro ostendi-
mus, rusticitati opponatur, nec genus sit, uerum species. Deinde urba-
nitas nō in dictis solum consyderatur, uerum urbanis etiam in mo-
ribus ac consuetudinibus. Ad hæc cum dicit ad resistendum, uel laces-
sendum, uerba hæc uidentur solū spectare ad ea quæ Oratoris sunt,
minime uero ad illa quæ ad relaxationem spectant, propter quod
uirtus & hæc laudatur, & in maximo habetur honore apud oati-
patissimos, & laboriosissimos siue ciues, siue ciuitatum rectores. Quod

autem dixit, in omnem affectum, quanquam id non improbamus, uidetur tamen de Oratoria tantum innuere, non de hac ipsa uirtute, quam facetudinem uocauimus, quæq; ipsa moralis ac civilis uirtus est, nedum Oratoria ac forensis seu senatoria. Quæ est re efficitur, ut et uera, et certa definitio uirtutis huius sit, mediocritatem eam esse quamdam iocandi et uerbis et gestibus accommodatis, ad laborum molestiarumq; ac curarum doloris quoq; honestam et suauem relaxationem ingenuo uiro dignam. Igitur cum in uniuersum multa à nobis disputata sint, multa etiam exempla tradita, circa iocandi genus omne, dehinc ingenuarum facetiarum exempla trademus, carptum tamen, ne multitudine sordescant ipsa, quibus referendis delectum adhibebimus quemadmodum adhiberi oportere supra præcepimus ipsi dicendis. Prius tamen de Urbanitate Quintilianus quid sentiat, quando ipse Domitiane huius opinionis relator est, aperiemus. Putat igitur uenustum esse, quod cum gratia quadam dicatur ac uenere, Salsum autem in consuetudine ait pro ridiculo tantum accipi, non quod utiq; id sit, quanquam et ridicula esse oportet salsa, et Cicero quod salsum sit ait esse Atticorum, Urbanitatis uero nomine significari sermonem præferentem in uerbis, et sono, et usu proprium quendam gestum urbis, ut sumptam est conuersatione doctorum tacitam eruditionem, deniq; cui contraria sit rusticitas. Ac mihi quidem uidentur Rhetoricæ facultatis scriptores et rusticitatem, et urbanitatem circa uerba tantum, gestusq; illa comitantes uersari uelle, Ac si non rusticum sui illotis manibus acumbere in mensa, nec cedere natu maioribus, aut magistratibus in uia non decedere, aut illis non assurgere, nec salutare quos iter faciens obuios habueris, contra seruare hæc omnia, neq; urbanitatem hoc sit neq; ad urbanitatem referendum. Quocirca urbanitas (quod distinguendum erat eloquentiæ scriptoribus) partim in iocis uersatur ac ridiculis urbe dignis, cætuq; civilium atq; ingenuorum hominum, partim in factis ac moribus, quos ciues retineant, quiq; in urbe uersati sint, conuersationibusq; ciuilibus. Quo fit, ut Cicero cum urbis mores et admiraretur, et sequendos duceret, ad Rustum familiarem scribens dicat, Urbem in Ruse cole, et in ista luce uiue. Itaq; quod olim esset Atticum, quæ est re id est ab humanitate, morumq; suauitate Romponius ille clarissimus uir agnominatus est Atticus, id ab urbe Roma post, dictum est urbanum, ut asperi mores, difficiles, morosi, inconditi, rustici dicti sint, et Caius Marius à parum cultis moribus, ac uite duritia, quodq; nullas uiuendi sequeretur amœnitates, habitus est rusticanus. Contra qui humanitate præditi essent, suauibusq; ornati

moribus atq; institutis, ut urbani & laudati sunt, & culti. Quid? & stultos etiam uocauere, quos urbano a cultu, institutisq; usq; ab humano & civili alienos esse intellexere.

Igitur uetustus omnis iocum id accepit, quod esset serio aduersum, cuius opinionioni Horatius etiam assentitur inquam,

» Sed tamen omisso queramus seria ludo.

Ludum enim pro ioco posuit. Quo fit, ut qui iocantur seria tantisper relinquunt, dum refrigerationem concipiunt aliquam a serijs ac laboriosis rebus, ut iocatio ipsa ab ingenuis uiris omnino suscipiatur recreationis gratia, quae tamen nec ab honestate recedat, nec ab ingenuitate. Quid enim urbanum esse potest ac facetum, quod non idem ingenuum? aut qui iure laudari, praeterquam si honestum? Quod circa in omni actione & uita, delectu adhibito & rerum, & personarum, itemq; et locorum, & temporum, iocandi hilaritas haec ac modesta magno opere laudatur, nullumq; omnino ciuilem uitae genus dedecet, cum etiam in principibus uiris non commendetur solum, uerum etiam desideretur.

In iocando autem, ludendisq; facietis duo potissimum cauenda. unum ne in miseros iocemur, praeterquam si petulantes fuerint, superbi, contumaces. Quid enim inhumanius quam irridere eum, cuius commoueri et angustari debeat? alterum ne eos dictis incessamus, quorum maior sit auctoritas ac uis, unde eos tibi inimicos facias. Quid enim imprudētius, quam potentium iras in se se prouocare? dictis eos lacestem? Eadem quoque animaduersione fugiendum, ne aut populum uniuersum, aut factionem aliquam, ordinem uel, aut nationem totam lacestemus, aut disciplinae, artesq; laudabiliores, aut studia. Quo quid esse potest stultius, aut quid incōsideratius, quam uno dicto integram in se ciuitatem irritare? Franciscus Philelphus & Graece, et Latine Mediolanicum profiteretur, praedicantem Bernardinum, qui post obitum ob merita inter diuos relatus est, dicto aculeatiori ita pupugit, ut ex eo omnium eorum ordinem qui Minores Fratres dicuntur, non in se modo, uerum in omnis literatos armauerit. exindeq; insectari studia haec humanitatis, ordinis eius praedicatores nunquam publice priuatimq; desierint. Dum Demosthenes nec Philippo parcat, & Alexandrum nunc ut puerum ridet, nunc ut adolescentulum contemnit, quam prudenter rebus suis consuluerit, uita eius testis est exitus. Cum animaduertisset Augustus equitem Romanum bibentem in spectaculis praeter morem dignitatemq; eius ordinis, misissetq; ad eum qui sub obiurgationis speciem diceret, ego si prandere uelim, domum iuerim, tum illum, memoriae proditum est, respondisse & modeste & perquam ingenue, nequaquam Augustum time-

re, locum in orchestra si reliquerit, illum ne recuperet. Quo responso
 & minax Augusti dictum facete diluit, & principis a se iram per in-
 cunditatem auertit, habita & temporis, & loci, & personarum ratio-
 ne. Itaq; abstinendum est a principibus. Quin si qua concepta est ira,
 suauioribus dictis placanda est, quod Tarentini illi iuuenes praestite-
 re, nam conuicti cum essent, quod multa inter coenandum licetius de
 Rege Pyrrho locuti essent, ratioq; maledictorū reposceretur, tum unū
 ex ijs iocabundum dixisse, Nunquid o' Pyrrhe Rex hoc murare, &
 querere? per Hercule ipsa te in caena confissemus, ni lagena nos de-
 stitisset. Quo dicto ut & urbano & ingenuo profecto ab homine,
 omnis ē uestigio ira dissoluta est. Accusatus iuuenis quispiam quod in
 mensa intemperantius locutus esset aduersus sacerdotem, uocatusq; ob-
 id in iudicium, atq; interrogatus a iudicibus, Si eodem (respondit) pa-
 cto rursus in caena me inuita uero, uel duodecim quoq; Apostolos in se-
 ctabor sustibus. statimq; inter iudices exorto risu, cognitoq; uini uitio
 ab illis absolutus est, poena in a sacerdote irrogata, uti quatriduū ui-
 no abstineret. Genus hoc facietiarū et ingenuo uiro dignum est, et in-
 ter egregios ciues relatu atq; auditu, quando & obiecta dissoluit, et of-
 fensione caret, nec delectat solū, uerū summa quoq; cum laude fert se
 cum audientium approbationem. Id tamē uidendū, ne dicta ipsa aut
 frigida sint, aut absurda, quae ue imprudenter exadant, ex quo stul-
 titiae accusemur. Gregarius quispiam furti accusatus, dum iram se se
 praetoris lenire putat, Equidē inquit o' praetor artibus his hero me pla-
 cere intellegebā, quid his stultius? nanq; hero, dum dicit, studere se ut
 obsequatur, illum calumniatus est. Alius eiusdem ordinis in horto de-
 prehensus cum uapulans deprecaretur, non mihi inquit poma surri-
 pui, uerum a sello meo. Quid hoc frigidius? Habent igitur generis his
 ius dicta suas ac necessarias cautiones. Vtq; ad humilis, abiectosq; ac
 miserabiles redeamus, quid indignius, quam miserum irridere? Co-
 las quidam siculus & naturae, & fortunae bonus destitutus cum nobili
 ab adolescente importune irrideretur, ne tu inquit me irrideas, inferi
 or enim sum, quam ut irrideri merear, cuius tamen sors deplorari ab
 summis, atq; infimis iure debeat, haud multum tamen aberit, cum bo-
 nis ipse exutus omnibus, mecum & fortunam tuam lugebis, & men-
 dicabis in patria. quod nō multo post contigit. Habent enim impia, et
 instabilia tū facta, tū dicta deū ipsum ultorē. Aliquādo ē miserabi-
 liū ē numero ac medicatū existūt, qui dicaces sint, ac maxime ipsi qdē
 ad mouedū risum idonei. de qbus dici iure possit Horatianum illud,
 n Fœnum in cornu gerit. Hi igitur ipsi irritati potas maxime ciatrī

cosas relinquunt immorsionum suarū, ut cum dicatulus quidam lip-
po insultaret mendicanti, quod ad scrupum pedem offendisset, at non
offendit pedem tuarum ad limen ædiū nocte præterita adulter, domo
cum abesses, quod quidem & factum erat, & ille id minime igno-
rabat. Quocirca nequaquam committendū, ratione ut aliqua huius
modi hoium generis siue i præcationibus, siue male dicētiæ te exponas.

Dictorum autem genera facimus duo, unū quod risum tantum moueat,
alterū quæ approbationē. Mouent igitur risum nō modo acute ac uenuste
dicta, sed non nunq̄ stulte, iracunde, timide seu dicta, seu facta. Effere-
buerat Alphonso minor in famulū stabularium, itaq; uocato archi-
triclino, iussit illi uinum decimum in diem adimi. Risus illico excita-
tus est ab astantibus, qui scirent stabularium illum absternū. quod
& si Alphonso notum erat, ira tamen memoriā præpedierat. Idem
Alphonso cum fugentē cerneret ab hostiū incursu calonem, interro-
garetq; quo fugis? exterritus ille umbrā (respondit) quærito risit tum
Alphonso ut ignaue loquentem atq; e cōsternatione, illiq; tabernā ui-
nariam ostendit, eam inquam quæritas umbram. Idem pro
tribunali ius cum diceret, ac stultior ad eum quispiam accessisset cla-
mitans, clementiæ uti suæ memor esset in iure dicundo, Percontatus
tum ipse quod nam officium præstari a se posset facilitatis atq; clemen-
tiæ? Tum ille clementia inquit uxor mea cubito me hac nocte e lecto
exposuit, & maledictis extra domū profecta est. Ego apud te iniuria
rum ago. Difficile dictū est qui risus toto foro exorti fuerint. Hæc igitur
siue dictorū, siue facietarū genera & si in facietum hunc nostrum
minime cadunt dicendo, uisueniunt tamē referendo inter confabulan-
dum in circulis atq; confessionibus. At quæ approbationē adducunt,
& dictū & relatu digna sunt, addecetq; utroq; modo facietum, ut
apud Plautū cum percontaretur alter, Quo pacto potis? & nupta, &
uidua eē eadem. respondit alter, Quod adolescens nupta sit cū sene-
dictum minime ridiculum, quod tamen sententiæ loco probationem
inducat. Quale etiam Ciceronis illud, cum dicentibus sero eum in
castra ad Pōpeiū uenisse, respondit, Minime uero sero, quādo nihil hic
paratū inuenio. Huiusmodi enim siue dicta, siue responsa magis pro-
bantur, ut concinne, ut grauiter, ut prudēter, atq; extempore, et ad rē
ipsam accōmode dicta, q̄ ut ridicule, cū sæpenumero admirationem
quoq; ingenerēt in animis audientū. Cuiusmodi etiam illud Augusti
Cæsaris, nā cū auctio bonorū fieret equitis Romani qui plurimo ære
alieno pressus esset, atq; undiq; a creditoribus circumuētus, iussissetq;

ex illis culcitram sibi tantum cubicularē emi, mirati cum essent, qui
 bus id negotij ab Augusto dabatur, An non ea inquit habenda a no-
 bis est alliciendum ad somnum culatra, in qua ille qui tantum debe-
 ret, capere somnum potuerit? Non igitur dicta omnia risum mouent,
 cum hæc ipsa, horūq; similia approbationem tantummodo secū ferāt.

Risus uero ipse aut è nobis ipsis petitur, aut ex alijs, aut è rebus, ipsisq;
 ex euentis. E nobis igitur risus petitur, cum aliqua tanquam subab-
 surda dicatur, non in subabsurde, aut gestus quidam parū erunt com-
 positi, atq; ob id ridiculi, cum tamen neq; ipsi per se, neq; res ipsæ no-
 stræ sint ridiculæ. Est apud Plautum in Casina senex, qui uillico ancil-
 lā tradere in uxorem studeat, cum ipse tamen uoluptatem ex ea sibi
 quæreret. Itaq; quo risum Poëta excitaret inter spectatores, errantem
 inter loquendum illum inducit, Nam cur senex inquit non ego id per-
 petrē quod coepi, ut nubat mihi? illud quidem uolebam, nostro seruo
 uillico, subabsurdum, atq; aberrantem illum, parūq; in uerbis consti-
 stentem facit, quo risum inde excitet. Gregorius Typhernas quo præ-
 ceptore Græcis in literis usus sum adolescens, ad forum accesserat re-
 rum uenaliū, dumq; rusticano cum homine non potest de mercimo-
 nio conuenire, sermone enim cum illo nimis composito utebatur, ibi ego
 qui rem perpendissem, conuersus ad rusticum o' bone inquam homo,
 ex hac omnino summa quantum ipse uis decorticari? quod a me di-
 ctum est pro dem. Tū ille uerbo hoc et suo, et rusticano cū uolupta-
 te audito, renidenti similis, aspernatusq; Gregorium, meq; de amœni-
 tate complexus, Tu inquit sapide adolescens, uniuerso de pretio quan-
 tum tibi uisum fuerit decorticabis. Tū ego, De cumulo isto tuo uel gra-
 nulū ex granulabo. Rursum ille in risum abiens, Pro arbitrio in-
 quit ex granulabis. Ad ea ipse, Nouē igitur tibi granula, argenteo-
 la, crassula, atq; hæc quidem tantum immanuabo. Immanuabis in-
 quit q̄ primulū. Hac igitur ratione composito pretio, transacta res
 est, qui uero aderant omnes in cachinnos resoluti sunt, Feci igitur me
 ridiculū, hoc est rusticanū, quo a greffis hominis mollirem duritiem.
 Queritur autem ex alijs risus, ut cū Cicero de genero suo, qui exigua
 esset statura dixit, Quis obsecro generum meū ad gladiū alligauit?
 Item de Quinto fratre, qui et ipse breui esset statu corporis, cum uidi-
 set imaginē eius maioribus lineamentis ad pectus usq; depictam, Pro-
 fecto inq; frater meus dimidius maior est q̄ totus. Antonius Galateus,
 cui præter summam rerū doctrinā, summus etiam ac rarus quidam
 inest dicendi lepos, prætereūtem passū maiore, ac frequentiore claudū

DE SERMONE

quempiam cum uideret, Cui nam inquit diuo sacer hic dies est? cum panator, adeo nam frequēs tintinnis? Itaq; et a nobis et ab alijs, plurimis etiam modis, ijsq; maxime diuersis risum excimus. Militabat sub Alphonso eques, cui nomen erat Rostro. hic te gmeto capitis quod hodie birretum uocant, utebatur rubro atq; in cristam porrecto. forte et ex cubias pro castris agebat. Cū igitur Alphonfus noctu munus suū obiret, in eū et ob cristam, et ob nomen iocatus, Quando inquit o' gallem matutinum cantabis? ad ea ille, Male inquit matutinatur, q' uespernā non gustauit. quo quidē ioco delectatus Alphonfus uestitu illum donauit etiā diuersicolore, quo gallum et cristam, et appellatione, uarietate coloris, toto etiam corpore referret. Sed immorari hac in parte, exemplis amplificandæ eius gratia afferēdis, omnino uidetur importunū.

Reliquum est, ne partem eam in exemplificatam relinquamus, quæ tum a rebus ipsis risum quærit, tum ab euentis. Quæ autem uia risus ab ijs quæ eueniunt comparetur, Cicero docuit, in Vatinij consulatum iocatus, cum paucorum admodum dierū fuisset. Magnam inquit ostentum anno Vatinij factum est, illo enim consule, nec bruma, nec uer, nec æstus, nec autumnus fuit. Docuit et Vatinus ipse in Ciceronis uerba iocatus. Nam cum gloriaretur Cicero se rei publicæ humeris ab exilio reportatum, Vnde ergo tibi uarices? Vatinus intulit, Nec minus apud Plautum seruus pro ancilla suppositus in cubili, cum a spectatoribus risum captans dixit, Mihi quidem ædepol insignite facta est iniuria. duobus nupsi. neuter fecit, quod nouæ nuptæ solet. Extat etiam Catonis dictum admodum facetum, cui renuntiatum cum esset, Albidij ciuis Romani, qui sua bona per luxum, atq; in gluuicem consumpsisset, domū, quæ una illi esset reliqua, incendio conflagrasset, Vt belle inquit Albidius Proteruiam fecit, alludens ad sacrificiū, in quo mos erat, quicquid reliquiarum superesset ex epulis, in ignem id conijci. Extat eodem hoc etiam in genere Valerij Martialis et bellum et cultum epi gramma ad Faustinum amicum.

- n Lotus nobiscum est hilaris, cœnauit et idem
- n Inuentus mane est mortuus Andragoras.
- n Tam subitæ mortis causam Faustine requiris.
- n In somnis medicum uiderat Hermocratem.

Eligitur etiā rebus ab ipsis risus multipliciter quidē, quando rerū ipsarū et multiplex, et uaria, et penē infinita supellex est. Itaq; et maximā, et perq̄ idoneā iocantibus præbent materiā, siue iocant ipsi liberales, atq; ingenui, siue seruiles, aut rustici, siue theatro detur opæ, mimi-

cisq; spectaculis. Conabimur itaq; quantum memoria nobis ex diuina
 lectione sumministrabit, quantumq; ipsi ingenio assequi poterimus, pro
 materia qua de agitur, exēpla diuersi generis uarięq; ioculationis af-
 ferre, dignitate tamen seruata. Philosophamur enim, uel philosophice
 potius ludimus, nō ea tamen licentia, ut histrionis, sicophantisq; locus
 detur in scriptis his nostris ullus. Rerū autem appellatione et negotia,
 et artes, et ministeria, opificiaq; et prædia, et supellectilē, censumq; et
 id genus externa omnia intellegi uolumus, Vido Grammaticus quē ego
 adolescentulus Perusie audiui senē iam, retinentem tamen dignitatem
 institutore dignā, fuerat iunior in editiore domus parte cū analla de-
 prehensus a discipulo, atq; eo quidē in statu, ut cū discipulus magistro
 illudens dixisset repente ad primā deprehensionem, Omnis homo cur-
 rit, non discedens a Grammatica, Dialecticęq; disciplina, præceptore
 quoq; ab ipso, momento eodem responsum fuerit, Præter me uolantē,
 statum uidelicet considerante in quo deprehensus esset. Res igitur ipsa
 et discipulū admonuit, & doctore usq; sensibus simul ludere, eādēq;
 in sententiam iocari. Thomas Pontanus nobilissimus Rhetor habebat
 in delirijs catellam, cui Lusculæ erat nomen, ea cum uidisset ancillu-
 lam cum hero ludentem delitiosius, in eam mordicus illata est, qua
 de re cū illa quæreretur ad herum, respondissetq; ille ioculabundus,
 amorē tenebris gaudere, atq; inde uulgo cæcū dicitari, tum illa, Atq;
 putabā (retulit) de nomine ipso Lusculā cæcā esse. Erāt Lucio Man-
 lio pictori deformiores liberi, quod cum animaduertisset q; apud eum
 coenabat Seruilius Geminius, dixissetq; Quid hoc Manli, quod ne-
 quāq; simile in modū et pingis, et fingis? ille subdidit illico, quid mirū,
 qui in tenebris fingam, pingam in luce? M. Cicero cū audisset Pompe-
 ium in bello illo Macedonico milite Gallū Cæsaris, e castris qui ad eū
 transfugisset, ciuitate donasse, perbellū inq; hominē, q; Gallis alienam
 promittat ciuitatem, cū nostrā nobis non possit reddere. Ioculabundus
 quispiā uel tentabundus potius, cū dixisset (nā de somnijs corā Alphō
 so Rege erat disceptatio) nocte præterita somniasse, dono se ab Rege ac-
 cipere saculū aureis grauidum, Ibi tū Alphonsus, An ignoras adhi-
 bendam somnijs fidē Christiano ab homine nullam esse? Est Ioniano
 Pontano, qui de his differit, Eugenia filia, eaq; sine liberis, cumq; ali-
 quando ea suis ē seriniolis protulisset imagunculas quasdam uenustis
 sime effigatas, Quanto inquit melius o' filia & patri, & uiro, & ti-
 bi ipsi consultum esset, si harum similes aliquas ex utero tuo profer-
 res. Altera eius filia Aurelia, eaq; natu maior amisso Paulo marito,
 cum a patre ad alterum uirum, torumq; hortaretur secundū, Quin-

tu inquit pater non est nuptias secundas inis? Quia (respondit) nullam
 matri tuae similem me reperiturum confido. Id ipsum (respondit) me me
 uersat pater, quod mihi placiturum Paulo aequae similem sperem ne
 minem. Haec ipsa cum uix duodecim annorum filiam marito despon
 disset, iubente Federico Rege, eaque a uiro, parum pro aetate, atque urba
 nis moribus deliciose tractaretur, interrogataque quamnam uxorie fi
 liola cum marito ageret? Mihi inquit mortuus est coniux, filiae uero
 nullo modo uiuus. Haec uero ipsa responsa quibus risum non afferat, affe
 runt tamen approbationem. Atque ea quidem de causa in medium illa
 attulimus, uti ex hoc quoque genere quae in utranque partem est risus, et
 approbationis proferri possent, praeterisse minime uideremur. Ioan
 nes Pardus non minus urbanus confessor, quam eruditus philosophus
 confederat in aula principis. constiterat ei ad latus Iurisconsultus ue
 stitu serico, uultu quam maxime se uero, oculis in humum coniectis, qui
 post multum silentium, corona non ineptorum hominum circumstan
 te, uoce quam maxime canora, atque in tonum sublata coepit ex cantare
 magis quam dicere. Hic Pardus, ut est concitatus inquit, ac uacuo est loco
 sonitus hic depromitur. Vix ullum unquam tantus risus profectus est
 dictum. Bernardus Vitalis, uir multi usus, ac maxime compositis mo
 ribus interrogabatur a Federico Rege, quidnam esset causae cur in
 uescendo alosa pisce oculari uteretur uiro? respondit, Nequaquam ipse
 miraris o bone Rex legentem me amicorum epistolas, quibus legen
 dis nullum immuneat periculum, uiro uti, ac demiraris usum ocu
 larium in edendo maxime spinoso pisce, sentibusque tam spissis atque
 acutis, quibus singulis insit uel strangulatorius gladius. Ibi adolescen
 tulus licentiosior, Quid inquit o Vitalis uteris ne specillis istis tuis,
 ubi cum uxore lusitas? Quin (inquit) uxoris naso ea ad moueo, quo
 mercimonium illi meum crassius, uegetiusque appareat. Quid aut fe
 stiuus, aut in re licentiore uenustus? Prosequeretur quidam mirifi
 cis Gallos laudibus, summa celeritate alpes, Apenninumque transgres
 sos paucissimis diebus in Campaniam contendisse, magnis pedestribus,
 atque equestribus copiis, ibi homo qui a grius fortasse id ferret, dissimula
 laret tamen, At inquit multo id admirabilius, Federicum tam breuiter
 a Rege remigem factum esse, Siquidem spoliatus regno pauculas in
 triremus se se receperat, quibus post ad Ludouicum Regem in Galliam
 est delatus. Iis in copiis manus quaedam fuit nec exigua, nec male stre
 nuata, cuius insigne esset cochlea. Hac est manu cum fama esset, non pau
 cos Romae tumultu exorto, caesos, suoque sanguine Florae campum cruen
 tasse, hic Chariteus. Quid nunc inquit dicent Enniani isti,

Cochleae

Cochleas herbigenas, domportas, sanguine cassas?

Erant sermo porticu sub nostra de usu resinæ uinacæ, quodq; ea summo studio conquiretetur a mercatoribus. Erant qui dicerent Campaniam inopem eius esse, quod uina haberet & tenuiora, & permultum acida. Idem tum Chariteus, quo solet tum suo illo lepore, tum summa ingenij dexteritate, si busta inquit Gallica per scrutari curæ sit mercatoribus, nullam eius generis resinæ regionem feraciorē hac inuenerint. Ferdinadus Rex agerrime ferebat, ubi quos aut binos, aut ternos uidisset deambulantes, quiq; suas inuicem res, suaq; consilia inter deambulandum conferrent. Quod cum aliquando Pompa parasitaster deprehendisset, Vin inquit o' Rex aut magnam tibi molestiam adimere, aut non exiguum deambulationibus ex ijs compendium comparare? portorium ijs constitue, perinde ut è piscationibus, mercatorumq; inuentionibus persolendum. mihi crede, diues inde uectigal exegeris. Idem Rex commendabat noui portorij excogitatorē. Erat autem uectigal huiusmodi. stipendia qui de regio acciperent ærario, pro singulis centenis aureis, quatuor annuos in ærarium ut referrent, Ad ea Ferrandus Genara, qui tum aderat, eques maxime festiuus, & comis, At ego inquit o' Rex, quo apud te commendatior multo sum, id tibi consilij dederim, nobis omnibus, quos & pascis, & uestis, ut & uictum eri pius, & uestitum. mihi crede, nullum siue mari siue terra, nec maius, nec utilius excogitari a quoquā hoc ipso uectigal poterit. Est ridiculum & lepidum Valerij Martialis illud,

- 70 Potor nobilis Aule lumine uno
 71 Lustus Phryx erat, alteroq; lippus.
 72 Huic dicit medicus, bibas cauto
 73 Vinum, si biberis, nihil uidebis.
 74 Ridens Phryx oculo ualebis inquit.
 75 Miseri sibi protinus deinceps
 76 Sed crebros iubet exitum requiris.
 77 Vinum Phryx, oculus bibit uenenum. Est et hoc iocosum ac suaue.
 78 Raucæ cortis aues, & oua matrum,
 79 Et flauas medio uapore Chias,
 80 Et foetum querulæ rudem capellæ,
 81 Nec iam frigidibus pares oliuas,
 82 Et canum gelidis holus pruinis,
 83 De nostro tibi rure missa credis
 84 O quam Regule diligenter erras.

Nil nostri nisi me ferunt agelli.

Quicquid uillicus vber, aut colonus,

Aut Thusci tibi, Thusculiue mittunt,

Aut rursus marmore tertio notatum,

Id tota mihi nascitur suburra.

Marinus Tomacellus Romæ agebat, quo tempore inter Ferdinandum Aragonensem, & Andegauensem Ioannem de regno Neapolitano erat certamen, quod totam in se Italiam conuerterat. Fauebat partibus Andegauensibus Atrebas Cardinalis. Itaque nuntius allatus cum esset, Ioannis copias fugatas, Atrebas Marino obuiam factus, Quid uanitatis inquit per ora hominum sparsum audio? milites Gallos fugatos esse. Ad ea Marinus minime quidem fugatos, nam ne fugere possent, ad unum captos omnis esse, respondit. Tum Atrebas tu quidem Marine uersutior es, quam pro breuitate corporis, cui Marinus, At tu quidem o Atrebas minus es multo & uerus & probus, quam pro proceritate ista tua. Faustus Lucij Syllæ filius compertum cum haberet sororem suam eodem tempore adulteris duobus dare operam, Euluo uni fullonis filio, alteri Pompeio cui cognomen esset Macula, eaq; accusaretur a familiaribus, quod uno tempore duos haberet Maculam, & fullonem amatores, tum ipse quasi uix id crederet, Miror inquit sororem meam habere maculam, cum eadem fullonem habeat. Lanij cuiusdam Neapolitani Ditis nomine uxor erat de se ipsa liberalior, quam pudicam deceret. dicaculus quispiam cum eam per iocum diceret, carnem minoris uedere. Quid mirum, subdidit Franciscus Pucius, quæ ditem Lanium habeat coniugem? Ex ijs igitur quæ dicta sunt (ne nimij hac in parte uideamur) facile quidem apparet, rissus unde oriri soleant, siue a nobis petantur, siue ab alijs, siue a rebus ipsis, rerumq; euentis. Quo autem secundum Philosophorum sententiam apposite magis loquamur, sunt enim tria bonorum genera, aut ridentur in nobis corporis siue deformitates, siue uitia, aut animi, aut quæ externis sunt e rebus, quæq; ab euentu contingunt. Iocabatur per sepe in semet ipsum Federicus Vrbinas, quod oculo altero captus esset, Nicolaus Picininus, quod pede uno minus ualidus, uterq; belli dux, alter maxime strenuus, alter summe cautus, & hic et ille admodum facetus, Vrbinas quidem ornatus literis, multaq; præditus eruditione, Picininus uero ut qui ad Grammaticam profectus nunquam fuerit. Ille igitur nunquam non in iocando elegans atq; urbanus, hic qui cuperet esse urbanus, cum tamen præstare uix id posset. Dicentem audiui sepius Antonium Panhormitam nunquam se magis in

initio deiectum animo, in exitu autem maiore cum hilaritate risisse,
 quam cum obuiam Nicolao factus, illiq; ut duci fortissimo, ut Medio
 Lanensis rei administratori & assurrexisset summissus, & de more
 etiam reuerentius salutasset, illum igitur ut qui & subblandiri An-
 tonio cuperet, & suauiore etiam sermone complecti, Dispereream dixis-
 se o' Antoni, ni oculis me me captum uelim, quoties te intueor, Ad ea
 se quanquam consternatum dixisse, Nam quem o' imperator eximie,
 quem nam quæso tuarum rerum obseruationem me me uno aut inue-
 neris, aut facinora qui tua & uehementius admiretur, & maioribus
 atq; uberioribus prosequatur laudibus? Ibi tum illum in risum con-
 uersum statim subdidisse, blandientem quidem, quamuis blandiri pa-
 rum posset, aut sciret, Quoties inquit te te ipsum cōsydero tanta cog-
 nitione præditum, tot tantisq; animi bonis clarum atq; illustrem, me au-
 tem contra, meamq; ignorantiam rursus reputo, odi te ut aduersa-
 rium, ueneror ut scientem. Conatus est uir, qui per omnem ætatem mi-
 litiam exercuisset, uelle esse urbanus. præstitit quod potuit, fortasse
 etiam plusquam cupijt, dum se se ignorantem professus, illum ut do-
 ctum, & rerum multarum peritum pariter & admiratur, & colit.
 in alio igitur homine hæc ipsa (ut imprudentius dicta) iudicari stul-
 ta possent, quæ (si mentem dicentis respicias) laudem non ei minorem
 afferunt, quam qua ipse Antonium exornare contendebat, Quo' cir-
 ca dicta quædam si imprudenter excidant, ut stulta et ridetur, et con-
 denantur, sin simulanter, uenusta habentur ac lepida. Interdum ue-
 ro (perinde ut in Picinino) magis uoluntas dicentis inspicienda est, q̄ ea
 ipsa quæ dicuntur. Secutus ego aliquando cum essem Alphonsum Fer-
 dinandi filiū, sub cuius ac patris auspicijs Federicus exercitum du-
 ctabat, ingressusq; cum essem prætorium, in quo præfecti omnes cōse-
 dissent, et assurrexit mihi Federicus, & tacere omnes iussit. En adest
 inquit magister. Videtis quantum inter utrumq; intersit. Dubites ta-
 men, quæ maior aut honoratio fuerit, aut commendatio. hic et prudēs
 et sciens præstitit mihi non minus q̄ uoluit, ille quanq̄ ignorans, ad-
 nisus tamen præstitit forte in Antoniū plus etiam q̄ studuit. Dicta igitur
 pleraq; imprudenter ubi exciderint, merito stulta sunt habenda,
 ubi uero simulata fuerint, & uenusta et faceta. Sed et temporis tamen,
 & loca, & rerum ipsarum, cum primus uero personæ ratio habenda
 est. Deniq; risus ipsi uel gestu excitantur, uel dicto. Accedet autem gra-
 tiæ plurimum dictis ipsis, ubi seueritas quasi quædam uultus dicenti af-
 fuerit. quod maxime exigatur in ijs quæ spiculata sunt, aculeosq; in-
 figunt. Nā diuacitatem illam scurrilem atq; obscenam, maxime alienā

DE SERMONE

non a faceto solum, uerum etiam ab urbanis & combus esse uolumus, nec tantum autem uerbis, uerum etiam a rerum significationibus abesse obscenitatē oportere Marcus Cicero ostendit, cum ait putare se facetias quidē in narrando consistere, diuinitatē uero in faciendo.

Lasciua dicta non decere facetum
nec contumeliosa.

Quoniam autem tum dicta, tum ridicula ipsa aut lasciuia sunt, aut iucunda, aut contumeliosa, aut lenia acerbā ue ita quidem tenendum censeo, in conuictibus, congressionibus, quotidianoq; in sermone, uix unquam principem uirum, ac grauiorem gerentem personam decere lasciuiam, quæ tamen in hominutionibus ipsis humiliq; in loco constitutis commendari passim solita est, quippe quibus dignitas minime obstat aliqua, nullusq; aut respectus, aut locus. At ioci hilares, iucundi, grati, quiq; animum honeste recreent, uel etiam sacerdotibus conueniunt, quod Prædicatores usurpatissime in dicendo seruant. Contumeliosa non carent intemperantia, atq; iniustitia, aduersanturq; recreationi. Eiusdem naturæ uidentur esse aspera atq; amara, quippe quæ & inimicitias excitent, & causas afferant ciuilibus contentionibus. Deniq; summo id studio euitandum, falsum ne dictum præferamus amicitia, ac tranquillitati, ne ue pluris faciamus dictum, quam amicum & notum hominem.

Cuiusmodi esse debeant fabellarum expositiones.

Fabellarum uero enarrationes, uniuersaq; earum expositio, res ipsa cuius gratia fabellæ sunt inuenta, hortari nos debet, ut cultæ sint, elegantes, uenustæ, concinnæ uerbis maxime accommodatis, sententijsq; cū primis lepidis ac conditis, tum uoce, ac uultu perquam conuenientibus. Narrare solebat auia mea Leonarda, celebris memoriæ matrona, Podagram aliquando sub mulierculæ speciem peregrinantem in rusculum diuertisse, eamq; ubi uidisset casulas inertissime ædificatas, obsitas araneis, squalidas situ, atq; illumie marcidas, conuersam ad pedisse quas dixisse, Apagete a me hospitium hoc sentum, informe, foetidum, fumosum, terrum, apagete diuersorium in quo quid intucare præter marras, bidentes, rastros, a græstumq; ferramentorum diuersa genera, aut boum, asinarumq; stercoramenta, siue suum excrementa, ac capellarum. Itaq; ualere iubeo & uillas, & tegetes tam sordentis urbs nobis

urbs nobis & dita sunt quærenda, urbs quæ otium foueat. otia quæ
 urbana sint atq; delicioſa; illatamq; ad primum urbis in gressum in
 fabri ferrarij officinam, dixiſſe; Nil mihi cum incude et malleo, in do-
 num inde aliquanto ab ea remotiorem, cuius ante ueſtibulum choreæ
 agitantur, atq; conuiuia, ibiq; interrogaſſe cuius nam ædes eæ eſſent,
 reſponſum illico, otij eas eſſe, inhabitariq; ab hominibus deſidioſis, ſom-
 noq; & uino marcentibus, e ueſtigio itaq; domū in gressam uultūq;
 quā maxime hilari, dixiſſe, Hæc domus, hæc patria eſt, Cumq; ſoli-
 tudinem, ac laborem ante fores uideret ſatagentes, iuſſiſſe procul eas
 abigi, & curas inde exulare, cum primisq; ſobrietatem, atq; abſtinen-
 tiam. Hæc auia ipſa nobis pueris referebat & uultu, & uoce, et mē-
 brorum aſſenſu, qualis fabulanti deceret, ad puerilem animum ad
 bonos mores, ad negotia, laboresq; inuitandum. Narrare quoq; ſolita
 eſt Chriſtiana mater, cum noctu adoleſcentulus lectitarem ad cande-
 lam, extitiſſe patrem familias, cui gemini eſſent filij, morientemq; il-
 lum, tum ſupellectilem multam illis reliquiſſe, tum olei non mediocrē
 ſummam, quo nocturna uterentur ad opera, tenebrasq; euigilandas,
 Alterum itaq; ex iſ in conuiujs ac cœnis oleum conſumpſiſſe; exq;
 eo breui in inopiam redactum, alterum uero dediſſe operam literis,
 oleoq; nocturnis in lectionibus uſus q̄ eſſet, perueniſſe ex eo ad ſum-
 mas diuitias, Coeptum igitur cantari per urbem de utroq; huiusmodi
 carmen, Hic oleum, & ſe perdit, dū ad candelas cœnitat, Ille arcam,
 & ſe ditat, dum ad lucernas lectitat. Eiuſmodi igitur fabellæ cum
 ſint ad bonos mores inſtitutæ, atq; ad recreandos animos, & delectare
 debent, & prodeſſe, Proderunt autem ſi ab auditoribus gratis animus
 acceptæ fuerint. accipientur autem periucunde & grate, ſi enarratio
 ipſa ornata, & comis fuerit, ſi oratio ſuauiſ, & nitida, uultus autem,
 geſtusq; dicentis rebus ipſis accomodatus.

FINIS.

LIB. V. DE SERMONE LIBER SEX-
TVS ET VLTIMVS.

Qualis esse debeat uir facetus.

Rit igitur facetus is, quem nunc instituiamus, in iocando suavis & hilaris. multo placido, & ad refocillandum composito. in respondendo gratis ac concinnus. uoce nec languida nec subrustica, uirili tamen & laeta. in motu urbanus, quiq; nec rursus indicet, nec nimias urbis delicias. a scurrilitate abhorrebit, uti a scorpulo. obscenitatem ad parasitos, & mimos relegabit. salibus ita utetur ac mordacibus dictis, ut nisi prouocatus ac lacescitus nec remordeat, nec reuellicet, ita tamen ut nunquam ab honesto recedat, ab eaq; animi compositione, quae ingenii hominis est propria. Fuit Antonius Panormita admodum urbanus. Thomas uero Pontanus etiam salsus. Hic cum sensisset prouocatori e dicto infixum sibi dentem, Ego mihi inquit uulnus obligabo, dum te interim petulantiae poeniteat tuae. ille uero, Quod os ipsum impure loquitur, id tutemet ne aures ipsa audiant obturato. Vterq; & sapienter, & pro dignitate, nec a faceti discessit officio. Erit igitur facetus uir sui compos, dictorumq; moderator, quiq; ubiq; consideret sermonem suum ad recreationem spectare, & quis ipse et sciat, et possit eē salsus ac mordax, in genus hoc siue diacritatis, siue aculeationis. Oratoribus reliquet, q; defensitationibus dat operā, falsiq; esse malunt quam faceti, Nam ab histrionicis, mimicisq; intemperamētis erit prorsus alienus, multo autem maxime parasiticis ab obscenitatibus & uerborum, et significationum. Erit idem multum etiā comus, cum (ut initio diximus) comitas potissimū in fabellis uersetur, suauibusq; in enarrationibus ac colloquiis, habebit peritiam multam, multam item memoriam tum eorum qui faceti sunt habiti, tum facetiarum ipsarum, quarum relationes multum habent gratiae apud audientes, quibus seruandis, delectu quoq; adhibito, mediocritatem retinebit eam, quae uirtutem hanc, de qua sermo est, constituit. Quia uero nec semper dicta ipsa responsa ue risum mouent, uerum saepenumero approbationem, eamq; non nunquam cum admiratione, iacirco idem ipse abundare debet sententijs, usq; grauioribus ac generosis, itēq; exemplis atq; historijs, uersibus itidem grauissimorum Poetarū, quos subinde in medium proferet pro natura rerum quae in sermone uer-

tantur. Quodq; dictu quidem ridiculum uideri potest, non ex tignarus etiam aniliu fabellarum, quæ pro loco quidem, ac tempore et gratæ sunt, et audientiam sibi comparant, cum etiam animos ipsos auditorum siue fessos, siue exatiatos denuo inuitent, atq; ad audiendum alliciant. Quocirca non in circulis tantum et coronis, siue confessionibus ac conuictibus, uerum etiam in concionibus, cumq; maioribus de rebus agitur, facetus uir id etiam præstabit, ut iucundis, ac suauibus siue dictis, siue sententijs, prouerbijq; , siue etiam fabellis et astantes ad se audiendum trahat, et urbane eos comiterq; appellatos delinuat, et, penè dixerim, lenocinetur suauioribus fabellaru explanationibus, aut exemplorū adductione, quæ cum primis gratæ sint, exhilarentq; auditorium. Postremo autem sic habeto, faceti hominis orationem ubiq; multum gratiæ habere oportere, ut ne grauius quidē in rebus sui ipsius obliuiscatur, sitq; ita facetus, ut seueritatis quoq; meminerit, adeo autem seuerus, ut sciat laborum comitem esse debere quietem, ac ludu aliquem, honestum tamen, ac commendatione dignum.

Qualia facietorum dicta, responsaq; esse debeant.

Qualia uero facietorum tum dicta tum responsa esse debeant, ex ijs patet quæ subiicimus facile apparebit. Franciscus Aelius non in studijs modo his nostris summa cum celebritate uersatus, uerum etiam ciuilibus in actionibus ac negotijs, cum uideret sacerdotem excomptu admodu, atq; expansiore capillo, soleisq; incedente editoribus, tunicis quoq; laxioribus atq; in plurimos sinus complicatis, pallioq; inundante, conuersus ipse ad eos qui secum constiterant, An inquit ignoratis, quam ex culti essent, pensiles Semiramidis Regine hortuli. Idem cum uidisset Gallos milites calcamentis uti pedum, taurinarum in uestigiorum speciem, Vbi, inquit, horum sunt taurorum cornua? Cumq; Gallicus quispiam ex auditoribus et ipse quoq; facetus subdidisset, In manibus hi gerunt cornua, q; telum scilicet e manibus nunq; mitteret, Ibi Aelius, Horu igitur ueruta, halabardæq; sunt cyathi. Extat eius siue dictum, siue responsum atq; admodu, Fune qui ducerent, eos præ se quidē oculos, ponē uero uestigia mouere. Petrus Sumontius, de quo supra mentionē fecimus, nā præter summā literarū cognitionē, summe et iucundus est et comus, cū animaduertisset matronā et forma, et cultu præcellētē, oculis in lasciuioribus, et penè amatores uorātibus, Quid, inqt, se gnes nō et nos ad amplexu eius cōponimus? Est et illud eiusdē maxime facietu, nā uocatus ad coenā a sacerdote, cū uinarius proptor nusq; cōpareret,

Quid moramur inquit, quin cantemus illi mortualia? Idē cum intel-
legetur ciues non paucos occupatos in laudandis pomerijs Neapolitanis
quae a Federico Rege promouebantur, in medijs laudationibus inter-
strepitans, Ve inquit pomarijs. Quod quidem secutum est, pleriq; enī
horti vastitate acceperūt propter muros fossasq; circumductas. Actius
Syncerus, rari uir ingenij, magnæq; nobilitatis & ipse quoq; admodū
facetus, cū in conspectu Federici Regis esset inter physicos quæsto, qd
præcipue conferret oculorum perspicuitati, alijsq; fœniculi affiatum di-
cerēt, alij uiri usum, alijsq; item aliud, At ego inquit inuidiā aio. Ob-
stupuerunt hoc dicto adeo medici, ut ab auditoribus derisui haberen-
tur. Tum ipse, An non inuidia maiora, ac pleniora omnia uideri fa-
ciat? Quid autem oculis magis presentaneum, quā ut uis ipsa aspi-
ciendi maior reddatur, atq; uegetior? protulitq; statim Ouidianos il-
los uersus,

⁹ Fertilior seges est alienis semper in agris,

⁹ Vicinumq; pecus grandius uber habet.

Idem interrogatus ab amico, quid de Marini Mineruæ negotijs habe-
ret certi? respondit, quod apud forum cum uxore litigaret. Cumq;
ille, Quid malum ex te audio, cum uxore hic ut litiget, qui eam in
Brutijs multos ante annos penē uiduam reliquerit? Tū Actius rursum,
Quæ nam (malū) ignorantia ista est tua, qui nescias Marinum re-
pudiata priore, nuper uxorem duxisse podagram. Mouit repente qui
adessent omniū risum, cum pro lecto ad forū alluserit, ubi perpetua
est litium agitatio, pro uxore ad podagram, quæ illi usq; in cubili ade-
set & comes, & socia, nec quiescere eum pateretur. Poetus Fundanus,
quem audio dicere Musarum in hortulis adolescere, cum audiret fa-
miliarem hominem de pedum dolore heuulatus mittere, nec posse illos
composcere, ac uixit ad clamores, Ecquid inquit, alij de itinere que-
runtur assiduo, laboribusq; quā plurimis, de perpetua negotiorum
inquietudine alij. Tu (pro deū atq; hominum fidem) de quiete que-
reris atq; otio? quod si tibi molestum est, exurge age, ac peregre pro-
ficiscere. Quid queris? de lepore dolor in risum conuersus est. Audio
Romanum Thamyram, Romanum dico, & patriam linguam, et disci-
plinas, artesq; Romanos referentem, audio inquam Thamyram, cū
esset ab Antonio Cicero, noto ac beneuolente homine, qui blasus tamē
esset, saluere iussus, illeq; blasuriens, pro Thamyra salue dixisset o'
Tumule, respondisse (cum tamen & ipse blasum pariter se se effinge-
ret) Et tu haue o' Cucule. Blasilla salutatio fuit admodū ridicula,
multo tamen ridiculosior gestus ipse blasionem effingens. Etenim meus

hic *Thamyras* quanquam pudentissimus, tamen solenni die celeberrima in pompa animaduersum cum esset Pontificem Maximum coniecisse in puellam oculos, quæ tenerrima esset ætatis ac formæ, mirarenturq; qui in id intenti essent, tum petulantibus Pontificis summi oculos, tum iocos puellæ mutuos. Desinite inquit obsecro mirari Papæ pupam hanc placere cupere, scit enim piper ab eo sub peplo ferri, nec ignorat Papæ pupæ penum piperi conseruando comparatum. Nescias quid facietus. Et morum suauitate, & studijs his nostris abunde notus est præstantissimis quibusq; uiris *Suardinus Bergomas*, is domi cū haberet conuiuas, iussissetq; de more exæptis dapibus bellaria afferri, tum è conuiujs aliquis, Cui bellum inquit (ad bellaria alludens) facturi sumus? Tum ipse, Vinariæ inquit cellæ, Bene habet respondit, etenim sitimus omnes. Agite pueri, tum ipse, Setinum appropere. Rursum ille, Bello ex hoc quæ spolia nobis futura? Ad ea *Suardinus*, Spolietina pueri in aciem proferte. Tertium ille, cum phaleratos commendaret pomorum canistros, Ne parcite pocallatores, ne ue Falernis abstinete. Cumq; quartum ille subdidisset, En Munera, lætitiãq; die. Tū ipse sublato manu utraq; citharæ canere cœpit.

⁂ Cecubum prelo domitum Caleno

⁂ Sit meæ lenis requies senectæ.

Hæc q; ratioe à modestissimis uiris comiter traducta est cœna. Docuit igitur *Suardinus*, qui ue ioci, quæ ue dicta factu deceant in cœna præsertim, ut quæ è iocunda & comis esse debeat, ingenuisq; conuiujs digna, non tamen hac ut in parte ferculorum ratio tradatur, sed iocorum tantum, ac factiaru. Celebrabantur à *Ferdinando Rege* *Hippolytæ* nurus, atq; *Alphonfi* filij nuptiæ, apparatu splendidissimo. Erat dies decursionis hastatæ, flagrabantq; sub sole cuncta. Conueniant autem mortales omnis generis ad spectandum, cumq; plurimū ludorū essent laudatores, uel pleriq; omnes admiratores potius, in media laudantium frequentia & plausu exclamauit *Theutonicus*, O ualeant ludi inq; nemo bibit. Nesciam an aliàs tanta in multitudine dictum ullum tanto cum risu acceptum fuerit, præsertim ex ore Germanici hoinis. *Philopæmenes* *Acheorū* dux præcipue iter *Græcos* clarus, erat diuersurus ad hospitium ueteris amici. Quo cognito iussit hospes apparari quæ necessaria essent alia, ab uxore, dum interim ipse obsonium appararet. Hæc inter *Philopæmen* solus (ut ipsa res ferebat) ad hospitium properat, quem uenientem hospitandum, ut solū, ut deformem, ut qui nihil ornatus haberet eximij, arbitratur mulier ex ministris esse aliquem, qui herum præueniret, cum esset de ad-

HA, ouipf amaxan mampulm dgi idl. sjs ang. HH. iij. rorund

uentu Philopœmenis mirifice sollicita, etiam blandienter rogauit eum se
 uti adiutaret ad dominum comiter accipiendum. Tum Philopœmen,
 ut erat perhumanus, cognito mulieris errore, confestim securi accepta,
 & cuneo cœpit lingua findere coquendam ad cœnam. Hospes inte-
 rim domum regressus cum animaduerneret Philopœmenem finden-
 dis lignis malleo incumbere, Pro Iupiter inquit quid hoc Philopœmē?
 pro pudor deorum, atq; hominum quid agis dux maxime? uultumq;
 de dolore simul, ac pudore demisit. Ad ea Philopœmen maxima cum
 iucunditate, Pro deformitate inquit oris, totius corporis pœnas luo. Vo-
 luit ipse met præbere de se & risum hospiti, & sibi ipsi ridiculus esse.
 Res sanè festiuo, ac faceto homine digna, quæq; quo rarior, eo etiam
 fuerit lepidior. Alphonsus Rex quem liberalissimum ætas nostra ex-
 perta est, cum homini de se bene merito de manu præsentem pecuniã
 tribuisset, Amabo inquit hoc age, ne thesaurarius hoc resciscat meus.
 Cumq; ille subdidisset, Tu ne o Rex quæstorem ueris? Vereor in-
 quit, ne hac è causa de cœnis mihi altero, tantum demat. Studebat Al-
 phonsus liberalitatem eam occultam esse, cognito deniq; accipientis in-
 genio, fecit se deridiculum, dum, ne illum paruifaceret, uultu uideri.
 Eundem in Philopœmenem cum iocaretur aliquando Titus Flam-
 nius, deformitati corporis eius illudens, diceretq; uultu quàm maxime
 iocoso & hilari, Quid hoc Philopœmene cum pulchras manus, cru-
 ra etiam perquam pulchra habeas, quod uentrem ipse non habeas.
 Ad ea Philopœmen eadem cum hilaritate & uultu, Quid o Roma-
 norum imperator exime cū egregios pedites, strenuos maxime equi-
 tes habeas, quod pecuniam minime habeas? Nam & Flaminius per
 sæpe inopia rei pecuniariæ laborabat, quemadmodū Philopœmenes
 exiguitate uentris, ac medijs corporis gracilitate. Facetissime etiã The-
 mistocles aduersus filiū, matris fauore atq; autoritate quædam expo-
 scentem, nam ad matrem eius conuersus, Græcis quidem o uxor in-
 quit Athenienses imperitant, ipse ego Atheniensibus, ut autem mihi,
 tibi uero ipsi filius præscribit. Non probabat Cn. Pompeius in Thuscua-
 lano ædificatam à Lucullo uillam, quod ea æstiuæ quidem inhabi-
 tationi accommodatissima cum esset, hybernæ tamen parum omnino
 prospectum fuisset, ad quæ iucundissime magnaq; cum festiuitate Lu-
 cullus, Num tibi, inquit, Pompei quàm grues, quàm aconie, minus ha-
 bere cordis uideor? qui nesciam pro temporibus habitationem muta-
 re? Et illud quoq; ab eodem concinniter, ac iocose. Cum enim dispen-
 sator rei familiaris ab eo accusaretur, quod parciozem parasset cœnã,
 & ille respondisset, quod solus quidem cœnaturus esses, non putabã
 lautiore apparatus opus esse. Ibi ipse uultu quàm maxime festiuo, An

ignorabas apud Lucillum ipsum coenaturum esse Lucillum? Factum admodum etiam Catonis illud, quanquam dicatate non caret. Nam maritimum cuius quispiam fundum cum uendidisset, quod esset uentri, ac luxui summum in modum deditus, hoc cognito, quod eius ingenium Catoni perspectum esset, statim inquit, Per hercule nimis miror hominem hunc, qui mare plus est pollere. Videlicet quod ille per luxum atque gulam absorpsisset, quod mare fluctibus uix allideret. Est eiusdem Catonis dictum, quamquam sapiens, tamen quod etiam facetum dicitur. Filius enim eius matre mortua cum mulierculam ad patris cubiculum sepicule itantem, toruius aliquando inspexisset, idque Catoni esset significatum, confestim alteram despexit uxorem, quod intellegens filius, patrem precabatur, ignosceret sibi, si quod per incuriam peccasset. Tum ipse, Nihil (respondit) eius modi est in causa, nisi quod tui similes patrie plures relinquere caues cupiam. Illud uero Marci Ciceronis et acutum admodum et facetum, Quidam enim cum ei dixisset, Tu ne istud otatis uirgunculam duxisti? Cras (respondit) mulier erit. Iulia Augusti filia, Marci Agrippae uxor cum intellexisset suis esse consocijs mirari quosdam quod liberi eius iam essent Agrippae similes, Desinant inquit mirari, quando ipsa nunquam nisi nauim plenam uectorum tollo. Hoc quamquam facete responsum, significatione in obscenitatis minime caret. Emerat Alabiades canem rarae magnitudinis non exiguo pretio, nec multis post diebus et caudam illi mutilari, et per urbem liberum abire iussit. Hoc uiso cum omnes res ut ineptam mirarentur ac stolidam, alij deridere Alabiadem quod fecisset, alij et ut stultum eum, animique parum omnino compositi accusare, esse enim familiaribus, atque amicis quod obiurgaret. Quo cognito Alabiades in risum uersus, At mihi inquit hoc factum pbelle, perquam opportune consultum est, Cum enim scirem Atheniensem populum assiduo de me, rebusque obloqui de meis ac maledicere, comento hoc, dum ineptam hanc materiam ridiculamque ei maledicendi trado, impudenter a maledictis, quibus me quotidie discerpunt, et illum auerti, et me esse liberaui. Atheniensis Anitus uir et diues, et splendidus pauperat amicis conuiuium, rogaueratque Alabiadem eorum uti numero se adiungeret, cumque recusasset, domum se Alabiades recepit, uino ibi liberalius indulgens, atque hoc factum, cum seruis profectus, atque in Aniti coenaculum irrumpens, iussit abaco ornatum dimidiatum ipsum quod a seruis rari, in quo multa esset ex auro atque argenti uascula, atque ad se impetu eodem ferri. Quod factum a conuiujs acriter cum incessetur, ibi Anitus, Qui inquit Alabiades tato cum de hoc abaco pro arbitrio ei facere ius esset, liberalissime mecum egit, quod dimidiatum mihi eius ite gratum reliquerit. Publius Syrus, cuius multa extant praeclearaque sententiae, interrogatus quid podager quispiam ad solem

DE SERMONE

constitutus ageret, perquam belle respondit ac per argute, Aquam calfacit. Idem quoque interrogatus, quod nam ipse molestum esse otium duceret, Pedum podagricorum respondit. Delectant autem hæc tum dictatum responsa, nam et lacesunt neminem, et obscenitate carent, nec indigna sunt ingenio homine, siue dicendo, siue audiendo, nec in referendis fabellis non uenustant narrationem ipsam, uniuersamque explanationem. Gonnella siue fabulator facetissimus, siue ioculator maxime comus interrogatus aliquando a Nicolao Marchione Ferrariensi, quare nam siue artium, siue facultatum in urbe Ferraria maior esset numerus? confestim, Quis id dubitet, medicorum maiorem esse numerum? Tum Nicolaus, O inanem hominem, et urbis huius artium, artificumque ignorantissimum, qui prope cum uix duo, tres uel ad summum Ferraria medicos habeat siue ciues, siue externos. ad ea Gonnella, O primapem maioribus rebus deditum, qui ob eas urbem suam, suosque ciues ignoret penitissime. Tum Nicolaus, Quid si hoc falsum quod ipse asseris? Tum Gonnella, Quid si ego uerus? Ibi siue poena, siue multa ex pacto ei qui uanus inuentus esset, constituta. Igitur in sequenti die sub aurora Gonnella pro templi astans foribus, obuoluto pelibus ore, ac gutture, interrogantibus qui in templum ingrediebantur, quomodo morbo laboraret, respondebat singulis, dentium dolore, singulis etiam remedium aliquod dolori præsentibus, quorum ipse et nomina conscribebat, et remedia. Atque hac ratione urbem perreptans, per scrutandoque remedia, singulos qui obuiam fierent, percontactus, supra trecentos homines medicinam dolori tradentes notauit in tabella. Quo facto regiam ingressus, qua hora Nicolaus prandebat, se se obtulit inuolutis et ore, et ceruicibus, ingentem dolorem simulans. Nicolaus astu uiri parum cognito, cum intellexeret illum haud bene ualere a dentibus, Hoc statim inquit remedium Gonnella adhibe, laudabis Nicolaum, et uestigio enim sanus eris. His Gonnella acceptis, domum regressus tabulam instruit, remedia illa, remediorumque auctores continentem, ac primo loco Marchionem ascribit, inde alios atque alios delectu adhibito. Tertio die quasi sanus, atque a dolore liber, nudata gula ac ceruicibus, principem adit, docet quæ conquesta, et comprobata fuerint. multam ab illo expostulat, atque in ius illum se se adacturum minatur, atque his dictis tabulam Marchioni legendam exponit. Ibi Marchio primum inter medicos locum se se obtinere conspicatus, inde alios atque alios primates uiros, a risu continere nequens, seque uictum confessus, pecunia illi ut solueretur imperauit. Princeps idem Nicolaus equi Gonnellæ huius caudam quo in loco stabulabatur, clanculum nouacula absin-

di iussit. Ille hoc præcepto, asellis qui eodem in stabulo nutriebantur, particulam labiorum superiorum abrasit. Delatus apud principem non excusavit factum, rogavit tantummodo damnum uti aestimaretur, ipsiusque ad conspectum deligati ducerentur, quo aestimatio ipsa æquius fieri posset. Primo itaque loco recte ducebatur Gonnellæ equus caudæ uix frustum motitans. subsequebantur aselli suo ordine illigati. Qui ut ante illius conspectum steteret, resque ipsa oculis omnium exposita est, atque animaduversa, nec princeps ipse, nec quisquam ex ijs qui aderant, fuit, quin risu diriperetur. Tu Gonnella, Nec tu princeps in solio constitutus, nec quisquam è iudicibus, quamuis grauis ac seuerus, ad hoc ipsum spectaculum tenere risum potuit, tu ne asinos, tu ne bestiolas has à risu continueris, dum equum tam ipsis familiarè decaudatum contuentur? Quo audito iteratus est risus, Gonnellaque ipse absolutus, commendatusque ut facietorum omnium princeps, suauissimarumque facietiarum artifex suauissimus. Idem tamen ipse aliquando irrisus ac delusus dicitur etiam à mulierculis, ut cum iter faciens per Umbriam, perque agrum Treuiensem animaduertisset puellulam prandentem in uia, residentemque in lapide, ac despoliato porro complicantem spolia illa in epistolæ speciem, complicataque in os ingerentem, dixissetque ac si puellam rideret, Ad quem nam o' scitula literas istas complicatas mittis? Tum illa irrisione uiri cognita, exhilarato uultu, Obsignandas eas anui respondit mitto, dextera etiam anum significans. Cumque haud multo post puellæ alteri obuiam factus e'et, quæ capellas pastum duceret, dixissetque tentabundus, En tibi o' bellula argenteolum, petroselinum mihi si denudaueris, accepit illa conditionem, atque argenteum? statimque apprehensa capella annicula, caudaque eius subleuata, En inquit uide atque inspecta quod optasti holusculum. Huius tamen generis multa sunt qui arbirrentur à Gonnella ipso effecta quo ridiculum se se quacunque ratione faceret audientibus, Mariotta Antonij Rebatti mercatoris Florentini uxor, nec insulsa quidem matrona, nec parum comus uirum cum intellegeret, noctu per urbem uagari sollicitandis scortillis, intranti ei fores domesticas asstitit in summis scalis, accensa facula, nudatisque pendendis, Qua ille reinspecta, cum inclamasset, Quid o' quid Mariotta hac opus est facula? quid nudatione? Tum illa, Quo planè inspiceres, an hic tantum tibi insit, quantum satis esset? ne alibi queritando labores. Sed genera hæc siue ludendi, siue iocandi non carèturpitudine, et ingenio parum digna sunt homine, risum tamè mouent dum in circulis referuntur. Quale illud est rusticani cuiusdam, non insulsi in homuntionis, cum enim equo ferretur ad nudinas strigoso ac perlongo,

DE SERMONE

intransemq; eum in oppidum uir iocabundus sciscitaretur, quanti uen-
deret panni decē pedam, ipseq; eo dicto petiit se intellegere, statim
ex equo descendit, sublataq; equi cauda podicem illius ostendens, In-
gredere inquit o' amice tabernam, neq; enim illiberaliter habebis,
emesq; meratu bono.

Quales igitur faceti esse debeant, qualia etiam facetorum tum dicta, tū
responsa, quæ allata sunt a nobis exempla, docere abunde possunt.
Quoniam autem ipsis è facetijs, ac ioculationibus recreatio queritur,
ac remissio a laboribus molestijsq; ne huic quoq; rei parte ex aliqua
desimus, lectio ipsa communicatioq; tum lepidorum uersuum, tum dia-
logorum plurimum quoq; conferet ad rescallandos animos, quin hi-
storiarum quoq; quæ auertant auditores (dum attente quidem audi-
untur) a curis, cogitationibusq; grauioribus. Scribendarum fabellarum
Luciano, Ioanni item Boetio an aliud fuit consilium, quam ut
lectores pariter, atq; auditores delectarent? Idem et Poggio pluri-
mus colligendis quæ urbane dicta essent, cumq; festiuitate et risu-
itaq; de ijs libros etiam fecit Latine scriptos. Vite quoq; præstantissi-
morum uirorum tum Græcis, tum Latinis ab auctoribus mandata li-
terarum monumentis continent tum salsa, tum uenusta, quæ ad rela-
xationem conferant, quæ uersata in circulis, interq; conuiuentis ha-
beant demulcere curas, et tanquam lenocinari molestijs nostris. Nā
præter ea quæ ad hilaritatem spectent ac iocum, multa ijs continen-
tur lectionibus, quæ alijs atq; alijs rationibus animos demulceant,
inducantq; eam, quam ipsi querimus relaxationem. Cuius rei pau-
cis his admonuisse satis fuerit.

Illud uero minime omittendū, quod ad relaxationē, audientiaq; retinē-
dam non parū sibi et ornatus, et adiumenti facetus uir comparabit re-
ferēdis ijs siue dictis, siue responsis, siue fabellis, quas ipse ab alijs accepe-
rit. Ac licet ea ipsa cum dicerentur essent siue salsa, et aculeata nu-
mus, siue obscena et spurca, poterit tamen referre cum modestia. quo
efficietur ut ijs ut ijs careant, qualia nunc ipsi referimus. Fuit è sena-
toribus Petri Aragoniæ Regis Queraldus quidam tum ore fædo, tum
reliquo corpore parum composito, tamen qui summa comitate esset præ-
ditus, maximisq; in negotijs exercitatus. Is missus aliquando ad Re-
gem Africæ, fuit ab illo in cœnam adhibitus, quam nostrum in mo-
rem Rex ipse apparari iussit editoribus in scannis, Afri enim in
solo super tapetis discumbunt. Coenitauerunt complures simul. Rex
qui et ipse comis esset, et iocandi studiosus, iussit clam ossa colligi

omnia, eaq; ad pedes Queraldi illo nesciente conijci. Finita igitur cœna, cum aulæ magistri iussu mensæ essent sublatae, appareretq; ossium cumulus, tum quispiam à Rege submissus, Quid hic inquit ossium uideo? lupus profecto hic cœnitauit, non homo. Tum Queraldus ad Regem conuersus, Mihi inquit o Rex cum lupis fuit in cœna negotium, quando luporum est & carnem, & ossa simul abrodere. quod comesatores isti tui fecere, Ego uero ut homo, ut conuiuia comis, carnes absumpsi, ossa in humû abieci, in canû pastum, atq; oblectamentum. Hæc igitur dictio ut mordax tum pupugit, at relatio ut iucunda nunc delectat. Idem Queraldus quo Regem delectaret, adhibitus ab illo in cibiculum, in quo constrata essent omnia serico, atque exasperatis acia purpuris, nullusq; relictus esset locus, in quo sine nota posset inspui, fieretq; illi proximus regis è famulis quispiam ore foedo, atq; impuro, è uestigio excreabundus os illius sputo impurauit, qui sublata statim uoce Regem appellauit. Hoc cognito Queraldus, Ego inquit iucundissime Rex apparatus tui nitorem admiratus, ne aliqua illum parte contaminarem, nullum cum alium præter illius os, immundû relictum locum, atq; spurcosum cernerem, in illum excreatum profundi, quasi à te ob id seruatum, quo nitor ibi tuus saluus esset. Actio quidem ipsa sordida tunc fuit, & contumeliosa, at relatio perbella. In eadem legatione quidam è Regis aula factus ei obuiam, in deformitatem eius illatus, Quid inquit Petrus Rex portenti ad nos misit? Ad ea ipse confestim, Sciebat inquit Petrus ad quem me mitteret. nã & Rex ille deformior erat. Hæc ipsa & dictio, & responsio habent in dicendo spicula, at in referendo salè ac ioculationem propter promptitudinem respondendi, ac maledicti reiectionem tantopere inexpectatam. Parasito cuiusdam apposita cum esset in mensa uulua sùlla de ridiculi gratia, tum ille sublatis pudibunda è corporis parte uestibus, nudato bacillo, illum in quadram iniecit, cumq; esset inclamatum à comessoribus, immurmurauit inquit, talis carnes culorum talem exigere. Quod quidem actu foedum, obscenum responsu, at relatu pro loco tamen, atque auditoribus non iniucundum. In hoc autem ipso iocandi genere comis est admodum, ac periucundus

A. COLOTIVS noster, tum propter insitam ei à natura per raram quandam in dicendo hilaritatem, tum propter egregiã literarû peritiam, rerûq; multarum usum. Quo fit, ut in explicandis fabellis, in epi gramatis, Comiarumq; Poëtarû dictis referendis ac lusibus mirifice delectet. Quibus in rebus cû primis habenda est pudoris ratio, limitesq; ipsi uerecundiæ aut parû, aut nihil prorsus transgrediendi.

DE SERMONE

Locus tamen, & tempus, & auditorum personæ non nunquam paulo licentius indulgere solent ijs qui uerba faciunt. Matrōna Mediolanensis è familia puetusta et nobili, quæq; aliquando cum amatoribus lusisset, fuerat a sacerdote sollicitata, qui è Fratrum Minorum esset orne. Ea coram sollicitanti in hanc sententiam respondisse traditur, se non posse non multum illi quidem debere, ex eo quod amaretur, ceterum ægre se illud ferre, quod ab eo eius ætatis esse iudicaretur, cum non esset, in qua quod reliquum esset, ut reliquiosum quidem, ac male olidum Fraterculorum tunicis sudore ac pædore infectis subijceretur. Quod responsum per urbem cum percrebuisset, ipsaq; a graui- bus quibusdam uiris, ac sibi perquam familiaribus interrogata, se renitate quadam oris rem omnem confessa esset, licentior illa, festiuâq; explicatio uisa est non solum non ademisse aliquid pudori, uerum addidisse multum comitati, atq; inter notos et amicos gratiæ. Galeatius Pandonius Ioannis Andegauensis partes secutus cum alijs non paucis in carcere, ac squalore complures annos Ferdinando a rege est habitus. ceteri in uinculis assiduo maledicere, lamentari, mœrore confici. ipse contra iocari, ridere, pædorem in delicias uerbis conuertere, nihil illo iucundius esse, deniq; eam ob rē in pugillatum descendere. Quod Ferdinando renuntiatum cum esset, liberari eum è carceribus statim iussit, liberatumq; honesto salario est prosecutus. Ille ad mortem usq; Ferdinandi sic uixit, ut quæ plurima in carcere teterrime passus esset, ea omnia inter enumerandum in risum conuerteret ac iocum. Cum igitur quæ ad facetudinem spectent, quæq; ad facetum instituendum a nobis explicata sint, reliquum est uti pauca quædam de Ironiis dicamus, ne pars hæc tanquam inculta a nobis relictaq; uideatur.

De Ironiis.

E t Aristoteles uirtutum moralium disputator solertissimus, & Græci scriptores pleriq; omnes tradunt Socratem fuisse Ironicum, quodq; dissimulatio eiusmodi a modestia proficisceretur, inde effectum est ut genus quoddam dissimulationis sit ad uirtutem referendum. Quando eius, qui ea utitur, nequaquam illud est aut consiliū aut finis, quo aut fallat ipse quidē, negetur'ue, aut lucrum inde sibi compareret, uerum ut ostentationem defugiat, tumoremq; uitet, ab insolentia uero sic recedat, ut intra modestiæ ac uerecundiæ fines potius diuersetur. De eo enim in quo quis præstat, cum demit sibi particulam, uel de se ita quidē loquitur, ut uideri nolit aut insolescere ex eo, aut non existimare tantum se profecisse,

profecisse, quantum aliorum fortasse sit iudicium, utrumque profecto modesta est, non tergiversationis, aut fraudis, qua tamen in re medium quoque retinendum est. Nam uelle id quod inest, nimum attenuare, id finitimum est inficiationi. Vehementior enim extenuatio non minus fortasse in ostentationem intendit, quam arrogantia illa insolens ac uanitatis socia. De cuius principis quia multa iam tradita sunt a nobis, reliquum est de hac ipsa Ironia quae uirtus est, et a multis Socratica est agnominata, quae necessaria uisa sunt, uti praecipiamus. Agnomina bimus itaque libenter Socraticam siue dissimulationem, siue ironiam, quo notius appareat alia dissimulationis genera turpia esse, quaeque condentur digna, sicuti iam docuimus, cum in pluris eam distribuimus partes, hoc uero ipsum genus et honestum esse, et ad uirtutem referendum.

Definitio.

Quo igitur Socratica haec quae et qualis sit, magis appareat, eam sic terminabimus, quaedam ut sit mediocritas pro loco quidem, ac tempore, proque personae dignitate dissimulandi ea quae nobis insunt, et in quibus praestamus, sine ostentatione, et fraude, ac sine lucro. Nam nec Socraticus hic dissimulator pecuniae inhiat ac lucris, nec ut demittendo seque sua, altius offerat, neque ut inaniter mentiat, aut decipiat. Eritque eleuatio ac demissio ipsa sic modesta et prudens, ut neque quod inest, prorsus inficietur, perinde ut nihil externum affingit, exornat uel sese ipsae quae sua non sunt, utque ab ingenuitate nullo modo recedat, sed in ea ipsa dissimulantia potius id praestabit, quod liberali dignum homine iudicetur. Hos igitur intra fines Socratica haec modestia uersabitur, iuraque constituet sua, nam si mediocritas est, modum necesse est, retineat ac temperationem, aliter enim aut in fraudem declinabit mendacium uel ac ueri abnegationem uoluntariam, aut in ostentationem elatam illam quidem ac superbientem, perinde ut de uestitu Laconico Aristoteles iudicat.

Ac primo quidem loco quaerendum uidetur, an aetatem omnem, ac quaecumque uitae partem deceat dissimulantia, omnem ne etiam personam siue is filius sit familias, siue pater, siue cum magistratu, siue priuati liberique publicis a muneribus. Cuius quidem rei prudentia ipsa iudex erit, et ea ratio, quae iure suo recta agnomunatur. Senex tamen quam iuuenis adolescens uel ad retinendum modestiam quam requirimus, ut prorsus magis est idoneus, sic minus facilis ac lubricus ad in-

currendum in ostentationem, aut in deceptionem, ac fraudem, pro-
 pter longiorem uitæ usum, animumq; magis confirmatum aduersus
 inconstantiam, ac leuitatem, tametsi adolescentulos non nunquam uide-
 mus optime constitutos, senes contra perq; immoderatos. Sed nescio quo
 modo in senes ironiam hanc id est eleuationem bene ante actæ uitæ,
 rerumq; gestarū minus admiramur, in iuvene uehementius. fortasse
 quod ætas hæc promptior est ad ostentationem, seq; resq; suas magnifi-
 candas. ab utroq; tamen habendus est ante oculos habitus ille Laconi-
 cus. Ac ne nostris a disciplinis discedamus, Iulius Pomponius exa-
 ctissimus ætatis nostræ Grammaticus, Romanæq; uetustatis perpen-
 sor quàm maxime diligens, nobilitatem generis ita dissimulauit, cum
 e familia esset Sanseuerinia, quæ haudquaquam exiguæ parti Luca-
 niæ imperitaret, ac Brutæ, ut neq; ipse genus fateretur, & cum illis
 quibus notum id esset, ita loqueretur, ut uideri posset nobilitatem con-
 temnere. Cognitionem uero rerū plurimarū, quæ in eo erat non me-
 diocris, ita præ se tulit, ut docens ipse, uetustosq; auctores interpre-
 tans declararet qui et quantus in docendo esset, atq; in interpretando,
 ceterum in conuentibus, familiariq; in consuetudine ac sermone mi-
 rum est quàm uerecunde nedū modeste de se aut sentiret, aut loquere-
 tur, cumq; alijs plurimum tribueret, in se ipsum maxime parcus erat.
 Contra uero Laurentius Vallensis, multæ uir doctrinæ, ingenijq; in-
 primis acuti popularibus in congressibus, ac literatorū circulis osten-
 tandæ disciplinæ iudicatus est fuisse studiosior, ne dicam parum mode-
 stus. ut is in circulis multo appareret diligentior, q̄ in libris ipsis
 quos scriptos reliquit, cumq; non pauca in Dialecticis adinuenisset
 aduersus horum temporum artis eius magistros, eo se se efferebat, pa-
 lam ut diceret, nullam esse Logicam præter Laurentianam. Albertus
 uero cognomento Magnus, qui multa posteritati phisicis in rebus in-
 genij sui reliquit monumenta, in ultima senectute cum studiosis a ui-
 ris consuleretur, respondere plerūq; est solitus, Querite Albertum in
 libris. adeo non modo non præ se ferebat tot annorum studia, lucu-
 brationesq; sed memoriæ uideri uolebat timere, cum tamen & me-
 moria optime ualeret, & obuersarentur ei ante oculos phisicæ inqui-
 sitiones etiam iuuenilium annorum. Antonius Panhormita, qui obli-
 teratam, nedum languescentem in Italia Poeticam restituit in antiquā
 penè formam, cum a studiosis per sepe hominibus de pueteri, dubita-
 taq; siue Poëtæ aliqua, siue Oratoris, interrogaretur sententia, qua-
 dam etiam cum frontis hilaritudine, ac si memoriæ diffideret, Itē (re-
 spondebat) ad Iouianum, adeo etiam senex & primarius uir in Al

phonsi Regis aula, quod se p[ro]p[ri]o uero docuisset, scire se dissimulabat. Itaq; que nunc fructum colligit, dissimulatione ex ea colligit. Hæ igitur Socraticæ sunt dissimulationes, et honestæ et laudabiles, non ut ostendat, non ut lucrum inde aliquod capiant, præter honestam illam animi conscientiam in se ipsa sibi congratulant est, perfruente[m]q; bonis suis. quem tamen fructum, eumq; maxime uberem admirata posteritas ipsa reddit. Hæc est illa despiciens a sui ipsius tam liberalis, ut liberalitate ex ea, ne dicam elevatione rerum suarum tantos colligat redditus, ut centuplum inde summa etiam cum ubertate accipiat. De traherat sibi Socrates de cognitione rerum, de scientia, non ut abnegaret quod in luce expositum erat, sed ut alios inuitaret ad humanitatem, ac modestiam, neque enim uideri uolebat insolecere ob multarum rerum peritiã. Franciscus Arctinus genere nobilis, doctrina eximius, ætate prouectior, cui Romana nõ parum debet lingua, inter ipsos quos habebat doctrinæ sectatores ita se gerere est solitus, ut post iraditam institutionem, minore semper inter illos partes, quæ suæ essent, suscipere. Itaq; non solum sibi quod suum nõ esset, nullo modo arrogabat, uerum demebat de proprio et in loquendo, et in conuersando cum familiaribus. Nec uero quancunq; ad interrogationem siue iocando, siue serijs utendo hic ipse ubiq; erit ironicus, ac dissimulans. Nam nec uir fortis quocunq; in periculo, fortitudine ac robore suo utetur, illudq; obibit. Nec urbanus et comis in funere iocatur, et ad risum inuitat dictis suis astantes. Delectus sed adhibendus, rectaq; illa ratio consulenda. Franciscus Pindericus Grammaticum cum commonefaceret, cupereq; illum minus excadescere erga discipulos, temperantiusq; illos uerberare, uocatum illum ad se huiusmodi aggressus est dictis. Quid hoc amabo, quod aliorum quidem Grammaticorum discipuli suis de institutoribus queri consueuerunt, ferula quod nimis seuiant, te uero ipsum incusant quod nec irasci scias, nec scuticula ferire. Itaq; dissimulante[m] dum loquitur, Grammatico ruborem induxit. Mater nica Christiana de me admodum puero cum esset sollicita, sciretq; me assiduum agere apud Grammaticum, primasq; ferre inter condiscipulos partes, nec laudare coram uellet, alibi his adoriebatur, Quid o fili de te audio? quod hodie superatus è ludo discesseris, in themate Latinis uerbis explicando, Alibi, At ego mellitum tibi edulium paraueram, quod sperarem te uictorem literaria è concertatione rediturum, redis uictus? Quod igitur tibi paraueram ad eum sum qui te uicit missura. His igitur atq; alijs mater gaudium dissimulabat, dum laudare puerum me, coram omnino defugit, Socraticamq; per dissimulationem hortabatur ad p[ro]di-

scendas literas. Quin etiam prudet ~~desce~~ dissimulatio plurimum se-
cum fert momenti & in laudando, & in uituperando. Antonius Pa-
nhormita cum irridere uellet philosophantium e classe quempiam,
quem honoris causa haud nomino, perinde atq; admirabundus dice-
bat, Hic decimo post anno quicquid profecit, primo quidem studioru
die profecit. Horatius etiam Poeta insectandis uitijs, atq; irridendis
ineptijs magno pere est Socraticus. Quid quod Annibal eodem irri-
sionis genere lusit Antiochum Regem. cum enim Rex suas illi ostenta-
ret copias, & numero peringentes, & armis egregie instructas, per-
contanti satis ne ea aduersus Romanos essent, respondit se satis esse, ar-
bitrari, tametsi Romani admodum auari essent. Vide obsecro quam
Socratice ignauiam illius riserit. Eadem arte summis extulit Scipio-
nem laudibus. nam cum esset (ut traditum est memoriae) sermo inter
eos de ducum excellentia, dixissetq; Annibal, primo sibi uideri sta-
tuendum loco Alexandrum Macedonem, secundo Pyrrhum Epiro-
tam, sibiq; assereret tertiu, intulissetq; Scipio, Quid si te non uicissem?
Tum ille, uel me respondit omnibus censerem praefendum. Itaq; per
hos quasi cuniculos, iterq; dissimulatum peruenit ad exquisitam illam
ac maxime celebrem laudem. Iulia Augusti filia, Marci Agrippae
uxor hac etiam uia paternam a se auertit reprehensionem. nam cum
animaduertisset patrem Augustum permolesto tulisse, quadam quod
in pompa ex cultiore ornatu, luxuq; indulgentiore processisset, dieq;
in sequenti matronali solum more culta patri se ostendisset, ab illoq;
mirifice esset laudata, quod in eam formam ornata incederet, Tum il-
la, ut erat ad dissimulandum instructa, uerbis his hesternum luxu
deprecata est, luxusq; increpationem a se auertit ingens. Heri me ui-
ri oculis exornauit, hodie patris. Multum itaq; has ad res siue in laudem
spectent, siue in accusationem, siue in respondendo, siue in iocando ipsa
ualet dissimulatio, ratione duce et comite. Petrus Copater cuius mors
senectuti meae ingens nuper uulnus infixit, uir utiq; ad omne genus
facietiarum maxime appositus, cum praetereuntem conspicaretur ab u-
de locupletem hominem, maxime tamen attenuatum, hic inquit mul-
ta dando factus est diuitior. Idem cum uideret compluribus cum satel-
litibus incedentem militare hoim, eundemq; purpuratum, Nimiru hic
inquit hoc cum ornatu & clietela ad aram proficiscitur a dysuenia
impetraturus, quaeq; per uim rapinamq; abstulit, templo, arisq; obla-
turus. Confederat Laudinius compluribus cum literatis Antonianam
ad porticum, utiq; erat ingenij, literaruq; ostentator oppido quam glo-
riosus, cum recitasset uersus quosdam a se in laudem editos Bartholo-
maei Rouarella

mei Rouarellæ sacerdotis Ca. an. æ. is, Quo, inq̄t, sciatis, uersiculi hi nostri quantopere Bartholomæum delectauerint, ys ipse auditis confestim de manu quidē aureolos quinquaginta mihi dinumerauit. Aderat ibi homo qui & leuitatem eius nosset, & Bartholomæi magis strictas, atq; attenuatas, quàm parcas erogationes eē. Is itaq; ore quàm maxime composito, Per Petrum inquit & Paulū adiurarem, breui Laudium Pontificem Maximum futurum, cum in eum sacerdotes, auarissimum genus hominum tam sint liberales, Maeste ingenio Laudium uersus quàm plurimos & conde, & ede. facile hoc scribendi genere Pontificatum tibi comparaueris. Quæ potuit esse insinuatior irrisio? & inanissimi simul hominis, & inertissimi poetæ? Atq; hæc qdē ironia agnominari Irrisoria recte potest, nā nec Socratica prorsus ē, cū aut parū, aut omnino nihil demat iminuatq; et in a mo destia non recedat. utuntur autem ea & Oratores, & Poetæ, nō sine urbanitate. Thomas Pontanius per urbem deambulans, interrogatus a uiatore, an Cancellarius esset Perusinus? respondit, se uiatorem esse, impudentiq; interrogationi eius hac ratione illudit. Actius Syncerus cum irridere uerbosum hominem honeste uellet, conuersus ad astantes, Homo hic inquit a nuto parum abest. Quid quod hæc ipsa dissimulatio maximam quandoq; uim habet laudationis, ut cum familiaris noster Suardinus Suardus in conuentu literatissimorum hominum commendare industriam uellet, assiduitatemq; adolescentis cuiuspiam in literis, Hic inquit adolescens a Musis auersus est adeo, ut etiam notes in choreis absumat ac palestris. Contra cum uituperare hominē maxime sordidum uellet, Homo hic inquit domi habet nitelarum omnium magistrum, sordiumq; censorem. Vticensis autem Cato licet ipse in explicanda animi sui sententia apertus admodum, ac liber esset, tamen surdaster cum haberetur, se penumero ac si non audisset, quorundam dictis nihil omnino respondebat. Itaq; dissimulandi genus illud Socraticum ut ad modestiam referendum est, sic hoc ipsum Catonis ad prudentiam, sapientissimumq; uiuendi usum, ac rationē. Nec uero pauca hoc dissimulationis genere non a maledictis modo se timentur, dum tanquam non audissent, illis non respondent, uerum etiam a malefactoris, dum aliter etiam quàm dictum est, se se accipisse fingunt. Adolescens quidā uocatus ad testimonium dicendum in causa furto subreptæ lanæ, sumpta occasione a luna, quæ biduo ante delinquium passa esset, dissimulauit se audisse de lana, itaq; de luna respōdit. nāq; interrogatus a iudicibus de lanæ surreptione, sublatis in cœlum oculis, Per inquit cœlum ipsum iuro iudices, perq; dei poten-

rissimū numen, q̄ oīa nutu suo ^{id est deo} nunq̄ me dedisse operā Astro-
 logiæ, neq; unq̄ me audisse qua ratione lunæ surreptio fieret, addidit
 et ijs fatua quædā dicta. Quibus uersi in risum indices, arbitratiq; ri-
 dioris illū ingenij eē, ac persecuti eū cachinnis, abire e cōspectu perim-
 de ac fatuū permiserūt. Ille igitur ratione hac a' dicendo testimonio
 liber euasit. Prætor Neapolitanus p̄ urbē summiserat satellites, Focil-
 lū quædā qui caperent furti suspectū. ij percontati de eo cū essent Er-
 ricum Pudericum equitem Neapolitanum, isq; illum sciret proxima
 delituisse in taberna, At inquit Facellam scitote domum illam quæ est
 ante oculos paulo ante ingressum, est enim Neapoli Facellarum fami-
 lia peruetusta & nobilis, dumq; illi monstratam ingrediuntur do-
 mū, interim facultas, data est Focillo prætoris satellites euadendi. Itaq;
 dum se fingit Erricus pro Facillo Facellam audisse, fugæ illius consu-
 luit. Constans etiam fama est, diuum Franciscum, dum inter homines
 ageret, lepuscū canes fugitantem, quo saluum faceret, delatum illū
 metu ad pedes eius cepisse, atq; intra tunicæ sinistram manicam, quæ
 laxior esset, immisum abscondisse, cumq; uenatores facti obuiam per-
 contarentur, qua lepus transisset, dextera leuam designans. Scitote re-
 spondit uiri, hac illum minime transisse. Igitur uir sanctissimus dissi-
 mulatione ea usus est, quo a' canum dentibus lepuscū liberaret,
 quem postea eductum e manica abire liberum permisit. Quod &
 si fortasse in exemplum fictum est, tamen & similia quandoq; acci-
 disse in rebus hominum, palam est. Et hæ quidem dissimulationes li-
 cet factæ magis cōstent quā dicto, tamem a' dicto ut male accepto ini-
 tum ducunt, & causam.

mino autem rerum publicarum moderatores, quiq; populis præsunt
 ac nationibus, animaduertere, uel perpendere potius examinatissime
 quidem debent, qua et uia, & fronte dissimulatione hac utantur. Si-
 quidem eorum dicta, sententiæq; & altius penetrant in animos audī-
 entū, & latius tum dicta, tum responsa significationes extendūt suas,
 alijq; atq; alij diuersis ea modis interpretantur, ut cum Iacobus Cal-
 dora cogitabundus inter deambulandum immurmurasset, Capuam
 Roma quidem minorem at Carthagine maiorem fuisse. Tum unus
 ex ijs qui aderant suspicatus, agitare animo Iacobum Capuæ obsidio-
 nem, confestim id Campanis significauit, quod haud multo post Iacobi
 consilijs incommodi plurimum attulisse constat. Quocirca principibus
 uiris, rerumq; publicarum administratoribus & ubi, & qua uia, et
 apud quos Socratica hæc utantur dissimulatione, etiam atq; etiam con-
 siderandum est. Ferdinandus Alphonfi filius patre mortuo interroga-

tus a familiaribus amicisq; an ararium relictum esset ei a patre abunde amplum? dum illud dissimulanter extenuat, regulos penè omnes, optimatesq; ciuitatum regni ad rebellionem inuitauit. pro tempore tamen ac loco ipsa extenuatio non parum ad auctoritatē, existimationemq; Qua quidem arte Federicus Vrbinās sepe numero magna cum prudentia utebatur, nam nec raro quidem, nec occulto, aliquando etiā in propatulo hosti se imparem dicebat, parietisq; suas minores profitebatur, quo uerbis ipsi hosti significatis, imprudētiozem illum, minusq; cautum redderet. Quo fit, ut hæc ipsa omnia, ratione metienda sint, arteq; temperanda. Quando ratio ea quæ a Peripateticis iure quidē recta dicitur, actiones in utranq; partē nostras definit.

Res autem ipsa & docuit, & assiduo docet, non in uoce solum, ac uerbis, uerum etiam in uultu, gestuq; ironiam locum ac ius suum retinere, ut cum aliud dicimus, aliud innuimus, aliud uultu, aliud manu significamus. hinc apud Persium,

11 O' Iane a tergo quem nulla ciconia pinxit.

Nam et contemptus, ac derisiones quædam gestu magis ac signis fiūt, & maxima sunt ex parte ironiæ, cum tamen uoce laudem uideantur afferre. Nā et prætereūtes siue ciues, siue peregrinos postq; eos blāde familiariterq; salutauimus, aut manuum gestu, aut oris irridere consueuimus, ut saluatio ipsa omnino fuerit ironiæ, ac ridicularia. Quid quod uerba quædam maxime sunt ad ironiam idonea? quale est uerbum Vale, & Viue, aliæq; salutandi uoces, indeq; inductum est, ut sepe numero ab eruditissimis etiam scriptoribus ea uerba malam dīcantur in partem, ut illud Terentianum, ualeant qui inter nos dissidium uolunt. & Tibullianum illud,

12 O' ualeant syluæ, deficientq; canes.

Item apud Virgilium, Viuite syluæ. & apud Valerium Catullum,

13 Cum suis uiuat, ualeatq; mæchis.

An non serui interdū, ac ne quam et scelerati homines uerbis dictisq; fœdis ac contaminatis sibi male dicunt, inuicemq; conuiciantur, ac detrahunt? cum ipsa tamen detractio laudationis in se uim habeat, ac speciem congratulationis quasi cuiuspiam.

De ironia igitur, Socraticaq; dissimulatione hæctenus. Absoluta est, ut arbitror, de sermone disputatio, communiq; oratione, ac familiari, præcipueq; pars ea qua requies queritur, relaxatioq; a laboribus ac molestijs. E qua quidem explicatione liquido apparet, quæ uitia sint inter colloquendum fugienda, sermonesq; domesticos, quæ contra mediocritates complectendæ. Tu uero sic habeto ad honestas uoluptates, re-

DE SERMONE LIB. VI.

laxationesq; a curis, ac negotijs nihil tā conferre, quā sermones il
li conferunt, colloctionesq; quæ de deo habentur, diuinisq; de rebus.
Id quod nuper Petrus Compater moriens declarauit. paulo enim ante
quā animam ageret, multa cum de deo, deq; animorum differuisset
æternitate, sic deniq; ad astantes nos, quos ualere iubebat, conuersus, et
tanquam ultimo in actu constitutus, lingua etiam hebescente dixit, O-
mnes quidem sermones inter notos atq; amicos esse suauissimos, illos
uero multo suauiores quorum materia deus esset. Quocirca nos ipsos
exhortatus prius, post etiam per deum ipsum obtestatus rogabat, uti a-
micitie memores, quoties conueniremus, nostra omnis oratio a deo in-
ciperet, desineretq; in deo.

FINIS.